



GŁÓWNY URZĄD STATYSTYCZNY



# **INSTYTUCJE KULTURY W POLSCE W 2009 R.**

Studia i analizy statystyczne

Warszawa 2010

**Opracowanie publikacji**    **Urząd Statystyczny w Krakowie**  
**Ośrodek Statystyki Kultury**

**Autorzy opracowania:**    **Przemysław Solecki:** *Kultura jako przedmiot finansowania ze środków publicznych.*

*Terytorialne zróżnicowanie bazy, działalności i uczestnictwa w ofercie instytucji kultury.*

**Małgorzata Krywult:** *Charakterystyka kin według zaplecza lokalowego i frekwencji oraz osób odwiedzających kina według cech społeczno-demograficznych*

**Łukasz Albański:** *Instytucje kultury w społeczności lokalnej. Analiza działalności domów, ośrodków kultury, klubów i świetlic w aspekcie terytorialnym*

**Seweryn Grodny:** *Biblioteki specjalistyczne: kwestie metodologiczne, związane z badaniem i analiza wybranych wskaźników działalności*

**pod kierunkiem**                    Agnieszki Chochorowskiej

**Recenzenci:**                    prof. dr hab. Jerzy Mikułowski-Pomorski  
Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie

prof. dr hab. Emil Władysław Orzechowski  
Uniwersytet Jagielloński w Krakowie

**ISBN 978-83-7403-214-8**

**Urząd Statystyczny w Krakowie**  
**31-223 Kraków, ul. Kazimierza Wyki 3**  
**tel. 12 415 60 11 fax: 12 361 01 91**  
**e-mail: sekretariatuskrk@stat.gov.pl**

Publikacja dostępna w Internecie <http://www.stat.gov.pl>

*Przy publikowaniu danych prosimy o podanie źródła*

## **PRZEDMOWA**

Przygotowana publikacja przedstawia funkcjonowanie instytucji kultury oraz wybrane zjawiska z dziedziny kultury w roku 2009. Prezentowane dane statystyczne pochodzą z badań Głównego Urzędu Statystycznego.

Opracowanie zawiera kompleksową charakterystykę wybranych aspektów „infrastruktury kulturalnej” w Polsce. W publikacji wiele uwagi poświęcono zwłaszcza finansowaniu kultury oraz zróżnicowaniu terytorialnemu instytucji kultury, przeprowadzona została także analiza działalności wybranych instytucji: kin, bibliotek specjalistycznych oraz domów, ośrodków kultury, klubów i świetlic.

Mamy nadzieję, że publikacja ta zainteresuje instytucje i organizacje działające w sferze kultury, a także środowiska twórców i animatorów kultury.

Dyrektor  
Urzędu Statystycznego w Krakowie



dr Krzysztof Jakóbiak

Kraków, październik 2010 r.

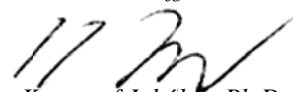
## **PREFACE**

*This publication presents the functioning of cultural institutions as well as selected phenomena from the field of culture in 2009. The data employed come from surveys conducted by the Central Statistical Office.*

*The elaboration contains a comprehensive characteristic of selected aspects of the “cultural infrastructure” in Poland. Special emphasis was put on the financing of culture and on the spatial differentiation of cultural institutions; selected institutions were subjected to analysis: cinemas, specialist libraries, cultural centers and establishments, clubs and community centers.*

*We hope that this publication will be interesting to both institutions and organizations operating in the field of culture, as well as for creative circles and cultural managers.*

*Director  
of the Statistical Office in Kraków*



*Krzysztof Jakóbiak, Ph.D.*

*Kraków, October 2010*

## SPIS TREŚCI

PRZEDMOWA .....	3
WPROWADZENIE.....	8
UWAGI METODOLOGICZNE.....	9
Rozdział 1. Kultura jako przedmiot finansowania ze środków publicznych.....	18
Rozdział 2. Terytorialne zróżnicowanie bazy, działalności i uczestnictwa w ofercie instytucji kultury.....	28
Rozdział 3. Charakterystyka kin według zaplecza lokalowego i frekwencji oraz osób odwiedzających kina według cech społeczno-demograficznych.....	55
Rozdział 4. Instytucje kultury w społeczności lokalnej. Analiza działalności domów kultury, ośrodków kultury, klubów i świetlic w aspekcie terytorialnym.....	65
Rozdział 5. Biblioteki specjalistyczne: kwestie metodologiczne, związane z badaniem i analiza wybranych wskaźników działalności.....	79

## SPIS TABLIC

Tabl. 1. Kompletność badań „K” według rodzaju jednostki sprawozdawczej.....	16
Tabl. 2. Kompletność badania SOF-1 według rodzaju jednostki.....	17
Tabl. 3. Kompletność badania SOF-1 według liczby zatrudnionych.....	17
Tabl. 4. Finansowanie kultury przez państwo i jednostki samorządu terytorialnego w 2009 r.....	19
Tabl. 5. Instytucje kultury według sektorów własności w 2009 r.....	20
Tabl. 6. Wydatki budżetu państwa na kulturę i ochronę dziedzictwa narodowego według rozdziałów klasyfikacji budżetowej w 2009 r.....	22
Tabl. 7. Wydatki jednostek samorządu terytorialnego na kulturę i ochronę dziedzictwa narodowego według rozdziałów klasyfikacji budżetowej 2009 r.....	24
Tabl. 8. Instytucje kultury w mieście i na wsi w 2009 r.....	30
Tabl. 9. Gminy według występujących w nich instytucji kultury w 2009 r.....	31
Tabl. 10. Baza oraz aktywność instytucji kultury w miastach i na wsi w 2009 r.....	33
Tabl. 11. Udział bazy, zasobów, aktywności i uczestników oferty instytucji kultury w miastach wojewódzkich w 2009 r.....	35
Tabl. 12. Instytucje kultury według województw w 2009 r.....	37
Tabl. 13. Korzystający z oferty instytucji kultury według województw w 2009 r.....	41
Tabl. 14. Indeksy koncentracji działalności instytucji kultury w stolicach województw w 2009 r.....	43
Tabl. 15. Wymiary dostępności instytucji kultury w 2009 r.....	49
Tabl. 16. Wskaźniki demograficzne i powierzchnia według grup powiatów w 2009 r.....	53
Tabl. 17. Wskaźniki gospodarczo-społeczne według grup powiatów w 2009 r.....	54
Tabl. 18. Zasoby bazy instytucji kultury według grup powiatów w 2009 r.....	54
Tabl. 19. Kina według rodzajów i wybranych charakterystyk w 2009 r.....	59
Tabl. 20. Kina według rodzajów i przystosowania dla osób niepełnosprawnych w 2009 r.....	59
Tabl. 21. Struktura wyposażenia kin w aparaturę projekcyjną według rodzajów kin w 2009 r.....	60
Tabl. 22. Odsetek osób uczęszczających do kina według wielkości i typu miejscowości i częstotliwości wizyt.....	62
Tabl. 23. Odsetek osób uczęszczających do kina według grup kwartylowych dochodu i częstotliwości wizyt.....	62
Tabl. 24. Odsetek osób uczęszczających do kina według częstotliwości wizyt i poziomu wykształcenia.....	63
Tabl. 25. Domy kultury i ośrodki kultury, kluby i świetlice w miastach i na wsi według sektorów własności w 2009 r.....	67
Tabl. 26. Domy i ośrodki kultury, kluby i świetlice według województw w 2009 r.....	68
Tabl. 27. Instytucje kultury działające w samodzielny obiekt i w innym obiekcie według województw w 2009 r.....	69
Tabl. 28. Wybrane statystyki dotyczące zatrudnienia ogółem w domach i ośrodkach kultury, klubach i świetlicach w 2009 r.....	70
Tabl. 29. Wybrane statystyki dotyczące zatrudnienia ogółem w domach i ośrodkach kultury, klubach i świetlicach w województwach w 2009 r.....	71
Tabl. 30. Imprezy zorganizowane przez domy i ośrodki kultury, kluby i świetlice w miastach i na wsi w 2009 r.....	72

Tabl. 31.	Uczestnicy imprez zorganizowanych przez domy i ośrodki kultury, kluby i świetlice w miastach i na wsi w 2009 r.....	73
Tabl. 32.	Ranking województw według aktywności domów i ośrodków kultury, klubów i świetlic, i ich odbiorców w 2009 r.....	74
Tabl. 33.	Uczestnicy zespołów artystycznych i klubów oraz absolwenci kursów poniżej 15 roku życia w 2009 r.....	75
Tabl. 34.	Międzyresortowy program edukacji kulturalnej realizowany przez domy i ośrodki kultury, kluby i świetlice w 2009 r.....	76
Tabl. 35.	Uczestnicy poniżej 15 roku życia Międzyresortowego programu edukacji kulturalnej i form aktywności organizowanych przez domy i ośrodki kultury, kluby i świetlice w 2009 r.....	77
Tabl. 36.	Czyny karalne nieletnich, placówki oraz uczestnicy poniżej 15 roku życia form aktywności oferowanych przez domy i ośrodki kultury, kluby i świetlice w 2009 r.....	78
Tabl. 37.	Podział terytorialny Polski w 2009 r.....	94
Tabl. 38.	Podział terytorialny Polski w 2010 r.....	95

## SPIS WYKRESÓW

Wykres 1.	Struktura finansowania kultury i ochrony dziedzictwa narodowego ze środków publicznych według województw w 2009 r.....	21
Wykres 2.	Mapa korespondencji finansowania zadań w sferze kultury przez sektor publiczny.....	25
Wykres 3.	Odsetek miast i wsi, w których działały instytucje kultury w 2009 r.....	32
Wykres 4.	Odsetek uczestników w podstawowych formach aktywności organizowanych przez instytucje kultury w miastach i na wsi w 2009 r.....	34
Wykres 5.	Dendrogram podobieństwa pomiędzy województwami ze względu na liczbę instytucji kultury w 2009 r.....	38
Wykres 6.	Ranking województw według aktywności oraz zasoby instytucji kultury w 2009 r.....	40
Wykres 7.	Dendrogram podobieństwa pomiędzy województwami ze względu na uczestnictwo ludności w ofercie instytucji kultury w 2009 r.....	42
Wykres 8.	Mapa korespondencji podobieństwa pomiędzy województwami a uczestnictwem ludności w ofercie instytucji kultury na tle koncentracji uczestnictwa w kulturze w stolicach województw w 2009 r.....	44
Wykres 9.	Odsetek powiatów, w których występują dane instytucje kultury w 2009 r.....	47
Wykres 10.	Średnie wartości indeksów bazy i aktywności instytucji kultury według grup powiatów w 2009 r.....	50
Wykres 11.	Średnie wartości indeksów uczestnictwa ludności w ofercie instytucji kultury według grup powiatów w 2009 r.....	52
Wykres 12.	Kina według liczby sal i miejsc na widowni w 2009 r.....	56
Wykres 13.	Kina według liczby seansów i liczby widzów w 2009 r.....	56
Wykres 14.	Kina według liczby seansów i liczby seansów filmów produkcji polskiej w 2009 r.....	57
Wykres 15.	Kina według rodzaju.....	58
Wykres 16.	Multipleksy i widzowie w multipleksach.....	58
Wykres 17.	Odsetek osób uczęszczających do kina według deklarowanej częstotliwości wizyt.....	60
Wykres 18.	Odsetek osób uczęszczających do kina według wieku.....	61
Wykres 19.	Odsetek osób uczęszczających do kina (ogółem) według grup kwartylowych dochodu....	63
Wykres 20.	Odsetek osób uczęszczających do kina według poziomu wykształcenia.....	64
Wykres 21.	Domy i ośrodki kultury, kluby i świetlice w miastach i na wsi w 2009 r.....	66
Wykres 22.	Biblioteki specjalistyczne według typu placówki.....	80
Wykres 23.	Biblioteki zakładów pracy.....	80
Wykres 24.	Biblioteki zakładów pracy oraz biblioteki służące nauce.....	81
Wykres 25.	Dynamika wielkości zbiorów bibliotek służących nauce oraz bibliotek zakładów pracy...	82
Wykres 26.	Dynamika wielkości zbiorów specjalnych bibliotek służących nauce.....	83
Wykres 27.	Dynamika wielkości zbiorów specjalnych bibliotek zakładów pracy.....	84
Wykres 28.	Dynamika liczby czytelników, bibliotek zakładów pracy oraz bibliotek służących nauce..	85
Wykres 29.	Zamówienia i wypożyczenia w bibliotekach służących nauce oraz w bibliotekach zakładów pracy.....	85
Wykres 30.	Zatrudnienie w bibliotekach zakładów pracy.....	86
Wykres 31.	Zatrudnienie w bibliotekach służących nauce.....	87

Wykres 32.	Dynamika wielkości powierzchni bibliotecznych oraz miejsc dla czytelników.....	88
Wykres 33.	Dynamika liczby komputerów podłączonych do sieci oraz Internetu w bibliotekach zakładów pracy oraz bibliotekach służących nauce.....	88
Wykres 34.	Dynamika liczby komputerów w bibliotekach zakładów pracy oraz w bibliotekach służących nauce.....	89
Wykres 35.	Struktura komputerów w bibliotekach służących nauce.....	89
Wykres 36.	Dynamika dostępu do katalogów w Internecie oraz możliwość korzystania z zewnętrznych baz danych.....	90
Wykres 37.	Przewidywana liczba bibliotek zakładów pracy.....	91
Wykres 38.	Struktura czytelników bibliotek służących nauce.....	92
Wykres 39.	Dynamika danych demograficznych oraz liczby czytelników bibliotek służących nauce...	92

## SPIS MAP

Mapa 1.	Finansowanie zadań w sferze kultury przez samorzady terytorialne według województw w 2009 r.....	26
Mapa 2.	Zróźnicowanie terytorialne wskaźników bazy, zasobów i aktywności instytucji kultury w Polsce w 2009 r.....	51
Mapa 3.	Domy, ośrodki kultury, kluby i świetlice ogółem, w mieście i na wsi na 10 tys. ludności według województw w 2009 r.....	67

## CONTENTS

	<i>Page:</i>
<i>PREFACE</i> .....	4
<i>INTRODUCTION</i> .....	8
<i>METHODOLOGICAL NOTES</i> .....	9
<b>Chapter 1.</b> <i>Culture as the object of financing from the public resources</i> .....	18
<b>Chapter 2.</b> <i>Spatial distribution of the infrastructure, activity and participation in the offer of cultural institutions</i> .....	28
<b>Chapter 3.</b> <i>Cinema characteristics by premises properties', attendance and cinema audience by socio-demographic characteristics</i> .....	55
<b>Chapter 4.</b> <i>Cultural institutions in the local community. Analysis of the activity of cultural centers and establishments, clubs and community centers</i> .....	65
<b>Chapter 5.</b> <i>Specialist libraries: methodological issues and an analysis of selected activity indicators</i> .....	79

## WPROWADZENIE

Opracowanie „Instytucje kultury w Polsce w 2009 roku” przedstawia wybrane sfery działalności instytucji kultury w Polsce oraz wskaźniki odnoszące się do korzystania z ich oferty.

Źródłem prezentowanych tu danych jest przede wszystkim roczna sprawozdawczość Głównego Urzędu Statystycznego, w ramach której instytucje kultury wypełniają kwestionariusze dotyczące ich działalności<sup>1</sup>. Obejmują one obszary:

- działalności artystycznej i rozrywkowej (formularz K-01),
- działalności muzeów i instytucji paramuzealnych (formularz K-02),
- działalności bibliotek publicznych (formularz K-03),
- działalności biblioteki: naukowej, fachowej, fachowo-beletrystycznej, pedagogicznej, towarzystwa naukowego, ośrodka informacji naukowej, technicznej i ekonomicznej (formularz K-04),
- działalności wystawienniczej (formularz K-05),
- produkcji i usług filmowych (formularz K-06),
- działalności domu kultury, ośrodka kultury, klubu, świetlicy (formularz K-07),
- działalności kin (formularz K-08).

W publikacji wykorzystywane są także inne źródła danych: sprawozdania Ministerstwa Finansów RB-28s *Sprawozdanie z wykonania planu wydatków budżetowych jednostek samorządu terytorialnego* oraz RB-28 *Sprawozdanie z wykonania planu wydatków budżetu państwa*, a także badanie uczestnictwa ludności w kulturze za rok 2009 GUS.

Przedmiotem rozdziału 1 jest finansowanie instytucji kultury przez państwo i jednostki samorządu terytorialnego. W wyniku analizy ukazane zostały wydatki na kulturę i ochronę dziedzictwa narodowego ze względu na źródła finansowania, w układzie wojewódzkim oraz przedmiotowym. Podsumowanie stanowi analiza podobieństw w finansowaniu poszczególnych zadań ze względu na podmiot, przekazujący środki na dany cel. Treść drugiego rozdziału ogniskuje się wokół terytorialnych różnic w funkcjonowaniu instytucji kultury (publicznych i prywatnych). Podstawowe wskaźniki na temat ich działalności oraz skali uczestnictwa w ich ofercie zostały zaprezentowane w podziale miasto-wieś, w układzie wojewódzkim oraz powiatowym.

Rozdział 3 rozpoczyna ukazanie podstawowych charakterystyk kin. Przedstawiona dalej analiza skoncentrowana jest na zróżnicowaniu instytucji kinowych ze względu na wielkość (kina małe i multipleksy) oraz na charakterystyce społeczno-demograficznej widowni kinowej. W rozdziale 4 przedstawiona została analiza działalności domów kultury, ośrodków kultury, klubów i świetlic w aspekcie terytorialnym. Celem rozdziału jest w szczególności próba odpowiedzi na pytanie, czy instytucje te mogą przyczynić się do przetrwania wspólnot lokalnych i zatrzymać erozję więzi społecznych między jej członkami.

Celem rozdziału 5 jest zwrócenie uwagi na problemy związane z doбором jednostek do badania. Chodzi w szczególności o pokazanie jak istotna dla badania jest ciągła aktualizacja jego operatu oraz że jej brak może w efekcie prowadzić do zmiany celu badania. Podstawą dla ilustracji tej tezy będą dane zgromadzone przez Główny Urząd Statystyczny dla bibliotek specjalistycznych za lata nieparzyste w okresie 2001 – 2009.

---

<sup>1</sup>Sprawozdania K-04 i K-07 realizowane są co 2 lata.



## UWAGI METODOLOGICZNE

### Uwagi ogólne

Wielkości podawane relatywnie do liczby ludności, dotyczące stanu opisywanych zmiennych (np. liczba miejsc na widowni, księgozbiór bibliotek) ustalono przy wykorzystaniu danych demograficznych według stanu w dniu 31 grudnia, a dla zjawisk trwających pewien okres czasu, np. w okresie roku (m.in. wypożyczenia zbiorów, widzowie teatralni i kinowi, uczestnicy imprez, działalność wydawnicza) – przy przyjęciu stanu ludności w dniu 30 czerwca.

Dane o liczbie i strukturze ludności w przekroju terytorialnym opracowano według **faktycznego miejsca zamieszkania** – to znaczy ujęto ludność zameldowaną na pobyt stały w danej jednostce podziału terytorialnego (gminie) i faktycznie tam mieszkającą oraz ludność przebywającą tam czasowo (zameldowaną na pobyt czasowy ponad 3 miesiące).

Wszystkie badania sprawozdawcze instytucji kultury realizowane przez Główny Urząd Statystyczny, których wyniki prezentowane są w niniejszej publikacji, prowadzone są metodą pełną. Badania Uczestnictwo Ludności w Kulturze przeprowadzone zostały metodą reprezentacyjną dla osób w wieku 15 lat i więcej.

### Kina

Działalność w zakresie kinematografii reguluje ustawa o kinematografii<sup>2</sup>. Prowadzona przez Główny Urząd Statystyczny sprawozdawczość z działalności kin na formularzu oznaczonym symbolem K-08, obejmuje sieć i rodzaje kin, system projekcji, okres prowadzonej działalności oraz liczbę seansów i widzów. Zbierane są też informacje o liczbie zrealizowanych seansów filmów produkcji polskiej i liczbie widzów na tych projekcjach.

**Kino** jest to miejsce i zespół urządzeń technicznych służących do publicznego wyświetlania filmu.

Wśród kin wydzielono dwie grupy:

1. **kina stałe**, tj. prowadzące działalność w jednym obiekcie przystosowanym na stałe do publicznego wyświetlania filmów z określoną częstotliwością; w grupie tej znajdują się też kina letnie,
2. **kina ruchome**, tj. prowadzące działalność w różnych miejscach przez ekipy objazdowe.

Przez stałą salę projekcyjną rozumie się salę własną lub wynajętą na okres przynajmniej półroczny, przystosowaną do realizowania projekcji filmowych, niezależnie od jej podstawowego przeznaczenia. Nie wykazuje się miejsc dostawnych.

Kina stałe, które mają więcej niż 3 sale dzielimy w zależności od ich liczby na:

- minipleksy, tj. posiadające od 3 do 7 sal,
- multipleksy, tj. posiadające 8 lub więcej sal.

---

<sup>2</sup>Ustawa z dnia 30 czerwca 2005 r. o kinematografii (Dz. U. Nr 122, poz. 1111), z późniejszymi zmianami.

Przez **seans** rozumie się ciągłą projekcję filmu długometrażowego, filmu lub kasety wideo, w zamierzonym i z góry określonym czasie trwania. W przypadku projekcji filmu wieloczęściowego podzielonego na odcinki - projekcję każdej części mającej własną czołówkę i określoną długość uważa się za odrębny seans filmowy. W takiej sytuacji, liczbę widzów wykazuje się w sposób analogiczny. Za seans uważa się również wyświetlenie zestawu filmów krótkometrażowych (np. tzw. poranki dla dzieci).

Dane dotyczące kin według okresu ich działalności obejmują także kina, które w ciągu roku sprawozdawczego zostały zlikwidowane lub zawiesiły swoją działalność.

Zgodnie z ustawą o kinematografii **filmem** jest utwór dowolnej długości, w tym utwór dokumentalny lub animowany, złożony z serii następujących po sobie obrazów z dźwiękiem lub bez dźwięku, utrwalonych na jakimkolwiek nośniku umożliwiającym wielokrotne odtwarzanie, wywołującym wrażenie ruchu i składających się na oryginalną całość, wyrażającą akcję (treść) w indywidualnej formie, a ponadto, z wyjątkiem utworów dokumentalnych i animowanych, przeznaczony do wyświetlania w kinie jako pierwszym polu eksploatacji w rozumieniu przepisów o prawie autorskim i prawach pokrewnych.

Film uznaje się za polski, jeżeli jego producentem lub koproducentem jest podmiot mający siedzibę na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, a ponadto spełniony jest co najmniej jeden z warunków:

1. autor scenariusza lub adaptowanego utworu literackiego, reżyser oraz wykonawca jednej z głównych ról są obywatelami polskimi, udział środków finansowych producenta mającego siedzibę na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej w kosztach produkcji stanowi 100%, przy czym środki te, do wysokości 80% kosztów produkcji filmu, muszą być wydatkowane na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, a ponadto kopia wzorcowa jest wykonana w języku polskim;
2. autor scenariusza lub adaptowanego utworu literackiego, reżyser oraz wykonawca jednej z ról są obywatelami polskimi, udział środków finansowych producenta mającego siedzibę na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej w kosztach produkcji stanowi co najmniej 20%, przy filmie będącym koprodukcją dwustronną oraz co najmniej 10% przy filmie będącym koprodukcją wielostronną, przy czym środki te, do wysokości 80% kosztów produkcji filmu, muszą być wydatkowane na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, a ponadto główna wersja językowa wykonana jest w języku polskim.

### **Domy kultury, ośrodki kultury, kluby i świetlice**

W ustawie z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej mówi się o głównych zadaniach instytucji kultury, jakimi są domy kultury, ośrodki kultury, świetlice i kluby, których podstawowym celem statutowym jest prowadzenie działalności kulturalnej:

- edukacja kulturalna i wychowanie przez sztukę;
- tworzenie warunków dla rozwoju amatorskiego ruchu artystycznego oraz zainteresowania wiedzą i sztuką;
- rozpoznawanie, rozbudzanie i zaspokajanie potrzeb oraz zainteresowań kulturalnych.

Działalność w formie klubów, świetlic i domów kultury mogą prowadzić również osoby prawne oraz jednostki organizacyjne nieposiadające osobowości prawnej, których podstawowym celem nie jest prowadzenie

działalności kulturalnej. Może się zdarzyć, że działalność kulturalną zgodną z podanymi wyżej zasadami organizują także osoby fizyczne, o ile uzyskały zgodę na jej prowadzenie.

Przyjmuje się więc następujące definicje:

**Domy kultury** – prowadzą wielokierunkową działalność społeczno-kulturalną. Mieszczą się w odrębnym, specjalnie wzniesionym lub adaptowanym budynku z salą widowiskowo-kinową, z odpowiednio przystosowanymi pomieszczeniami i urządzeniami do prowadzenia specjalistycznej działalności kulturalnej. Wśród nich działają: wojewódzkie domy kultury, miejskie, dzielnicowe, osiedlowe, spółdzielcze, miejsko-gminne, gminne lub wiejskie domy kultury. O przynależności do jednego z rodzajów decyduje statut lub akt erekcyjny instytucji.

**Ośrodki kultury** (miejskie, miejsko-gminne, gminne) są wielofunkcyjnymi instytucjami społeczno-kulturalnymi integrującymi wokół wspólnego programu działalność istniejących w danej miejscowości (dzielnicy, osiedlu itd.) autonomicznych instytucji kultury (domu kultury, biblioteki, klubu, świetlicy, kina, ognisk artystycznych, izby regionalnej, jak również urzędzeń rekreacyjno-sportowych i zakładu usług gastronomicznych). Centra kultury i sztuki mogą być traktowane jako domy kultury lub ośrodki kultury w zależności od statutowego określenia rodzaju jednostki. Dawne robotnicze centra kultury będące zakładową (międzyzakładową, międzyorganizacyjną) instytucją środowiskową, działają w formie wielofunkcyjnego ośrodka kultury.

**Kluby kultury** są instytucjami prowadzącymi działalność kulturalną w środowisku lokalnym we współdziałaniu z instytucjami, organizacjami i stowarzyszeniami: kulturalnymi, społecznymi i politycznymi. Posiadają jedno lub więcej pomieszczeń, odpowiednie wyposażenie (sprzęt audiowizualny, telewizor, prasę itd.). Kluby są otwarte codziennie, jako miejsce organizowania kulturalnego wypoczynku i aktywności społeczności lokalnej. Działalność w klubach prowadzona jest zazwyczaj przez społeczny personel przy pomocy kierownika placówki.

**Świetlice** - to placówki kulturalne posiadające z reguły jedno pomieszczenie, niezbędny sprzęt i obejmujące swoim zasięgiem działania małe grupy środowiska lokalnego. Działalność prowadzona jest zasadniczo przez działaczy społecznych przy pomocy kierownika świetlicy. Nie uważa się za świetlice jednostek nieprowadzących działalności kulturalnej, których pomieszczenia służą do innych celów, np. do organizowania narad i konferencji, kursów zawodowych itp.

**Pracownie specjalistyczne** to odrębne pomieszczenia przystosowane do prowadzenia stałej działalności specjalistycznej o określonej tematyce (np. pracownie fotograficzne, politechniczne, komputerowe).

Informacje dotyczące „Programu edukacji kulturalnej dzieci i młodzieży” dotyczą odrębnych cykli zajęć rozwijających zainteresowania i wiedzę kulturalną w dziedzinie muzyki, teatru i plastyki - zazwyczaj poprzez teorię sztuki połączoną z pokazem lub w formie zajęć warsztatowych. Cykliczne zajęcia prowadzone są dla stałych grup uczestników. Dane dotyczące liczby uczestników tych zajęć (impres o charakterze popularyzatorskim) są znacznie zróżnicowane w poszczególnych województwach ze względu na występujące przypadki kilkukrotnej realizacji zajęć w ciągu roku w szkołach – dla kilku, a często wszystkich klas.

Podstawą realizacji edukacji kulturalnej dzieci i młodzieży jest „Międzyresortowy program edukacji kulturalnej”<sup>3</sup>, będący również elementem Strategii Państwa dla Młodzieży na lata 2003 – 2012<sup>4</sup>.

---

<sup>3</sup> Przyjęty przez Radę Ministrów w dniu 27 listopada 1996 r. (M.P. z 1997 r. Nr 54, poz. 512).

**Zespoły artystyczne i koła (kluby)** to zorganizowane grupy prowadzące systematycznie zajęcia o określonym profilu tematycznym, kierowane przez wykwalifikowanych pracowników instytucji kultury. Członkowie zespołów działający w różnych zespołach liczeni są tyle razy, w ilu zespołach uczestniczą. Do składu zespołów artystycznych wliczani są także instruktorzy, korepetytorzy, choreografowie, akompaniatorzy i inne osoby uczestniczące stale w zajęciach zespołów. Koła (kluby) terapeutyczne prowadzą stałą działalność na rzecz niepełnosprawnych i zagrożonych patologią społeczną. Dane o dyskusyjnych klubach filmowych dotyczą wyłącznie klubów zarejestrowanych w Federacji Dyskusyjnych Klubów Filmowych.

Do **kursów** (zakończonych i trwających w ciągu roku sprawozdawczego) zaliczono zajęcia o charakterze szkoleniowym trwające co najmniej 16 godzin, mające na celu zdobycie przez ich uczestników nowych umiejętności lub rozwijanie zainteresowań. Nie ujęto szkoleń związanych z nabyciem lub podwyższeniem kwalifikacji zawodowych. Do liczby absolwentów kursów wliczono tylko te osoby, które ukończyły kurs według warunków określonych przez organizatora. Dane o absolwentach dotyczą kursów zakończonych w roku sprawozdawczym.

Dane o **dzieciach i młodzieży** do lat 15 (członkach zespołów artystycznych, kół i klubów, absolwentach kursów) podane w przeliczeniu na 1000 ludności zostały odniesione do danych demograficznych dla grupy wieku 7-14 lat.

## **Teatry i instytucje muzyczne**

Dane dotyczące liczby teatrów uwzględniają wyłącznie instytucje posiadające własny zespół, oznaczone jako „scena główna” w wykorzystywanej w sprawozdaniu klasyfikacji. Dane dotyczące widzów oraz spektakli odnoszą się wyłącznie do głównej sceny teatru. Miejsca na widowni obejmują wyłącznie sale stałe.

## **Muzea**

Działalność muzeów reguluje ustawa z dnia 21 listopada 1996 r.<sup>5</sup> Zgodnie z art. 1 ustawy - **muzeum** jest jednostką organizacyjną nienastawioną na osiągnięcie zysku, której celem jest gromadzenie i trwała ochrona dóbr naturalnego i kulturalnego dziedzictwa ludzkości o charakterze materialnym i niematerialnym, informowanie o wartościach i treściach gromadzonych zbiorów, upowszechnianie podstawowych wartości historii, nauki i kultury, kształtowanie wrażliwości poznawczej i estetycznej oraz umożliwianie korzystania ze zgromadzonych zbiorów.

**Wystawy czasowe** są to wystawy urządzone na czas określony na terenie muzeum i udostępniane jednorazowo. Wystawy czasowe to wystawy zorganizowane przez muzeum i prezentowane poza jego siedzibą w różnych miejscach (miejscowościach). Dane o wystawach objazdowych wykazywane są przez jednostkę, która wystawę udostępnia publiczności i w niniejszej publikacji prezentowane są w tablicach wynikowych jako wystawy krajowe obce. Nie gromadzi się natomiast informacji o liczbie ekspozycji stałych w muzeum

---

<sup>4</sup> Dokument rządowy przygotowany przez Ministerstwo Edukacji Narodowej i Sportu i przyjęty przez Radę Ministrów w dniu 19 sierpnia 2003 r.

<sup>5</sup> Ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (Dz.U. z 1997 r. Nr 5, poz. 24) z późniejszymi zmianami.

(w wydzielonych częściach pomieszczeń muzealnych, salach, działach itp.), tj. ekspozycji prezentujących tematyczny i niezmienny zestaw muzealiów.

**Muzealium** jest to przedmiot o trwałej wartości kulturowej (historycznej, naukowej, poznawczej, estetycznej), politycznej lub społecznej, podlegający ochronie prawnej i należący do zbiorów muzealnych, tzn. objęty inwentarzem zabytków w muzeum. Muzealia zostały zgrupowane według działów (dyscyplin) zależnie od dziedziny, do której należą i prezentowane są w formie ekspozycji działowych lub tematycznych. Zgodnie z ustawą o muzeach, muzealiami są „rzeczy ruchome i nieruchomości stanowiące własność muzeum i wpisane do inwentarza muzealiów”.

## **Biblioteki publiczne**

**Biblioteka** jest to jednostka posiadająca uporządkowany (zinwentaryzowany) zbiór książek, czasopism i innych materiałów piśmienniczych, liczący co najmniej 300 jednostek inwentarzowych, udostępniany czytelnikom w sposób kontrolowany. **Jednostka biblioteczna** jest to placówka (zespół placówek) posiadająca stały księgozbiór objęty wspólną ewidencją i opatrzony wspólnym znakiem własności.

**Biblioteki publiczne** służą rozwijaniu i zaspokajaniu potrzeb czytelniczych ludności. Zgodnie z funkcją, jaką pełnią poszczególne placówki, wyodrębniono biblioteki: wojewódzkie i powiatowe oraz biblioteki służące mieszkańcom miast na prawach powiatu, gmin miejskich, miejsko-wiejskich i wiejskich. Ponadto w grupie tej odróżniono biblioteki od podporządkowanych im administracyjnie filii bibliotecznych i punktów bibliotecznych. Dodatkowo wyróżniono biblioteki działające w strukturze innych instytucji: w szkołach (biblioteki publiczno-szkolne) lub ośrodkach (domach) kultury.

**Filie biblioteczne** są to placówki podporządkowane organizacyjnie bibliotece macierzystej, obsługujące część terenu objętego działalnością tej biblioteki oraz posiadające stały księgozbiór (często podwójnie rejestrowany – w księdze inwentarzowej biblioteki macierzystej i w księdze inwentarzowej filii). Wśród filii bibliotecznych wyróżniamy filie biblioteczne dla dzieci wyposażone w odpowiedni księgozbiór, o popularyzatorskim profilu działalności odpowiadającym potrzebom młodego pokolenia.

**Księgozbiór** obejmuje wydawnictwa nieperiodyczne (książki i broszury wydane po 1800 r.) i wydawnictwa periodyczne (gazety i czasopisma). Jednostką obliczeniową księgozbioru jest **wolumin**, czyli tom (zawartość jednej okładki) zarejestrowany w księdze inwentarzowej. W przypadku periodyków za wolumin uważa się zbiór (zazwyczaj roczny) numerów jednego tytułu gazety lub czasopisma stanowiący jedną pozycję inwentarzową.

Dane o **czytelnikach** dotyczą osób korzystających z wypożyczalni, tzn. otrzymujących materiały biblioteczne do wykorzystania poza terenem biblioteki. Podstawowym dokumentem służącym do gromadzenia danych o czytelnikach w bibliotece jest aktualna karta wypożyczeń (karta czytelnika) lub inny dokument służący do rejestracji. Za czytelnika uważa się osobę, która w ciągu roku sprawozdawczego została zarejestrowana w bibliotece przez dokonanie co najmniej jednego wypożyczenia. Informacje o czytelnikach zostały pogrupowane według wieku i zajęcia, zgodnie z klasyfikacją stosowaną w “Dzienniku biblioteki publicznej”, będącym podstawowym dokumentem źródłowym pomocnym przy sporządzaniu zestawień statystycznych o działalności biblioteki. W dokumentacji przyjmuje się na podstawie “kart zapisu-zobowiązań” następujące grupy wieku czytelników: do lat 15, 16-19 lat, 20-24 lata, 25-44 lata, 45-60 lat i powyżej 60 lat oraz kategorie

społeczno-zawodowe czytelników: robotnicy, rolnicy, pracownicy umysłowi, uczniowie (młodzież ucząca się, niepracująca), studenci (studujący w szkołach wyższych w systemie dziennym), inni zatrudnieni, niezatrudnieni.

**Udostępnianie zbiorów**, które odbywa się w formie wypożyczeń i udostępnień w czytelni jest prezentowane w podziale na wypożyczenia na zewnątrz i udostępnianie na miejscu. Przez **wypożyczenie** rozumie się udostępnianie materiałów bibliotecznych poza teren biblioteki poszczególnym czytelnikom (osobom fizycznym), natomiast wypożyczenia międzybiblioteczne (będące formą wypożyczeń na zewnątrz) obejmują wypożyczenia innym bibliotekom i instytucjom, jak i wypożyczenia z innych bibliotek. Dla bibliotek publicznych nie jest zbierana informacja o wypożyczeniach międzybibliotecznych. W bibliotekach posiadających czytelnie, tj. samodzielne pomieszczenia przystosowane do korzystania ze zbiorów na miejscu, rejestruje się udostępnianie zbiorów. Dane te należy traktować orientacyjnie, gdyż część bibliotek nie prowadzi ewidencji udostępniania zbiorów w czytelni bądź też zamieszcza dane szacunkowe.

### **Biblioteki specjalistyczne**

Informacje dotyczące bibliotek naukowych, pedagogicznych, zakładów pracy i towarzystw naukowych, zbierane i prezentowane są co dwa lata na formularzu oznaczonym symbolem K-04. **Biblioteki pedagogiczne** są to jednostki służące w szczególności potrzebom kształcących się i doskonalących nauczycieli, studentów przygotowujących się do zawodu nauczyciela oraz słuchaczy zakładów kształcenia nauczycieli. Księgozbiór tych bibliotek obejmuje literaturę fachową z zakresu pedagogiki i innych dziedzin nauk oraz literaturę piękną i społeczno-ekonomiczną. Sieć publicznych bibliotek pedagogicznych tworzą wojewódzkie biblioteki pedagogiczne i ich filie, prowadzone przez samorząd województwa, obejmujące zakresem swego działania teren województwa. W grupie tej nie uwzględniono działów nauczycielskich bibliotek szkolnych. **Biblioteki zakładów pracy** nie stanowią jednolitej sieci bibliotecznej. Obejmują one **biblioteki fachowe** (instytucji, urzędów, przedsiębiorstw, zakładów usługowych, muzeów, teatrów itp.) oraz **ośrodki informacji naukowej, technicznej i ekonomicznej** – placówki informacyjno-biblioteczne, wchodzące w skład sieci informacji naukowej, technicznej i ekonomicznej (**inte**). Nie zalicza się do nich bibliotek instytucji o statusie biblioteki naukowej. Biblioteki fachowe zaspokajają potrzeby zakładów pracy w zakresie materiałów i informacji z odpowiednich dziedzin wiedzy niezbędnych do wykonywania zadań i doskonalenia zawodowego pracowników. W zakładach pracy działają także **biblioteki fachowo-beletrystyczne**, dysponujące księgozbiorem fachowym właściwym dla charakteru instytucji, która je powołała i zbiorami z dziedziny beletrystyki

Spośród bibliotek objętych sprawozdawczością, jako specjalną grupę, wyróżnia się **biblioteki naukowe**, które mają na celu zaspokajanie potrzeb nauki i związanych z nią funkcji społecznych. Do tej grupy bibliotek zaliczono zgodnie z ustawą o bibliotekach: Bibliotekę Narodową, biblioteki Polskiej Akademii Nauk i jej placówek, biblioteki szkół wyższych, jednostek badawczo-rozwojowych oraz inne biblioteki, których wykaz został podany w rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego<sup>6</sup>, czyli biblioteki publiczne, które otrzymały status biblioteki naukowej (w Bydgoszczy, Krakowie, Lublinie, Łodzi, Opolu, Poznaniu, Szczecinie, Toruniu, Warszawie, Wrocławiu i Zielonej Górze), Bibliotekę Śląską w Katowicach (biblioteka naukowa,

<sup>6</sup> Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 19 marca 1998 r. w sprawie zasad i trybu zaliczania bibliotek do bibliotek naukowych oraz ustalania ich wykazu (Dz.U. Nr 44, poz. 249), z późniejszymi zmianami.

pełniąc także funkcję wojewódzkiej biblioteki publicznej), a także Pedagogiczną Bibliotekę Wojewódzką w Krakowie, Centralną Bibliotekę Narodowego Banku Polskiego, Centralną Bibliotekę Rolniczą, Centralną Bibliotekę Statystyczną, Główną Bibliotekę Komunikacyjną, Główną Bibliotekę Lekarską, Główną Bibliotekę Pracy i Zabezpieczenia Społecznego, Bibliotekę Sejmową, Bibliotekę Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, Bibliotekę Towarzystwa Naukowego Płockiego, Bibliotekę Muzeum Narodowego w Warszawie, Bibliotekę Czartoryskich Muzeum Narodowego w Krakowie oraz Książnicę Cieszyńską w Cieszynie. Do grupy tej zalicza się także Centralną Bibliotekę Wojskową oraz Bibliotekę Naukową Sztabu Generalnego.

**Biblioteka** jest to jednostka posiadająca uporządkowany (zinwentaryzowany) zbiór książek, czasopism i innych materiałów piśmienniczych, liczący co najmniej 300 jednostek inwentarzowych, udostępniany czytelnikom w sposób kontrolowany. **Jednostka biblioteczna** jest to placówka (zespół placówek) posiadająca stały księgozbiór objęty wspólną ewidencją i opatrzony wspólnym znakiem własności.

Zbiory biblioteczne obejmują księgozbiór i zbiory specjalne.

**Księgozbiór** obejmuje wydawnictwa nieperiodyczne (książki i broszury wydane po 1800 r.) i wydawnictwa periodyczne (gazety i czasopisma). Jednostką obliczeniową księgozbioru jest **wolumin**, czyli tom (zawartość jednej okładki) zarejestrowany w księdze inwentarzowej. W przypadku periodyków za wolumin uważa się zbiór (zazwyczaj roczny) numerów jednego tytułu gazety lub czasopisma stanowiący jedną pozycję inwentarzową.

**Zbiory specjalne** są to materiały biblioteczne wyodrębnione ze względu na specyficzne cechy formalne wymagające specjalnego opracowania, magazynowania i udostępniania. Wyróżnia się wśród nich kilka podstawowych grup:

- **rękopisy** – teksty napisane ręcznie niezależnie od rodzaju pisma, materiału pisarskiego i techniki, także niepowielone maszynopisy;
- **mikroformy** są to zminiaturyzowane formy dokumentów piśmienniczych (mikrofilmy – utrwalone na taśmie filmowej – zwojowej; mikrofiszki – utrwalone na materiale fotograficznym w postaci błony płaskiej);
- **materiały audiowizualne** są to dokumenty zawierające zapis obrazu i/lub dźwięku, jak: filmy, przezrocza, płyty gramofonowe i kompaktowe, taśmy magnetofonowe, kasety magnetofonowe, kasety wideo, DVD itp. Według zaleceń UNESCO dzieli się je na trzy kategorie zbiorów: audialnych, wizualnych i połączonych (audiowizualnych). W praktyce polskiej podział ten nie jest stosowany;
- **dokumenty elektroniczne** – zaliczono tu CD-ROM-y, dyskietki, taśmy i inne nośniki z danymi i/lub programami komputerowymi wymagającymi odpowiednich urządzeń do ich odczytu;
- **stare druki** – książki wydane do 1800 r.

Zbiory specjalne są obliczane w jednostkach inwentarzowych ściśle ustalonych dla każdego rodzaju zbioru (np. zwój, płyta, mapa, kasetka, taśma, norma), co jest regulowane rozporządzeniem Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego<sup>7</sup>.

Dane o **czytelnikach** dotyczą osób korzystających z wypożyczalni, tzn. otrzymujących materiały biblioteczne do wykorzystania poza terenem biblioteki. Podstawowym dokumentem służącym do gromadzenia

---

<sup>7</sup> Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 5 listopada 1999 r. w sprawie zasad ewidencji materiałów bibliotecznych (Dz.U. Nr 93, poz. 269), z późniejszymi zmianami.

danych o czytelnikach w bibliotece jest aktualna karta wypożyczeń (karta czytelnika) lub inny dokument służący do rejestracji.

## Galerie

Jako **wystawę** rozumie się zorganizowane na czas określony udostępnianie dla publiczności (osób zwiedzających) zestawu dzieł sztuki, objętych odpowiednim tytułem. Jeden tytuł stanowi jedną wystawę. W analizie zostały wykorzystane tylko informacje dotyczące wystaw zorganizowanych na terenie naszego kraju.

## Kompletność badań

Uzupełnieniem powyższych definicji są informacje dotyczące przebiegu badania. Poniższe tablice prezentują dane dotyczące kompletności badań.

Badania które cechowały się najniższym stopniem zwrotności to K-05 (85,6), K-08 (87,1), K-04 (87,2), K-02 (88,7). Z kolei braki danych związanych z odmową złożenia sprawozdania lub brakiem kontaktu z jednostką były najwyższe dla badania K-05 (9,9) oraz K-02 (7,2).

W tablicach 30 i 31 zaprezentowano dane dotyczące kompletności badania SOF-1 według rodzaju jednostki oraz liczby zatrudnionych.

**Tabl. 1. Kompletność badań „K” według rodzaju jednostki sprawozdawczej**

Wyszczególnienie	Rodzaj badania						
	K-01	K-02	K-03	K-04	K-05	K-07	K-08
<b>Jednostki zakwalifikowane do badania (w %)</b>	<b>100,0</b>	<b>100,0</b>	<b>100,0</b>	<b>100,0</b>	<b>100,0</b>	<b>100,0</b>	<b>100,0</b>
<b>Które zrealizowały badania</b>							
razem	91,6	88,7	98,1	87,2	85,6	93,0	87,1
złożenie sprawozdania	91,3	88,6	98,1	87,2	81,6	92,9	86,1
nie występowanie zjawiska w jednostce - sprawozdanie negatywne potwierdzone	0,2	0,1	0,0	0,0	4,0	0,1	1,1
<b>Nie uczestniczące w badaniu</b>							
razem	8,4	11,3	1,9	12,8	14,4	7,0	12,9
brak działalności							
podmiot w budowie, w organizowaniu się	0,0	0,0	0,5	0,0	0,5	0,4	0,4
podmiot w zawieszeniu	2,7	1,5	1,0	2,3	2,4	1,5	5,0
podmiot w likwidacji	0,2	0,0	0,5	0,1	0,2	0,2	0,2
podmiot w stanie upadłości	0,2	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
podmiot zlikwidowany	1,2	2,2	0,0	7,3	1,4	3,0	4,5
podmiot nie podjął działalności	0,7	0,3	0,0	0,0	0,0	1,9	0,0
odmowa złożenia sprawozdania	1,5	7,2	0,0	3,1	0,0	0,0	1,8
brak kontaktu z jednostką, wyjaśnienia w toku (w tym nieaktualny adres jednostki)	1,7	0,0	0,0	0,0	9,9	0,0	1,1

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań K-01, K-02, K-03, K-04, K-05, K-07, K-08



**Tabl. 2. Kompletność badania SOF-1 według rodzaju jednostki**

<b>Wyszczególnienie</b>	<b>Złożone sprawozdania w tys.</b>	<b>Kartoteka w tys.</b>	<b>% złożonych sprawozdań</b>
<b>Ogółem</b>	<b>31,2</b>	<b>93,5</b>	<b>33,0</b>
Fundacje	2,8	10,0	29,0
Spoleczne podmioty wyznaniowe	0,1	0,2	37,0
Stowarzyszenia i inne organizacje społeczne	28,3	83,3	33,0

**Tabl. 3. Kompletność badania SOF-1 według liczby zatrudnionych**

<b>Przeciętna liczba zatrudnionych</b>	<b>Złożone sprawozdania w tys.</b>	<b>Kartoteka w tys.</b>	<b>% złożonych sprawozdań</b>
<b>Ogółem</b>	<b>31,2</b>	<b>93,5</b>	<b>33,0</b>
Brak	22,5	69,4	32,0
1-5 osób	6,1	18,9	32,0
6-9 osób	0,8	1,9	42,0
10-49 osób	1,5	2,8	55,0
50 osób i więcej	0,3	0,5	71,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania SOF-1

## Rozdział 1. Kultura jako przedmiot finansowania ze środków publicznych

Finansowanie działalności instytucji kultury przez państwo oraz jednostki samorządu terytorialnego jest jednym z obowiązkowych zadań administracji publicznej. Instytucje kultury zgodnie z właściwą ustawą tworzą, upowszechniają i chronią kulturę, natomiast państwo sprawuje nad nimi mecenat, tj. wspiera i promuje twórczość, edukację i oświatę kulturalną, działania oraz inicjatywy kulturalne, wreszcie realizuje zadania na rzecz ochrony zabytków<sup>8</sup>. Dla wielu, często najbardziej zresztą znanych, instytucji kultury tak rozumiany mecenat finansowy jest najważniejszym lub jednym z najważniejszych źródeł środków finansowych przeznaczanych na cele statutowe oraz utrzymanie instytucji. Część instytucji kultury, przedstawiających dużą wartość dla dziedzictwa narodowego, znajduje się pod specjalnym patronatem Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego, a ich na bieżąco uaktualniany wykaz można znaleźć na stronie internetowej<sup>9</sup>. Pod szczególnym patronatem instytucji administracji państwowej znajdują się muzea wpisane do tzw. *wyказu muzeów rejestrowanych*, który obejmuje 102 instytucje. Dodatkowo państwo sprawuje patronat nad Biblioteką Narodową, najważniejszymi teatrami, Filharmonią Narodową oraz kilkoma galeriami wystawienniczymi. Państwo finansuje także instytucje kultury w ramach zadań realizowanych przez wojewodów. Drugie ważne źródło finansowania instytucji kultury stanowią środki samorządowe<sup>10</sup> – wojewódzkie, powiatowe i gminne, które kierowane są do instytucji, będących własnością określonych jednostek samorządu terytorialnego. Oczywiście zarówno państwo, jak i samorządy terytorialne mogą kierować środki na cele związane z kulturą także poprzez różnego rodzaju fundusze, dotacje oraz stypendia. Całokształtu obrazu finansowania instytucji kultury dopełniają środki unijne, fundusze prywatne, czy też związane z działalnością instytucji przychody z działalności gospodarczej.

Przedmiotem niniejszego rozdziału jest finansowanie działalności instytucji kultury oraz opieka nad zabytkami sprawowana przez państwo oraz przez jednostki samorządu terytorialnego. W pierwszej części rozdziału przedmiotem analizy stanie się **podmiotowa i przedmiotowa struktura wydatków budżetu państwa i jednostek samorządu terytorialnego**. Jak prezentują się analizowane wydatki ze względu na zadania oraz źródło środków publicznych? Analiza pozwoli odpowiedzieć na ogólne pytanie, czy istnieją wzory wydatkowania środków publicznych w sferze będącej przedmiotem zainteresowania. Kolejnym elementem jest próba **terytorialnego ujęcia zróżnicowania wydatków samorządowych** na kulturę i ochronę dziedzictwa narodowego.

Podstawowymi źródłami informacji w tym rozdziale są: sprawozdanie RB-28s *Sprawozdanie z wykonania planu wydatków budżetowych jednostek samorządu terytorialnego* oraz RB-28 *Sprawozdanie z wykonania planu wydatków budżetu państwa*, które dostarczają informacji na temat wydatków samorządowych z uwzględnieniem przynależności terytorialnej podmiotu finansującego (niestety nie podmiotu otrzymującego środki, co w przypadku budżetów wojewódzkich jest znacznym utrudnieniem). Uzupełniające informacje dotyczące działalności jednostek zostały pozyskane na podstawie sprawozdań instytucji kultury, wymienionych we wprowadzeniu.

<sup>8</sup> Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej, art. 1-2 (Dz.U. 1991 nr 114 poz. 493)

<sup>9</sup> <http://www.mkidn.gov.pl/pages/strona-glowna/kultura-i-dziedzictwo/instytucje-kultury-w-polsce.php>

<sup>10</sup> Wśród których mieszczą się także transfery ze strony państwa.

## Finansowanie instytucji kultury przez państwo i jednostki samorządu terytorialnego

Finansowanie instytucji kultury jest jednym z ustawowych zadań instytucji sfery publicznej – państwa i jednostek samorządu terytorialnego. Nie jest to jednak priorytet finansowy dla instytucji administracji publicznej. W roku 2009 wydatki na kulturę i ochronę dziedzictwa narodowego stanowiły około 0,5% wydatków państwa i około 3,8% ogółu wydatków jednostek samorządu terytorialnego<sup>11</sup>. Szczegółowe informacje na temat struktury wydatków publicznych na kulturę i ochronę dziedzictwa narodowego zawiera tablica 4.

**Tabl. 4. Finansowanie kultury przez państwo i jednostki samorządu terytorialnego w 2009 r.**

Wyszczególnienie	W tys. zł
<b>Ogółem</b>	<b>7 947 331,4</b>
<b>wydatki budżetu państwa<sup>a</sup></b>	<b>1 592 791,5</b>
w tym wydatki wojewodów	89 588,4
<b>wydatki samorządów terytorialnych<sup>b</sup></b>	<b>6 354 539,9</b>
gmin	2 400 462,3
miejskich	672 105,5
wiejskich	847 353,6
miejsko-wiejskich	880 899,7
związków gmin	103,5
miast na prawach powiatu	2 285 063,2
powiatów	96 497,2
województw	1 572 517,2

a Łącznie z transferami do jednostek samorządów terytorialnych. Transfery do jednostek samorządów terytorialnych wyniosły 64,8 mln złotych, co stanowi 0,8% ogółu wydatków. b Łącznie z transferami pomiędzy jednostkami terytorialnymi oraz wydatkami związków gminnych (nie ujmowanych w publikacji *Kultura w 2009 r.*).

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Na finansowanie kultury i ochronę dziedzictwa narodowego instytucje publiczne wydały w 2009 roku 7,9 mld złotych. W ramach tej kwoty 80,0% stanowiły wydatki samorządów terytorialnych, wśród których największe sumy wydatkowały gminy (37,8%), choć niewiele mniej na cele związane z kulturą wydały miasta na prawach powiatu (36,0%). Z budżetów sejmików wojewódzkich na analizowany cel przeznaczono kwotę stanowiącą 24,7% ogółu wydatków na kulturę, natomiast ze środków powiatowych jedynie 1,5%. Spośród gmin miejskich 306 wydało 28,0% środków gminnych na kulturę, 1 581 gmin wiejskich wydało 35,3% środków zaś 591 gmin miejsko-wiejskich 36,7%. Minimalny odsetek środków wydatkowały z kolei związki gmin.

Jak przedstawia się struktura własności omawianych instytucji kultury? Informacje na ten temat zostały zamieszczone w tablicy 5<sup>12</sup>.

<sup>11</sup> *Kultura w 2009 r.*, s. 41.

<sup>12</sup> W całym rozdziale dane analizowane są dla muzeów łącznie z oddziałami i bibliotek publicznych łącznie z filiami.

**Tabl. 5. Instytucje kultury według sektorów własności w 2009 r.**  
Stan w dniu 31 XII

Wyszczególnienie	Rodzaj instytucji					
	teatry <sup>a</sup>	muzea <sup>b</sup>	bibliotek publicznych <sup>c</sup>	galerie <sup>d</sup>	domy kultury <sup>e</sup>	kina stałe
<b>Polska ogółem</b>	<b>186</b>	<b>774</b>	<b>8 392</b>	<b>346</b>	<b>4 027</b>	<b>448</b>
sektor państwowy	7	126	-	16	17	16
w tym MKiDN	4	49	-	6	3	2
sektor samorządowy	153	519	8 392	163	3 690	227
m. st. Warszawy	21	12	20	6	12	-
gminy	5	210	7 352	36	3 103	193
miasta na prawach powiatu	64	49	818	91	363	26
powiaty	3	66	42	8	190	-
województwa	60	182	160	22	22	8
sektor prywatny <sup>13</sup>	26	129	-	167	320	205

a Sceny główne posiadające własny zespół. b Muzea łącznie z oddziałami. c Biblioteki publiczne łącznie z filiami. d Instytucje zajmujące się głównie lub wyłącznie wystawiennictwem. e Domy kultury, ośrodki kultury, kluby i świetlice.  
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Wyraźnie widać, że podmioty samorządowe są dominującym organizatorem instytucji kultury w Polsce. Państwo prowadzi relatywnie niewiele jednostek, koncentrując się przede wszystkim na działalności muzeów, z czego ponad 1/3 jest własnością Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Jeśli chodzi o teatry, 82,3% znajduje się w posiadaniu samorządów, przede wszystkim miast na prawach powiatu oraz województw. Muzea samorządowe organizowane są przede wszystkim przez gminy (40,5%) lub województwa (35,1%). Biblioteki organizowane są prawie wyłącznie przez jednostki samorządowe i w większości są własnością samorządów gminnych. Ponad połowa galerii i instytucji wystawienniczych jest własnością miast na prawach powiatu, niewiele mniej jest w rękach prywatnych. Galerie, obok kin, są najbardziej sprywatyzowanymi instytucjami kultury. Kina samorządowe w większość należą do gmin; podobnie wygląda sytuacja w odniesieniu do domów kultury i instytucji im pokrewnych. Analizując zamieszczoną powyżej tablicę można stwierdzić, iż większość państwowych instytucji kultury stanowią muzea, wśród instytucji samorządowych dominują biblioteki.

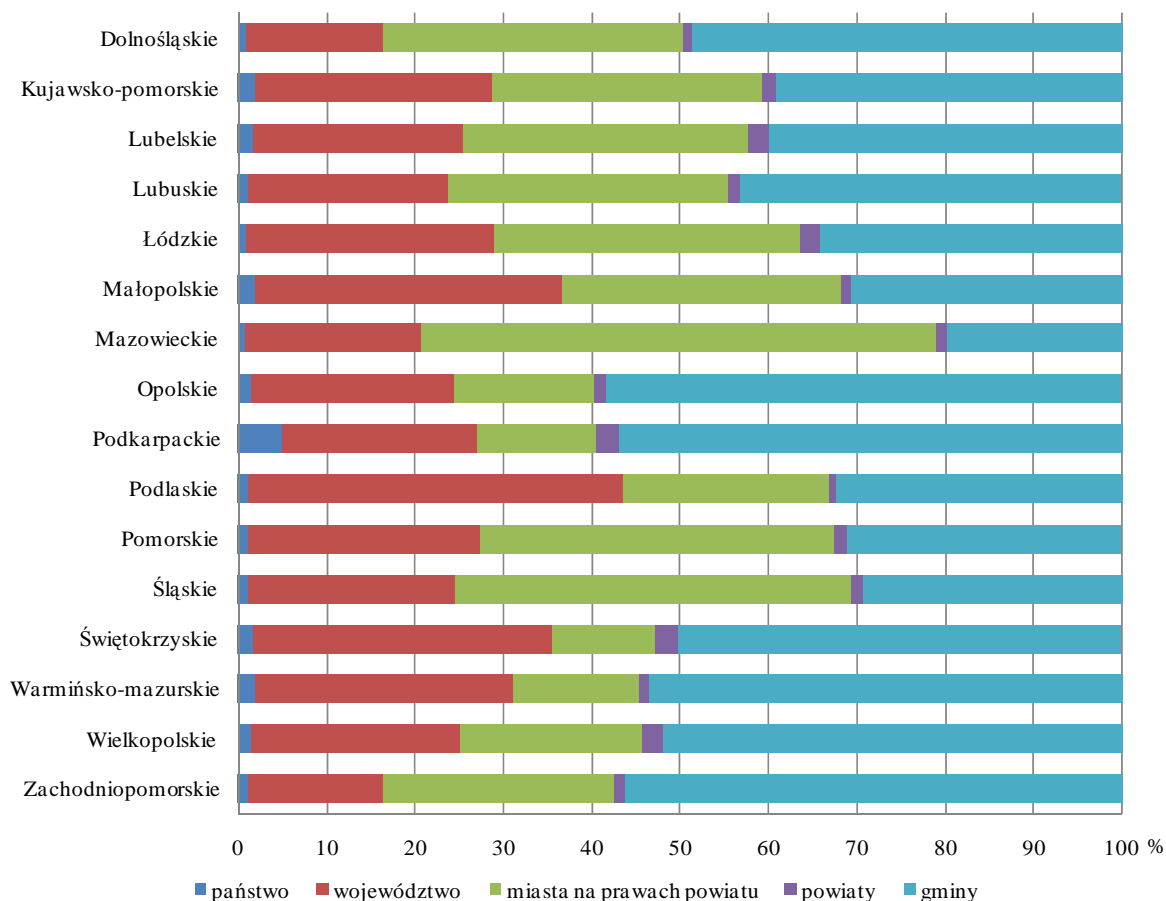
Ogółem organy administracji terenowej (województwie) oraz jednostki samorządu terytorialnego wydały na kulturę 6,4 mld zł. Prawie 1/5 tej kwoty została wydana na cele związane z kulturą w województwie mazowieckim. Około 1/10 środków otrzymały ze źródeł państwowych i samorządowych instytucje kultury w województwie śląskim, małopolskim i dolnośląskim. W największym stopniu państwo dofinansowuje kulturę w województwie podkarpackim (15,2% środków) oraz małopolskim (14,5% środków); sejmiki wojewódzkie najwięcej środków przeznaczyły na rozwój kultury i zachowanie dziedzictwa narodowego w województwach: mazowieckim (15,3%) małopolskim (14,8%) oraz śląskim (10,5%). Prawie 1/3 środków przekazywanych instytucjom kultury przez samorządy miast na prawach powiatu jest wydatkowana w województwie mazowieckim, relatywnie dużo także w województwie śląskim (13,9%). Powiaty największe środki

<sup>13</sup> Sektor prywatny obejmuje następujących organizatorów: jednostki spółdzielcze, Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze (stowarzyszenie, organizator niektórych muzeów), inne organizacje społeczne oraz organizacje polityczne i związki zawodowe, jednostki Kościołów i związków wyznaniowych, fundacje, osoby fizyczne, oraz pozostałe jednostki. Klasyfikacja ta jest pochodną klasyfikacji stosowanych w sprawozdaniach GUS, w ramach której nie wyodrębnia się organizacji trzeciego sektora. Działalność organizacji sektora non-profit działających w obszarze kultury objęta jest osobnym sprawozdaniem (SOF-1). Zob. *Kultura w 2009 r.*

wydatkowały w województwach mazowieckim (13,5%) i wielkopolskim (11,0%), zaś gminy w dolnośląskim (12,2%), mazowieckim (10,0%) oraz wielkopolskim (9,8%).

Należy także zwrócić uwagę na strukturę finansowania instytucji kultury w poszczególnych województwach ze względu na pochodzenie funduszy (budżet wojewody, jednostki samorządu terytorialnego). Szczegółowe informacje na temat terytorialnego zróżnicowania źródeł finansowania instytucji kultury przedstawia wykres 1.

**Wykres 1. Struktura finansowania kultury i ochrony dziedzictwa narodowego ze środków publicznych według województw w 2009 r.**



Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Wydatki z budżetów gmin mają największy udział w finansowaniu kultury i ochrony dziedzictwa narodowego w 10 województwach, przy czym w 6 kwoty te stanowią ponad połowę środków przeznaczanych na analizowany cel. Gminy w najmniejszym stopniu uczestniczą w finansowaniu instytucji kultury w województwie mazowieckim oraz śląskim (około 1/5 środków), gdzie ich rolę przejmują miasta na prawach powiatu. Z tego ostatniego źródła jedynie w województwie mazowieckim instytucje kultury otrzymały ponad połowę środków – miasta na prawach powiatu województwa mazowieckiego przeznaczyły na cele kulturalne prawie 2/3 ogółu środków samorządowych i państwowych. Budżety miast na prawach powiatu były głównym (choć nie dominującym) źródłem finansowania instytucji kultury w województwach łódzkim, pomorskim i śląskim. Finansowanie z budżetów wojewódzkich dominuje w województwie podlaskim i małopolskim.

Finansowania instytucji kultury przez państwo ma niewielkie znaczenie i osiąga poziom maksymalnie 5,0% ogółu środków - w województwie podkarpackim.

W tym kontekście należy także przedstawić strukturę wydatków instytucji administracji publicznej i samorządowej ze względu na cele przeznaczanych środków. Z drugiej strony istotna jest także informacja o profilu finansowania zadań w obrębie działalności instytucji kultury, ze względu na pochodzenie otrzymanych środków publicznych. Cele wydatków budżetu państwa na kulturę i ochronę dziedzictwa narodowego zostały zamieszczone w tabelicy 6.

**Tabl. 6. Wydatki budżetu państwa na kulturę i ochronę dziedzictwa narodowego według domen kultury oraz rozdziałów klasyfikacji budżetowej w 2009 r.**

Wyszczególnienie	Ogółem	Budżet centralny	Budżet wojewódzki
	w tys. zł		
<b>Ogółem</b>	<b>1 592 791,5</b>	<b>1 503 203,1</b>	<b>89 588,4</b>
Instytucje sceniczne			
Teatry	146 573,6	146 573,6	-
Filharmonie, orkiestry, chóry	49 485,5	49 442,4	43,0
Sztuki plastyczne			
Galerie i biura wystaw artystycznych	8 589,3	8 589,3	-
Muzea z oddziałami	338 675,2	338 675,2	-
Działalność wydawnicza i archiwizacja			
Biblioteki publicznie wraz z filiami	106 131,1	105 909,3	221,7
Archiwa	110 570,4	110 570,4	-
Polska Agencja Prasowa	2 500,0	2 500,0	-
Audiowizualne			
Instytucje kinematografii	5 420,0	5 420,0	-
Polski Instytut Sztuki Filmowej	10 458,0	10 458,0	-
Działalność radiowa i telewizyjna	22 384,4	22 384,4	-
Ochrona zabytków			
Ochrona zabytków, opieka nad zabytkami	143 978,2	108 026,2	35 952,0
Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków	48 405,4	-	48 405,4
Rada Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa	15 153,3	15 153,3	-
Narodowy Fundusz Rewaloryzacji Zabytków Krakowa	42 000,0	42 000,0	-
Zarząd Rewaloryzacji Zespołów Zabytkowych Krakowa	2 938,1	-	2 938,1
Ośrodki ochrony i dokumentacji zabytków	21 283,5	21 283,5	-
Różne domeny			
Centra kultury i sztuki	210 562,8	210 562,8	-
Domy i ośrodki kultury, świetlice, kluby	13 726,3	13 397,4	328,9
Inne zadania w zakresie kultury			
Pozostałe instytucje kultury	102 862,6	102 862,6	-
Usuwanie skutków klęsk żywiołowych	836,1	229,0	607,1
Pozostałe zadania w zakresie kultury	17 229,5	17 216,8	12,7
Pozostała działalność	173 028,2	171 948,7	1 079,4

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Regionalnych Izb Obrachunkowych i Ministerstwa Finansów

Powyższy układ celów wydatkowania środków przez budżet państwa oddaje w znacznej mierze podział dziedzin kultury zaproponowany przez UNESCO<sup>14</sup>. Można stwierdzić, że największe kwoty ze środków publicznych kierowane są do instytucji zajmujących się sztukami plastycznymi. Kwoty kierowane do muzeów stanowią ponad 1/5 ogółu środków państwowych. Z kolei znajdujące się w gestii państwa galerie wystawiennicze otrzymują łącznie relatywnie niewielką kwotę. Należy jednak pamiętać, że państwo jest organizatorem jedynie 16 galerii i 126 muzeów (łącznie z oddziałami). Znaczne środki pochłaniają też wielofunkcyjne centra kultury i sztuki (około 1/10 kwot). Znaczące sumy wydatkowane są na działalność teatrów (których jest w gestii państwa stosunkowo niewiele) oraz opiekę nad zabytkami. Warto także pamiętać, iż sektory kultury nie są finansowane proporcjonalnie do liczby instytucji. Znacznie większe środki w stosunku do liczby podmiotów państwowych otrzymuje sfera instytucji scenicznych w porównaniu do sektora związanego z rekreacją i czasem wolnym (domy kultury, centra kultury i sztuki), czy też z kinematografią.

Można stwierdzić, że wojewodowie w niewielkim stopniu uczestniczą w finansowaniu instytucji kultury ze środków publicznych. Kwoty przekazywane im na ten cel są relatywnie niewielkie w porównaniu z wydatkami państwa w interesującej nas dziedzinie. Wartość środków przekazanych wojewodom na cele związane z działalnością instytucji kultury stanowiła 89,6 mln złotych, co stanowiło zaledwie 5,3% państwowych środków skierowanych na potrzeby kulturalne. W wyłącznej gestii wojewodów znajdują się jedynie wojewódzkie urzędy ochrony zabytków oraz Zarząd Rewaloryzacji Zespołów Zabytkowych Krakowa. Jedynie w przypadku usuwania skutków klęsk żywiołowych administracja rządowa przeznacza na ich rzecz znaczne środki w porównaniu z własnymi funduszami. Największe środki wojewodowie przeznaczają na instytucje związane z ochroną zabytków – kwota ta stanowi 97,4% środków przeznaczonych przez nich na cele związane z działalnością kulturalną.

Jak pokazano wcześniej w tym rozdziale, znaczna część (4/5) finansów instytucji kultury należących do sektora publicznego pochodzi ze środków samorządowych. Zostały one zaprezentowane w tablicy 7. Tak jak w przypadku wydatków państwowych, tak i tutaj zostały one uporządkowane zgodnie z metodologią rachunku narodowego.

Można stwierdzić, że największe kwoty z budżetów samorządowych są przekazywane na działalność domów kultury wraz z pokrewnymi instytucjami (28,1%) oraz bibliotek publicznych (17,2%). W wydatkach województw najważniejszą rolę odgrywają instytucje sceniczne (zwłaszcza teatry – 25,1% środków skierowanych do sektora kultury jest przeznaczone na ich działalność) oraz muzea (26,3%). Nieco odmienny profil wydatków mają miasta na prawach powiatu, przeznaczające na działalność teatrów 14,4% środków, a na działalność muzeów 10,2%. Znacznie większe kwoty kierowane są jednak do domów kultury (21,1%), a także do bibliotek publicznych (15,4%). Pod tym względem miasta na prawach powiatu są bardzo podobne do gmin, które wydatkują największe kwoty na działalność domów kultury wraz z pokrewnymi instytucjami (50,5%), oraz działalność bibliotek publicznych (24,5%). Powiaty bliższe są raczej województwom, finansując głównie działalność muzeów (32,2%) i bibliotek publicznych (20,8%).

---

<sup>14</sup>The 2009 UNESCO Framework for Cultural Statistics, Montreal 2009, s. 24.

**Tabl. 7. Wydatki jednostek samorządu terytorialnego na kulturę i ochronę dziedzictwa narodowego według domen kultury oraz rozdziałów klasyfikacji budżetowej 2009 r.**

Wyszczególnienie	Ogółem	Województwa	Miasta na prawach powiatu	Powiaty	Gminy
<b>Ogółem</b>	<b>6 354 539,9</b>	<b>1 572 517,2</b>	<b>2 285 063,2</b>	<b>96 497,2</b>	<b>2 400 462,3</b>
Instytucje sceniczne					
Teatry	727 499,6	394 817,5	328 674,2	2 595,2	1 412,6
Filharmonie, orkiestry, chóry	237 863,5	140 670,2	94 808,2	92,9	2 292,1
Sztuki plastyczne					
Galerie i biura wystaw artystycznych	43 817,5	4 139,5	36 522,3	1 274,9	1 880,8
Muzea z oddziałami	742 957,2	414 029,0	232 863,4	31 063,8	65 000,9
Wydawnictwa i archiwa					
Biblioteki publiczne wraz z filiami	1 094 388,0	134 599,3	352 030,9	20 097,2	587 660,6
Archiwa	5 004,2	4 000,0	1 004,2	-	-
Audiowizualne					
Instytucje kinematografii	2 455,4	2 437,7	-	-	17,7
Zadania w zakresie kinematografii	275,8	200,0	-	-	75,8
Działalność radiowa i telewizyjna	29,8	-	-	16,0	13,8
Ochrona zabytków					
Ochrona zabytków, opieka nad zabytkami	435 127,3	106 481,0	175 467,4	11 650,1	141 528,8
Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków	841,9	12,0	829,9	-	-
Rada Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa	28,9	-	28,9	-	-
Ośrodki ochrony i dokumentacji zabytków	2 904,4	1 991,1	20,0	893,2	-
Różne domeny					
Centra kultury i sztuki	247 772,6	42 671,2	141 201,0	2 324,5	61 575,9
Domy i ośrodki kultury, świetlice, kluby	1 786 008,9	88 565,4	482 615,7	2 909,5	1 211 918,4
Inne zadania w zakresie kultury					
Pozostałe instytucje kultury	261 630,9	77 270,4	156 668,8	1 971,7	25 720,0
Usuwanie skutków klęsk żywiołowych	1 460,8	50,0	-	-	1 410,8
Pozostałe zadania w zakresie kultury	252 425,2	24 907,7	148 416,9	9 293,5	69 807,1
Pozostała działalność	512 048,0	135 675,1	133 911,4	12 314,6	230 146,8

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Regionalnych Izb Obrachunkowych i Ministerstwa Finansów

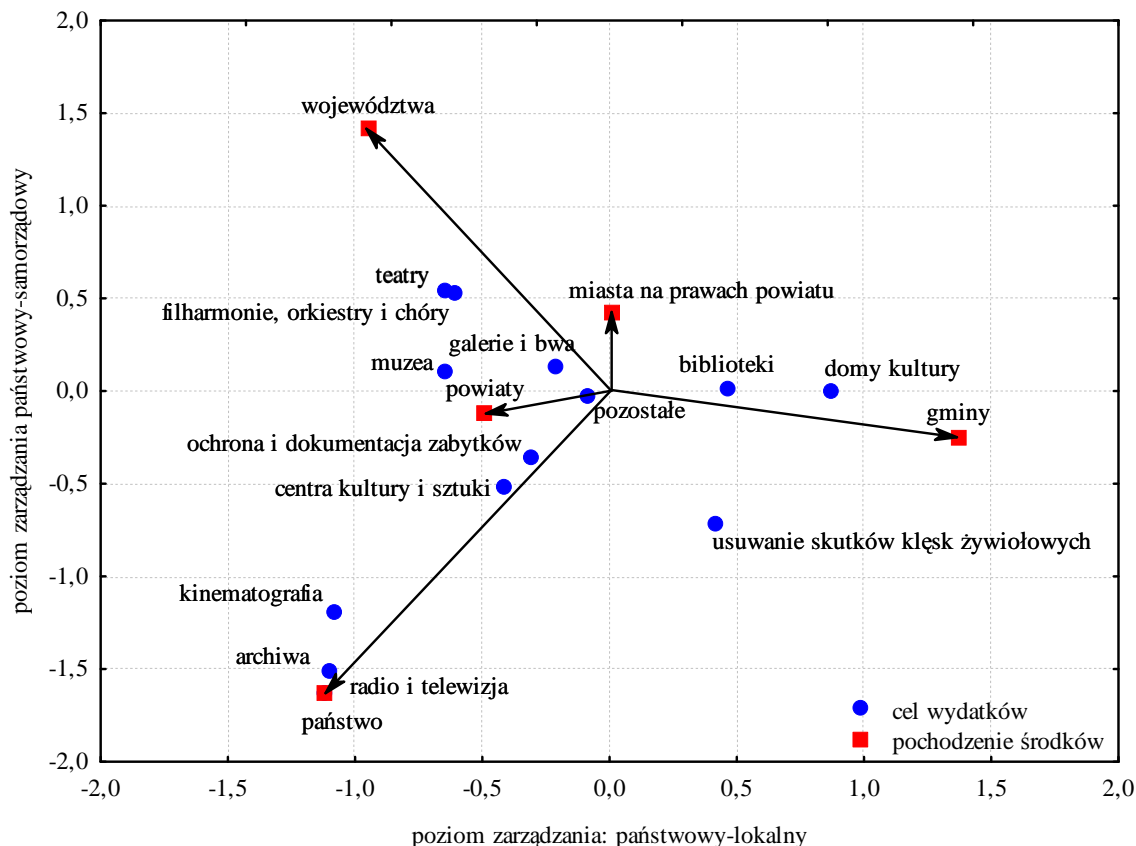
Jako podsumowanie warto odpowiedzieć na pytanie o profile finansowania zadań w zakresie kultury – jakie podobieństwa można dostrzec w finansowaniu tej sfery ze względu na źródło przekazywanych środków? Wykres 2 przedstawia profile finansowania instytucji kultury ze względu na jego źródła<sup>15</sup>. Liczne zadania w zakresie kinematografii<sup>16</sup> oraz ochrony i dokumentacji zabytków<sup>17</sup> zostały potraktowane łącznie, jako pojedyncze kategorie.

<sup>15</sup> Wydatki państwa uwzględniają wydatki budżetu centralnego oraz wydatki wojewodów.

<sup>16</sup>W skład tej kategorii wchodzi wydatki przeznaczone na „instytucje kinematografii”, „zadania w zakresie kinematografii” oraz Polski Instytut Sztuki Filmowej.



Wykres 2. Mapa korespondencji<sup>18</sup> finansowania zadań w sferze kultury przez sektor publiczny



U w a g a. Pozycja usuwanie skutków klęsk żywiołowych jest częścią klasyfikacji budżetowej rozdziału 921 „Kultura i ochrona dziedzictwa narodowego” i odnosi się do skutków klęsk w tej właśnie sferze.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Regionalnych Izb Obrachunkowych

Jednostki samorządu terytorialnego są najważniejszym źródłem finansowania kultury i ochrony dziedzictwa narodowego. Nie stanowią one jednak jednolitej struktury. Różne zadania w omawianej sferze w różnym stopniu czerpią środki z budżetu państwa i jednostek samorządu terytorialnego – można wyodrębnić profile finansowania poszczególnych zadań tak ze względu na udział poszczególnych źródeł finansowania w ogóle wydatków na kulturę i ochronę dziedzictwa narodowego w danym województwie, jak i ze względu na pochodzenie kierowanych na ten cel środków. Na podstawie zamieszczonej powyżej mapy korespondencji można wyróżnić 4 grupy instytucji (zadań w zakresie kultury), ze względu na finansowanie ich przez podmioty sfery publicznej. Pierwszą grupę, finansowaną głównie przez państwo (co także można odczytać z wykresu), stanowią archiwa, instytucje kinematografii oraz radio i telewizja. Środki państwowe stanowiły 85,3% kwoty wydanej na kinematografię; archiwa w 95,7% a radio i telewizja w 99,9% jest finansowana z budżetu państwa lub budżetów wojewodów. Kolejną wyraźną grupę, do której należą biblioteki, domy kultury wraz

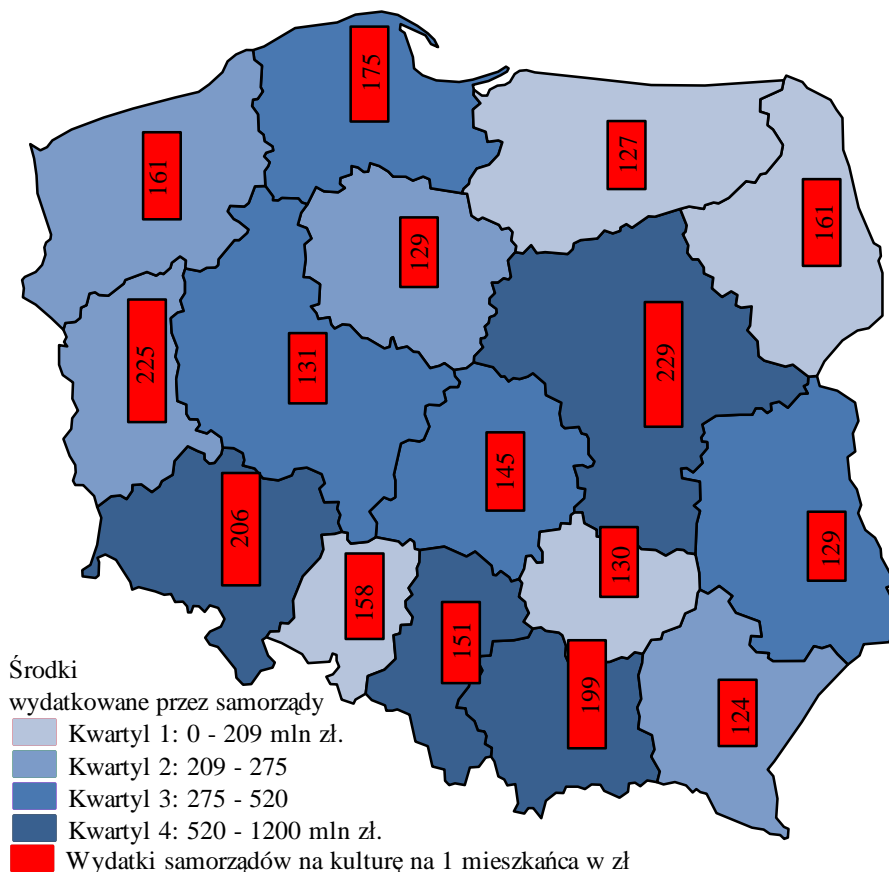
<sup>17</sup>W skład tej kategorii wchodzi: Ośrodki ochrony i dokumentacji zabytków, ochrona zabytków, opieka nad zabytkami, Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków, Rada Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa, Narodowy Fundusz Rewaloryzacji Zabytków Krakowa, Zarząd Rewaloryzacji Zespołów Zabytkowych Krakowa.

<sup>18</sup> Mapa korespondencji wykonana została w normalizacji wierszowej (zmienną wierszową był „cel wydatków”). Dwuwymiarowe rozwiązanie wyjaśnia 95,3% inercji układu. Odległości pomiędzy punktami reprezentującymi cel wydatków oddają podobieństwo pomiędzy nimi pod względem struktury pochodzenia środków. Rzut punktu reprezentującego cel wydatków na wektor łączący źródło środków z początkiem układu współrzędnych w przybliżeniu oddaje udział wydatków danej jednostki terytorialnej w ogóle wydatków na dany cel. Bliskość punktów reprezentujących jednostkę terytorialną i cel wydatków oddaje tendencję do zdominowania danej sfery kultury przez analizowane źródło finansowania. Odległości pomiędzy punktami reprezentującymi jednostki terytorialne nie powinny być porównywane.

z pokrewnymi instytucjami oraz usuwanie skutków klęsk żywiołowych, stanowią instytucje i zadania finansowane głównie z budżetów gminnych. W 2009 roku usuwanie skutków klęsk żywiołowych w 61,4% zostało sfinansowane z budżetów gminnych. Działalność bibliotek w 49,0% została sfinansowana z budżetów gminnych, a domów kultury wraz z pokrewnymi instytucjami w 67,3%. Do tej grupy można także zaliczyć usuwanie skutków klęsk żywiołowych. W trzeciej grupie znalazły się instytucje finansowane głównie ze środków ponadlokalnych (budżetów wojewódzkich) oraz budżetów miast na prawach powiatu. Do tej grupy instytucji należą muzea (21,5% środków ze strony miast na prawach powiatu oraz 38,3% ze środków wojewódzkich, a także relatywnie dużo – 31,3% ze środków państwowych) oraz teatry (37,6% środków ze strony miast na prawach powiatu i 45,2% ze środków wojewódzkich) i filharmonie wraz z instytucjami muzycznymi (33,0% środków ze strony miast na prawach powiatu oraz 49,0% ze strony województw). Wreszcie na czwartą grupę składają się zadania i instytucje finansowane głównie przez miasta na prawach powiatu oraz przez budżet państwa. I tak w 2009 r. galerie oraz biura wystaw artystycznych otrzymały 69,7% środków ze strony miast na prawach powiatu. Na zadania w zakresie ochrony i dokumentacji zabytków miasta na prawach powiatu przeznaczyły 24,7% środków, a budżet państwa 38,4%. Centra kultury i sztuki 30,8% swoich środków otrzymały od miast na prawach powiatu, a 45,9% bezpośrednio od państwa. Do tej grupy najbardziej podobne są także wydatki sklasyfikowane jako pozostałe zadania.

Ostatnim elementem analizy jest prezentacja regionalnego (wojewódzkiego) zróżnicowania wydatków publicznych na kulturę i ochronę dziedzictwa narodowego. Zaprezentowane one zostały na zamieszczonej niżej mapie.

**Mapa 1. Finansowanie zadań w sferze kultury przez samorządy terytorialne według województw w 2009 r.**



Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Regionalnych Izb Obrachunkowych

Jak już wspomiano jednostki samorządu terytorialnego przeznaczyły na kulturę i ochronę dziedzictwa narodowego 6,4 mld zł, co w przeliczeniu na 1 mieszkańca Polski w 2009 roku dawało kwotę około 167 zł. Przeciętnie 1 województwo wydatkowało 397,2 mln zł, mediana wydatków samorządowych wynosiła natomiast 275,5 mln zł – oznacza to, że w połowie województw samorządy terytorialne wydatkowały łącznie środki niższe od tej kwoty, w połowie zaś wyższe. Różnica pomiędzy wartościami średniej i mediany oraz wartość współczynnika skośności (1,8) świadczy o prawostronnej skośności rozkładu wydatków i - co za tym idzie - dużym wpływie na wartość średniej przypadków odstających – województw, gdzie środki skierowane na cele kulturalne były relatywnie wysokie. Największe środki na kulturę i ochronę dziedzictwa narodowego zarówno w liczbach bezwzględnych, jak i w przeliczeniu na 1 mieszkańca, wydatkowały samorządy województwa mazowieckiego. Przeznaczyły one na ten cel 1 192,6 mln zł, co stanowiło prawie 1/5 środków samorządowych w obszarze kultury. Dystans dzielący stołeczne województwo od następnych w kolejności województw (śląskiego – 699,2 mln zł oraz małopolskiego 654,8 mln zł) jest znaczący. Najmniejsze środki na omawiany cel przeznaczyły samorządy terytorialne województwa opolskiego (163,1 mln zł), zaś w przeliczeniu na 1 mieszkańca najmniejsze środki skierowano na cele związane z kulturą w województwie podkarpackim (124 zł na 1 mieszkańca). W przeliczeniu na 1 mieszkańca, poza województwem mazowieckim, relatywnie duże środki na kulturę i ochronę dziedzictwa narodowego wydatkowały samorządy województw lubuskiego, dolnośląskiego i małopolskiego.

Podsumowując: budżet państwa i jednostki samorządu terytorialnego skierowały do sektora kultury prawie 8 mld zł. W finansowaniu zadań w zakresie kultury większość obciążeń finansowych (około 4/5 środków) ponosiły w 2009 roku jednostki samorządu terytorialnego. Największy udział w finansowaniu zadań w zakresie kultury miały gminy oraz miasta na prawach powiatu (po około 1/3 środków). Relacje pomiędzy poszczególnymi szczeblami samorządu terytorialnego w układzie wojewódzkim przedstawiały się w zróżnicowany sposób. W większości województw największy udział w finansowaniu zadań w zakresie kultury i ochrony dziedzictwa narodowego miały samorządy gminne. W województwach mazowieckim, łódzkim, pomorskim oraz śląskim największy udział w finansowaniu omawianych zadań miały miasta na prawach powiatu, natomiast w województwach podlaskim i małopolskim największa rola w finansowaniu zadań w zakresie kultury przypadła w 2009 roku w udziale budżetom wojewódzkim. Szczegółowa analiza finansowania zadań w omawianej sferze wykazała, że można wskazać profile prezentowanych zadań, ze względu na źródło ich finansowania przez budżet państwa, lub poszczególne jednostki samorządu terytorialnego. Analiza wojewódzkiego rozkładu wydatków publicznych na kulturę i ochronę dziedzictwa narodowego wykazała istotne dysproporcje pomiędzy poszczególnymi regionami kraju – w województwie mazowieckim w 2009 roku sektor publiczny wydał około 1/5 ogólnopolskiej sumy środków na kulturę i ochronę dziedzictwa narodowego.

## **Rozdział 2. Terytorialne różnicowanie bazy, działalności i uczestnictwa w ofercie instytucji kultury**

Institucje kultury pełnią ważną rolę społeczną – kształtują aktywne, twórcze postawy, tworzą pole do samorealizacji, pozwalają swoim odbiorcom uczestniczyć w szerokiej gamie możliwości kreatywnego spędzania czasu<sup>19</sup>. Istotna jest także rola ekonomiczna instytucji kultury, które z jednej strony jako podmioty gospodarcze funkcjonują często w rzeczywistości rynkowej, z drugiej zaś mogą stanowić atrakcję turystyczną, przyciągając turystów. W znacznej mierze analizowane tutaj instytucje kultury są własnością państwa lub samorządów i stąd też stanowią stały element w finansach jednostek samorządu terytorialnego. Sektor kultury stanowi też składnik lokalnego i krajowego rynku pracy, zwłaszcza dla osób wykwalifikowanych w dziedzinach związanych z działalnością konserwatorską, edukacyjną, czy twórczą w zakresie animacji kultury i sztuki.

Potencjał poszczególnych jednostek terytorialnych, tworzony przez instytucje kultury, jest zróżnicowany, tak pod względem ilościowym (liczba instytucji oraz ich oferta), jak i jakościowym (różnorodność form i struktura instytucji). Skala uczestnictwa ludności w kulturze (lub raczej w ofercie instytucji kultury) jest silnie związana z tworzonymi przez badane instytucje możliwościami. **Podstawowym celem zawartej tutaj analizy jest ukazanie różnic w bazie, zasobach, funkcjonowaniu i uczestnictwie ludności w kulturze tak na poziomie ogólnopolskim, jak i w możliwie najbardziej szczegółowym podziale administracyjnym (powiatowym), z uwzględnieniem podstawowych charakterystyk analizowanych instytucji w ujęciu terytorialnym.** Ukazane zostaną relacje pomiędzy możliwościami tworzonymi przez instytucje kultury na danym terytorium, a uczestnictwem ludności w ofercie tych instytucji. Pozwoli to odtworzyć podstawowe związki pomiędzy funkcjonowaniem instytucji kultury, a odbiorem społecznym tychże jednostek. Dodatkowym elementem tego opracowania jest analiza merytorycznego znaczenia wykorzystywanych w Głównym Urzędzie Statystycznym podziałów terytorialnych w celu ukazania funkcjonalności podziału miasta-wieś oraz podziału wojewódzkiego w aspekcie funkcjonowania instytucji kultury. W tym kontekście należy także zaprezentować zjawisko koncentracji funkcjonowania instytucji kultury w dużych miastach – głównie w stolicach województw.

Aby naświetlić tak przedstawione zagadnienia należy przede wszystkim poddać analizie podstawowe informacje dotyczące różnicowania terytorialnego występowania i funkcjonowania omawianych instytucji kultury. Podstawowym pojęciem, wokół którego ogniskuje się niniejsza analiza jest **zakres możliwości uczestnictwa w kulturze** stwarzany przez instytucje kultury poprzez podejmowane przez nie różnego rodzaju aktywności, oraz dostęp społeczeństwa do oferty i zasobów instytucji kultury. Węższym pojęciem jest **baza instytucji kultury**, poprzez które rozumie się zasoby (definiowane zarówno jako liczba instytucji, jak i posiadane przez nie zbiory) oraz charakterystyki lokalowe instytucji kultury, znajdujących się w analizowanej jednostce terytorialnej. Kolejnym elementem analizy jest umieszczenie działalności instytucji kultury w kontekście podstawowych wskaźników demograficznych i gospodarczych.

---

<sup>19</sup> Rolę instytucji kultury dostrzegają autorzy raportu *Polska 2030. Wyzwania rozwojowe oraz Rozwój regionalny w Polsce 2009*.

Przedmiotem zainteresowania są **instytucje kultury**, badane przez Główny Urząd Statystyczny przy pomocy formularzy „K”<sup>20</sup>. Zakres ten należy jednak nieco zawęzić, pomniejszając go o biblioteki specjalistyczne, na temat których danych dostarcza formularz K-04. Jak zostało zaznaczone w rozdziale poświęconym tym placówkom bibliotecznym są to jednostki, które można scharakteryzować jako służące głównie nauce (biblioteki instytucji naukowych) albo rozwojowi zawodowemu (biblioteki zakładów pracy). Istotne jest także to, że dostęp do tych jednostek dla odbiorców spoza danego podmiotu, który ją organizuje, może być ograniczony. Odbiorcy korzystają z nich głównie w celach zawodowych (w tym naukowych), natomiast w przypadku pozostałych instytucji jest to głównie rozrywka i samorozwój. Poprzez instytucje kultury rozumie się więc w tym rozdziale tylko te instytucje, które cechują się **powszechną dostępnością, a odbiorcy korzystają z nich głównie w czasie wolnym (wyłączonym z pracy zawodowej)**.

### Instytucje kultury w podziale miasto-wieś

Najbardziej podstawowym podziałem terytorialnym jest dychotomiczny podział na obszary miejskie oraz wiejskie. Obecnie w celu podziału terytorium kraju na wieś i miasta stosuje się dwa rodzaje klasyfikacji: demograficzną oraz administracyjną. To pierwsze kryterium odwołuje się do gęstości zaludnienia na danym obszarze. Unijna norma mówi, iż obszar, który zamieszkuje więcej niż 100 osób na kilometr kwadratowy jest obszarem miejskim, zaś poniżej tej wartości - obszarem wiejskim. Według metodologii stosowanej przez OECD granicą jest 150 mieszkańców przypadających na 1 kilometr kwadratowy. Na obszarze Polski stosuje się administracyjne kryterium podziału. Obszar posiadający prawa miejskie jest uznawany za miasto, natomiast nieposiadający tych praw za wieś<sup>21</sup>.

Podział miasto-wieś funkcjonuje na poziomie gminy, która jest najmniejszą, samodzielną jednostką administracyjną. Ogólnie gminy dzielą się na miejskie, wiejskie oraz miejsko-wiejskie, w ramach których wyróżnia się obszar miejski oraz wiejski<sup>22</sup>. Dzięki tego rodzaju rozwiązaniu można jednoznacznie określić, czy dany podmiot znajduje się na obszarze wiejskim, czy miejskim. Według stanu w dniu 01.01.2009 r. na obszarze Rzeczypospolitej Polskiej funkcjonowało 2 478 gmin, z czego 306 gmin miejskich, 1 581 gmin wiejskich oraz 591 gmin miejsko-wiejskich. Warto dodać, że do gmin miejskich zaliczają się również miasta na prawach powiatu (powiaty grodzkie) w liczbie 65<sup>23</sup>.

W rozdziale przyjęto następujące definicje. Za **obszar miejski** (zwany dalej miastem) uważa się gminy miejskie (lub miasto na prawach powiatu), a także obszar miejski gminy miejsko-wiejskiej. Za **obszar wiejski** (dla uproszczenia określane dalej w tekście mianem „wieś”) uważa się gminę wiejską oraz obszar wiejski gminy miejsko-wiejskiej. Według tego rozumienia obszarów miejskich w Polsce w 2009 roku było 897, a obszarów

<sup>20</sup> [http://www.stat.gov.pl/krak/index\\_PLK\\_HTML.htm](http://www.stat.gov.pl/krak/index_PLK_HTML.htm)

<sup>21</sup> K. Gorlach, *Socjologia obszarów wiejskich. Problemy i perspektywy*, Warszawa 2004, s. 16-17.

<sup>22</sup> *Wykaz identyfikatorów i nazw jednostek podziału terytorialnego kraju*, Warszawa 2004, s. 5.

<sup>23</sup> Szczegółowe zestawienie liczby jednostek terytorialnych w podziale na województwa w roku 2009 i 2010 został zamieszczony w aneksie.

Zestawienia te zostały opracowane na podstawie danych dostępnych w rejestrze TERYT na stronie internetowej Głównego Urzędu Statystycznego (<http://www.stat.gov.pl>); *Rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 13 XI 2009* (Dz.U. z 2009 r. Nr 202, poz. 1559.) oraz *Raport porównania wykazu identyfikatorów i nazw jednostek podziału terytorialnego stanu na 01-01-2010 r. ze stanem 01-01-2009 r.* ([http://www.stat.gov.pl/bip/36\\_PLK\\_HTML.htm](http://www.stat.gov.pl/bip/36_PLK_HTML.htm)).

wiejskich 2 172. Dodatkowo należy dodać, iż z racji tego, iż podstawową, samodzielną jednostką terytorialną jest gmina, powyższe informacje nie uwzględniają liczby jednostek terytorialnych znajdujących się na jeszcze mniejszym poziomie podziału tj. wiejskich sołectw oraz miejskich jednostek pomocniczych (dzielnice m. st. Warszawy i delegatury gmin miejskich Krakowa, Łodzi, Poznania i Wrocławia), na temat których dane dostępne są na stronie Banku Danych Lokalnych<sup>24</sup>.

Jak kształtuje się rozmieszczenie instytucji kultury pod względem kryterium miejsko-wiejskiego? Informacje na ten temat zawiera zamieszczona tablica 8.

**Tabl. 8. Instytucje kultury w mieście i na wsi w 2009 r.**  
Stan w dniu 31 XII

Rodzaj instytucji	Ogółem	Miasta	Wieś
Teatry i instytucje muzyczne <sup>a</sup>	186	183	3
Muzea	774	641	133
Biblioteki publiczne	8 392	2 888	5 504
Galerie i instytucje wystawiennicze <sup>b</sup>	346	338	8
Domy kultury, ośrodki kultury, kluby, świetlice	4 027	1 652	2 375
Kina stałe	448	431	17

a Tylko sceny główne, posiadające własny zespół. b Instytucje zajmujące się głównie lub wyłącznie wystawiennictwem.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Nawet na tym najogólniejszym poziomie podziału terytorialnego uwidaczniają się znaczne różnice pod względem odsetka instytucji działających na wsi i w mieście. Instytucjami kultury w największym stopniu związanymi z obszarem miejskim są teatry i instytucje muzyczne, z których 98,4% funkcjonowało w mieście. W miastach funkcjonował także podobny odsetek galerii (97,7%) oraz kin stałych (96,2%). W przypadku muzeów na wsi działa tylko nieco mniej niż 1/5 (17,2%) tych instytucji. Na obszarach wiejskich zaznacza się z kolei przewaga ujmowanych łącznie domów kultury, ośrodków kultury, klubów i świetlic (59,0%) oraz bibliotek publicznych (65,6%). Na podstawie powyższej tablicy można zatem wskazać 2 grupy instytucji, ze względu na ich lokalizację, a przez to również na ich bezpośrednią dostępność dla ludności wiejskiej. Teatry, muzea, galerie wystawiennicze oraz kina zlokalizowane są praktycznie w całości w mieście i tylko w wyjątkowych przypadkach działają na obszarach wiejskich. Z kolei biblioteki publiczne i domy kultury są najważniejszym elementem bazy wiejskich instytucji kultury. Można stwierdzić, że wiejska i miejska baza instytucji kultury różni się znacząco nie tylko pod względem liczby instytucji, ale także pod względem dominującego ich rodzaju.

W tablicy 9 zawarto informacje na temat odsetka gmin, w których funkcjonują określone rodzaje instytucji - z uwzględnieniem podziału na gminy miejskie, wiejskie oraz miejsko-wiejskie.

<sup>24</sup> <http://www.stat.gov.pl/bdl/html/indeks.html>

**Tabl. 9. Gminy według występujących w nich instytucji kultury w 2009 r.**  
Stan w dniu 31 XII

Wyszczególnienie	Gminy według rodzaju							
	ogółem		miejskie		wiejskie		miejsko-wiejskie	
	razem	w odsetkach	razem	w odsetkach	razem	w odsetkach	razem	w odsetkach
<b>Gminy ogółem</b>	<b>2 478</b>	<b>100,0</b>	<b>306</b>	<b>100,0</b>	<b>1 581</b>	<b>100,0</b>	<b>591</b>	<b>100,0</b>
w tym gminy w których występują:								
teatry i instytucje muzyczne	50	2,0	45	14,7	2	0,1	3	0,5
muzea	446	18,0	188	61,4	96	6,1	162	27,4
biblioteki publiczne	2 461	99,3	306	100,0	1 565	99,0	590	99,8
galerie	105	4,2	81	26,5	6	0,4	18	3,0
domy kultury, ośrodki kultury, kluby, świetlice	1 768	71,3	283	92,5	944	59,7	541	91,5
kina stałe	324	13,1	180	58,8	15	0,9	129	21,8

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

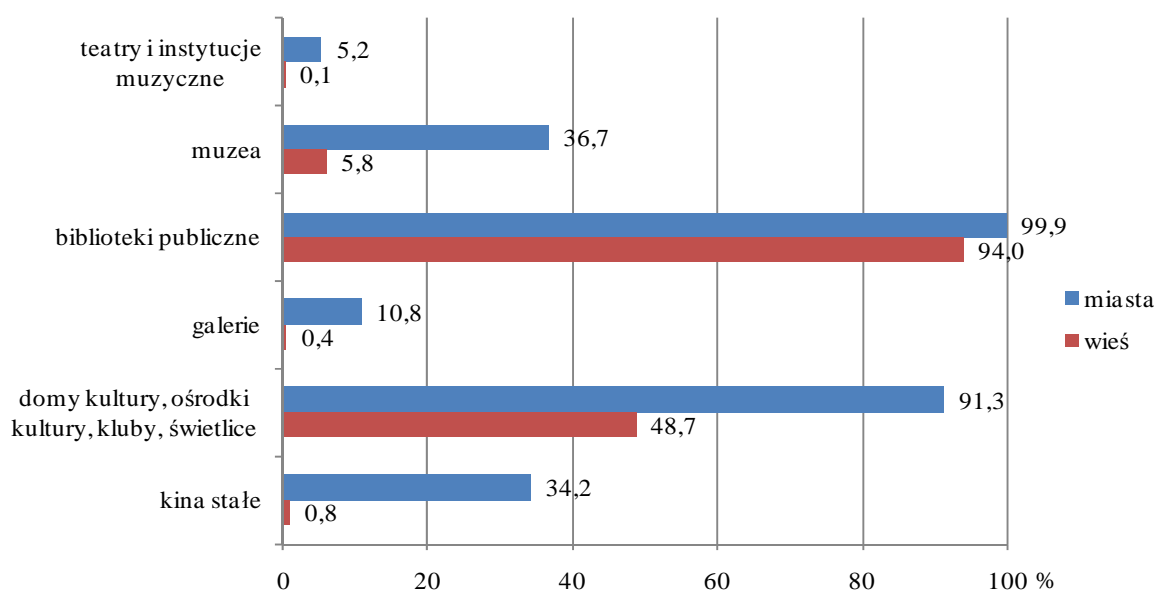
Na podstawie powyższej tablicy można stwierdzić, iż najbardziej dostępnymi spośród omawianych instytucji kultury w 2009 roku okazały się biblioteki publiczne – funkcjonują one praktycznie w każdej gminie, niezależnie od jej rodzaju<sup>25</sup>. Jest to jednak wyjątek, gdyż w przypadku pozostałych instytucji obserwujemy znaczące różnice pomiędzy poszczególnymi rodzajami gmin. Choć domy kultury (wraz z pokrewnymi instytucjami) funkcjonują głównie na wsi, to jednak ich sieć pokrywa tylko nieco poniżej 2/3 tego rodzaju gmin. Kina, galerie, muzea oraz teatry funkcjonują w gminach wiejskich niezwykle rzadko, natomiast znacznie niższy odsetek tych instytucji działa w gminach miejsko-wiejskich, niż ma to miejsce w przypadku gmin miejskich.

Dysproporcja pomiędzy miastem a wsią stanie się jeszcze bardziej widoczna, jeżeli w analizie uwzględnimy wyłącznie zaproponowany podział na miasto oraz obszary wiejskie. Informacje na ten temat zostały zamieszczone na wykresie 3.

Przede wszystkim można stwierdzić, iż w porównaniu z gminami wiejskimi odsetek obszarów wiejskich, na terenie których działają instytucje kultury jest niższy. Stąd można wnioskować, że w gminach miejsko-wiejskich omawiane podmioty działają głównie na miejskich obszarach tego rodzaju jednostek terytorialnych. Można stwierdzić, że mieszkańcy obszarów wiejskich dysponują znacznie mniejszymi możliwościami uczestnictwa w ofercie instytucji kultury niż mieszkańcy miast. Na obszarach wiejskich powszechnie dostępne są jedynie biblioteki publiczne, które funkcjonują na prawie każdym tego rodzaju obszarze. Domy kultury lub pokrewne im instytucje bezpośrednio dostępne są jedynie na terytorium nieco mniej niż połowy obszarów wiejskich. Inne instytucje na wsi obecne są w bardzo niewielkim stopniu.

<sup>25</sup>Ustawa o bibliotekach obliguje gminy do organizowania i prowadzenia tych jednostek.

**Wykres 3. Odsetek miast i wsi, w których działały instytucje kultury w 2009 r.**  
Stan w dniu 31 XII



Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

W jakim stopniu dysproporcje pomiędzy miastem a wsią ze względu na bazę instytucji kultury przekładają się na generowane przez nie możliwości? Do porównania zostały wykorzystane wskaźniki dotyczące podstawowego zasobu i aktywności omawianych jednostek. Wyniki tego porównania zostały zawarte w tabelicy 10.

Nawet wśród instytucji kultury, które relatywnie często (w porównaniu z pozostałymi podmiotami) działają na wsi, widać wyraźną dysproporcję pomiędzy instytucjami kultury zlokalizowanymi w miastach i na obszarach wiejskich, zarówno jeżeli chodzi o posiadane zasoby (zbiory, powierzchnia użytkowa) jak i podstawowy rodzaj aktywności.

Największa skala dysproporcji pomiędzy instytucjami miejskimi i wiejskimi zarówno pod względem aktywności, jak i posiadanych zasobów dotyczy instytucji scenicznych – teatrów oraz kin stałych. Praktycznie wszystkie miejsca na widowni w salach stałych teatrów i 98,0% miejsc kinowych znajduje się w mieście. Ponadto 99,9% przedstawień w sali stałej i 98,5% seansów odbyło się w mieście. Kina wiejskie były zdecydowanie mniej aktywne niż kina miejskie (1,2 tysiąca seansów na 1 kino wiejskie w stosunku do 3,2 tysiąca w kinach miejskich) i podobnie sprawa ma się z teatrami, działającymi na obszarach wiejskich – na 1 teatr wiejski przypadło przeciętnie 5 przedstawień w sali stałej, na miejski zaś 172.

Nieco mniejsze dysproporcje możemy zaobserwować w przypadku instytucji wystawienniczych – galerii oraz muzeów. Praktycznie wszystkie zbiory (97,5%) zlokalizowane są w muzeach miejskich. Podobnie sprawa ma się z aktywnością – muzea miejskie w ciągu 2009 roku zorganizowały 91,7% wystaw czasowych w kraju. Po uśrednieniu danych okazuje się także, że muzea miejskie są dużo bardziej aktywne i zasobne niż ma to miejsce w przypadku wiejskich instytucji tego rodzaju. Na jedno muzeum miejskie przypadało średnio 20,7 tysiąca jednostek inwentarzowych zbiorów muzealnych, natomiast na obszarach wiejskich dziesięciokrotnie mniej – 2,5 tys. Przeciętne muzeum miejskie zorganizowało w ciągu omawianego roku około 7 wystaw



krajowych, natomiast wiejskie około 3. W przypadku galerii różnica w skali aktywności jest jeszcze większa (98,6% wystaw w kraju to wystawy zorganizowane przez galerie miejskie). Galerie były jednak bardziej aktywne od muzeów, a różnica między miastem a wsią była nieco mniejsza – przeciętna galeria miejska zorganizowała 12 wystaw, natomiast wiejska 7.

**Tabl. 10. Baza oraz aktywność instytucji kultury w miastach i na wsi w 2009 r.**  
Stan w dniu 31 XII

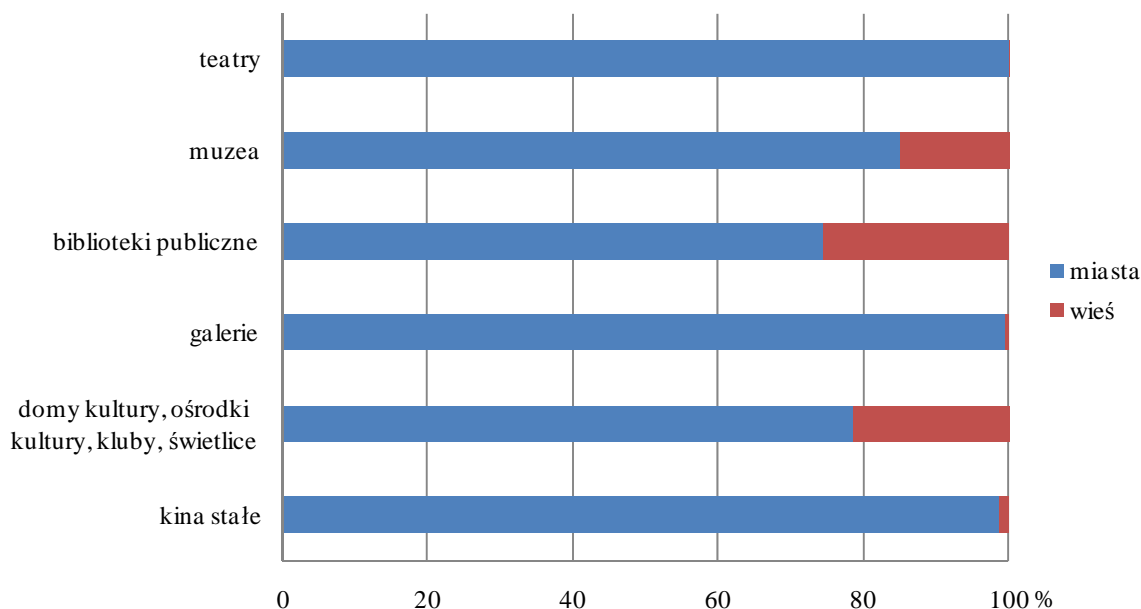
Wyszczególnienie	Ogółem	Miasta	Wieś
<b>Teatry</b>			
instytucje	186	183	3
miejsca na widowni w sali stałej	70 526	70 376	150
przedstawienia w sali stałej	31 516	31 500	16
<b>Muzea</b>			
instytucje	774	641	133
zbiory w jednostkach inwentarzowych	13 620 577	13 283 404	337 173
wystawy czasowe w kraju	4 747	4 351	396
<b>Biblioteki publiczne</b>			
instytucje	8 392	2 888	5 504
księgozbiór w woluminach	134 268 395	79 961 560	54 306 835
wypożyczenia na zewnątrz	122 430 421	88 980 160	33 450 261
<b>Galerie</b>			
instytucje	346	338	8
wystawy w kraju	4 232	4 173	59
<b>Domy kultury, ośrodki kultury, kluby, świetlice</b>			
instytucje	4 027	1 652	2 375
powierzchnia użytkowa w m <sup>2</sup>	1 633 695	1 104 032	529 663
imprezy	237 929	174 908	63 021
<b>Kina stałe</b>			
instytucje	448	431	17
liczba miejsc na sali	248 181	243 265	4 916
seanse	1 416 677	1 395 705	20 972

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

W przypadku domów kultury oraz bibliotek różnice nie są aż tak duże, jednak jeżeli weźmiemy pod uwagę, iż większość tych instytucji działa na wsi, okazują się one bardziej istotne. Biblioteki miejskie posiadały 59,4% księgozbioru i w nich odbyło się prawie 3/4 wszystkich wypożyczeń na zewnątrz. Na jedną bibliotekę miejską przypadało 27,7 tys. woluminów księgozbioru (na wsi 9,9 tys.) oraz 30,8 tys. wypożyczeń (na wsi 6,1 tys.). Domy kultury wraz z pokrewnymi instytucjami zlokalizowane w miastach posiadały ponad 2/3 powierzchni użytkowej oraz zorganizowały 3/4 wszystkich imprez. Przeciętny miejski dom kultury posiadał 668 m<sup>2</sup> powierzchni użytkowej, natomiast instytucje tego rodzaju zlokalizowane na wsi są trzykrotnie mniejsze (średnio 223 m<sup>2</sup> na 1 instytucję). Wiejskie domy kultury są także czterokrotnie mniej aktywne niż te same instytucje w miastach – przeciętny miejski dom kultury zorganizował 106 imprez, natomiast wiejski 27.

Na zakończenie należy zwrócić uwagę na to, w jaki sposób dysproporcje w bazie i kapitale instytucjonalnym przekładają się na uczestnictwo w przedsięwzięciach organizowanych przez omawiane tutaj instytucje. Szczegółowe informacje na ten temat zawiera zamieszczony poniżej wykres.

**Wykres 4. Odsetek uczestników w podstawowych formach aktywności organizowanych przez instytucje kultury w miastach i na wsi w 2009 r.**



Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Uczestnictwo ludności w oferowanych przez omawiane instytucje formach aktywności koncentruje się głównie w miastach. W przypadku teatrów, kin i galerii uczestnicy działalności instytucji wiejskich stanowili znikomy odsetek wszystkich odwiedzających te instytucje (w teatrach 0,04% w kinach stałych 1,3%, w galeriach 0,5%). Nieco lepiej wygląda to w przypadku muzeów, w których uczestnicy na wsi stanowili 15,0% zwiedzających. Ponad 1/5 uczestników na wsi odnotowały jedynie domy kultury wraz z pokrewnymi instytucjami (21,3% uczestników imprez) oraz biblioteki publiczne (25,6% czytelników).

Kolejnym, wartym uwagi zagadnieniem jest koncentracja instytucji kultury oraz ich oferty i uczestnictwa w niej na terenie miast wojewódzkich<sup>26</sup>. Informacje na ten temat zostały zawarte w tablicy 11.

Instytucjami, których baza, zasoby, aktywność i wreszcie grono odbiorców prawie w całości skoncentrowane są w stolicach województw są teatry (wraz z instytucjami muzycznymi) oraz galerie i inne instytucje wystawiennicze (przyciągnęły one ponad 3/4 wszystkich osób odwiedzających je). Poza dużymi ośrodkami miejskimi występują one rzadko. Tylko 1/4 teatrów i 1/3 galerii działała w 2009 roku poza centralnymi ośrodkami województw. Podobnie ma się sprawa z zasobami i ofertą omawianych instytucji. W odmiernej sytuacji znajdują się biblioteki publiczne i domy kultury wraz z pokrewnymi instytucjami, które występują i działają głównie poza stolicami województw (w miastach wojewódzkich działa nieco mniej niż 1/10 tych instytucji). Większość muzeów działa poza głównymi ośrodkami miejskimi województw. Warto jednak

<sup>26</sup> Za stolicę województwa uznawany jest każdorazowo obszar miasta na prawach powiatu, które stanowi stolicę województwa.

zwrócić uwagę, że ponad 2/3 zbiorów muzealnych znajduje się w muzeach działających w stolicach województw. Inaczej wygląda sytuacja w odniesieniu do kin stałych: około 1/4 z nich funkcjonuje w miastach wojewódzkich, jednak należy stwierdzić, że koncentrują one ponad połowę zasobów (miejsc na widowni) oraz wyświetlają 2/3 ogólnopolskiej liczby seansów. Wreszcie kina w miastach wojewódzkich przyciągają najwięcej widzów – skupiają prawie 3/4 ogólnopolskiej widowni.

**Tabl. 11. Udział bazy, zasobów, aktywności i uczestników oferty instytucji kultury w miastach wojewódzkich w 2009 r.**  
Stan w dniu 31 XII

Rodzaj instytucji <sup>a</sup>	Liczba instytucji	Zasoby	Aktywność	Uczestnicy
	w odsetkach			
Teatry i instytucje muzyczne	72,6	74,2	76,3	77,0
Muzea	30,9	67,3	30,8	41,0
Biblioteki publiczne	9,1	18,3	22,7	24,8
Galerie	63,9	-	62,2	76,2
Domy kultury, ośrodki kultury, kluby, świetlice	9,5	15,7	19,8	18,4
Kina stałe	24,1	51,1	67,8	71,8

a Wykorzystane typy zmiennych są zgodne ze zmiennymi zawartymi w Tablicy 10

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Podsumowując można stwierdzić znaczne dysproporcje pomiędzy miastem a wsią w skali ogólnopolskiej na wszystkich 3 analizowanych wymiarach – bazy instytucji kultury, zakresu oferty oraz uczestnictwa ludności w ofercie instytucji kultury. Baza wiejskich instytucji kultury jest przede wszystkim znacznie mniej różnorodna niż ma to miejsce w przypadku miast. Mieszkańcy wsi mają bezpośredni dostęp w każdej gminie wiejskiej jedynie do bibliotek publicznych oraz - w mniejszym stopniu - do domów kultury i pokrewnych im instytucji. W ofercie kulturalnej pozostałych instytucji kultury (teatrów, kin, muzeów), które mają miejski charakter i z racji tego koncentrują swoją działalność poza obszarami wiejskimi, możliwość uczestniczenia jest ograniczona. Podmioty działające na wsi (poza teatrami) charakteryzują się również znacznie mniejszą aktywnością w porównaniu z instytucjami miejskimi. Liczba uczestników (poza muzeami) w instytucjach wiejskich, przypadających na 1 podmiot, jest kilkakrotnie niższa niż w przypadku jednostek zlokalizowanych w miastach. Podział miasto-wieś ma - w kontekście bazy i działalności instytucji kultury - istotne znaczenie merytoryczne. Dysproporcje pomiędzy ogólnie ujmowanym miastem a wsią pod względem analizowanych wskaźników i danych są bardzo duże. **Z drugiej jednak strony należy pamiętać, iż po części ta dysproporcja wynika z charakteru analizowanych podmiotów – w większej części są to instytucje tradycyjnie związane z miastem (poza bibliotekami i domami kultury). Kluczowe jest zatem także pytanie o zakres zjawisk kultury obszarów wiejskich, których nie ujmują badania statystyczne.** Niestety problem ten na obecnym etapie musi pozostać bez odpowiedzi.

## Instytucje kultury w ujęciu wojewódzkim

Dane dotyczące bazy, funkcjonowania i uczestnictwa ludności w kulturze prezentowane w publikacjach i opracowaniach zbiorczych najczęściej prezentowane są w układzie wojewódzkim. Wydaje się, że jest on dobrą podstawą do różnego rodzaju regionalnych porównań i analiz. Polskie województwa odpowiadają unijnemu poziomowi podziału terytorialnego NTS-2. Warto zatem poddać krótkiej analizie wskaźniki dotyczące aktywności instytucji kultury w tym właśnie ujęciu. **Należy jednak podkreślić, że analiza ta ma na celu uzyskanie ogólnego obrazu funkcjonowania instytucji kultury w aspekcie terytorialnym** (nie została odniesiona do liczby ludności, która jest różna w poszczególnych województwach – uwzględniono ją w dalszej części analizy, w ujęciu powiatowym). Liczba instytucji kultury w podziale na województwa została zaprezentowana w tablicy 12.

Przeciętnie na jedno województwo przypadało w 2009 roku 12 teatrów, 48 muzeów, 525 bibliotek publicznych, 22 galerie, 252 domy kultury (wraz z pokrewnymi instytucjami) oraz 28 kin stałych<sup>27</sup>. Wstępna analiza zamieszczonych w tablicy 12 danych pozwala stwierdzić znaczne różnice pomiędzy poszczególnymi województwami. Przede wszystkim wyraźna jest dysproporcja pomiędzy województwami małopolskim i mazowieckim, a pozostałymi jednostkami terytorialnymi tego typu. Najbardziej jest ona widoczna w przypadku teatrów, spośród których 1/3 działa w tych dwóch województwach. Po około 1/10 polskich teatrów zlokalizowanych jest także w województwie śląskim i dolnośląskim. Prawie 2/3 galerii i instytucji wystawienniczych działa w 4 województwach (małopolskim, mazowieckim, łódzkim oraz śląskim), z czego 19,9% w województwie mazowieckim. Nieco słabiej skoncentrowane są muzea, jednak i tutaj łącznie w województwie mazowieckim, małopolskim i wielkopolskim działa 40,1% spośród nich.

Domy kultury, biblioteki publiczne oraz kina stałe zdają się być znacznie bardziej równomiernie rozmieszczone (w skali wojewódzkiej) na mapie kraju i raczej można wskazać miejsca gdzie jest ich zdecydowanie mniej. W przypadku bibliotek publicznych takimi województwami są województwa podlaskie i lubuskie, gdzie działa odpowiednio 2,9% oraz 3,1% bibliotek. W przypadku domów kultury oraz podobnych instytucji obszarem o najslabiej rozwiniętej infrastrukturze jest województwo lubuskie (2,2%) oraz w nieco mniejszym stopniu województwo podlaskie, świętokrzyskie i warmińsko-mazurskie. Kina stałe, sporadycznie zlokalizowane są w województwach świętokrzyskim (2,5%), opolskim (2,5%) i lubuskim (2,9%).

---

<sup>27</sup> Wartości przeciętne są zaokrąglone. W dalszej analizie wykorzystano średnią rzeczywistą.

**Tabl. 12. Instytucje kultury według województw w 2009 r.**  
Stan w dniu 31 XII

Wyszczególnienie	Teatry <sup>a</sup>	Muzea	Biblioteki publiczne	Galerie <sup>b</sup>	Domy kultury <sup>c</sup>	Kina stałe
<b>Polska</b>	<b>186</b>	<b>774</b>	<b>8 392</b>	<b>346</b>	<b>4 027</b>	<b>448</b>
Dolnośląskie	18	58	643	19	262	44
Kujawsko-pomorskie	8	29	450	13	199	16
Lubelskie	6	46	601	10	188	28
Lubuskie	3	15	260	4	90	13
Łódzkie	12	46	561	40	238	28
Małopolskie	22	111	762	69	480	43
Mazowieckie	40	113	991	56	256	53
Opolskie	3	13	320	3	232	11
Podkarpackie	3	40	690	5	324	30
Podlaskie	7	24	246	9	169	15
Pomorskie	13	59	336	20	226	19
Śląskie	20	60	816	36	387	52
Świętokrzyskie	3	24	296	11	130	11
Warmińsko-mazurskie	4	25	319	14	146	23
Wielkopolskie	12	86	718	19	379	41
Zachodniopomorskie	12	25	383	18	321	21

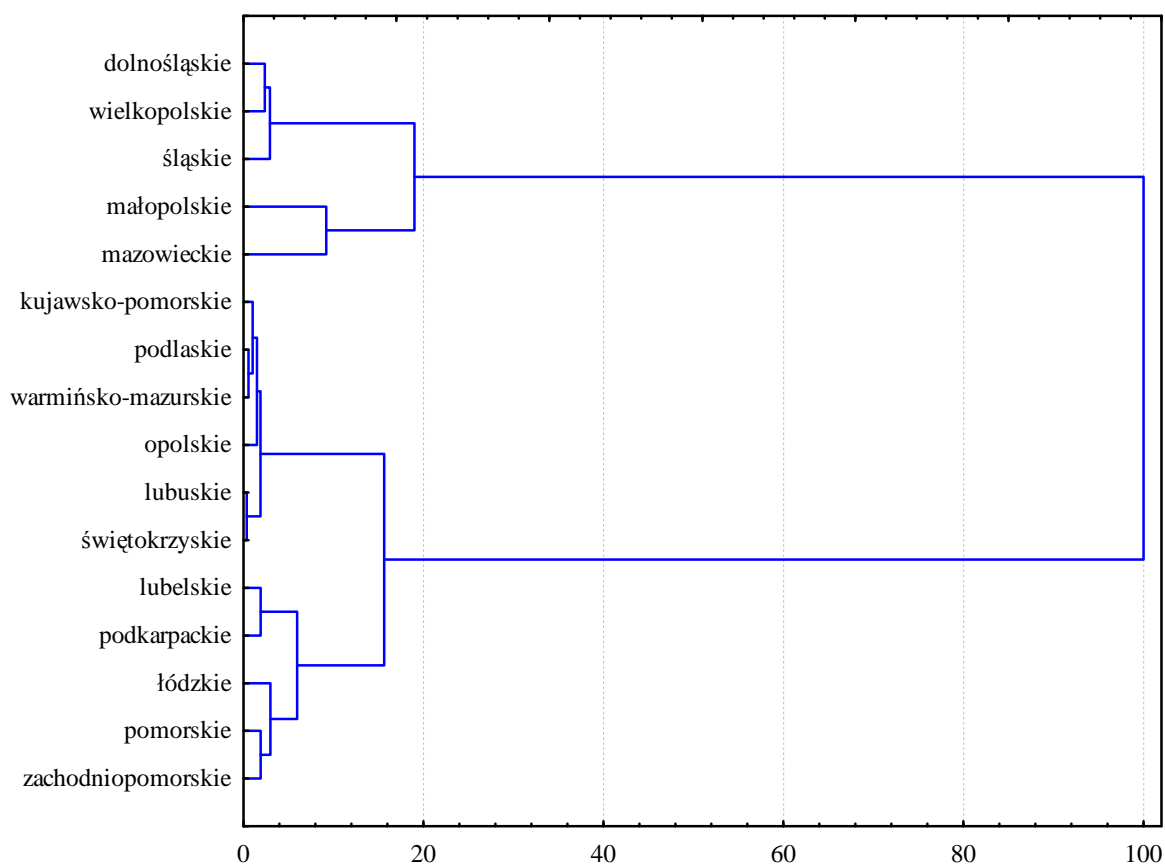
a Tylko sceny główne, posiadające własny zespół. b Instytucje zajmujące się głównie lub wyłącznie działalnością wystawienniczą. c Domy kultury, ośrodki kultury, kluby i świetlice.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Wnioski dotyczące rozmieszczenia instytucji kultury w miastach oraz na wsi pozostają w powiązaniu z obserwacjami dotyczącymi ich rozmieszczenia w ujęciu wojewódzkim. Najbardziej „miejskie” spośród omawianych instytucji kultury, a jednocześnie najmniej bezpośrednio dostępne dla ludności teatry oraz galerie są także najsilniej skoncentrowanymi w kilku województwach instytucjami kultury. Pod względem liczby znacznie lepiej dostępnych (głównie w miastach) kin oraz muzeów, województwa cechują się nieco mniejszymi dysproporcjami. Znacznie bardziej równomiernie zlokalizowane domy kultury (wraz z pokrewnymi instytucjami) oraz biblioteki publiczne nie wykazują także oznak koncentracji na poziomie wojewódzkim, chociaż należy zwrócić uwagę na pewne rejony kraju (z reguły niewielkie województwa), gdzie jest ich w porównaniu z innymi województwami bardzo niewiele.

Szczegółowe porównanie pomiędzy stanem bazy instytucji kultury w poszczególnych województwach, z uwzględnieniem informacji o każdym rodzaju instytucji i wskazaniem ewentualnych podobieństw pomiędzy nimi jest dosyć trudne. Adekwatną techniką analityczną umożliwiającą wykonanie tej operacji i znacząco upraszczającą interpretację jest hierarchiczna analiza skupień. Wynik przeprowadzonej analizy w postaci dendrogramu podobieństwa pomiędzy województwami ze względu na stan bazy instytucji kultury został zamieszczony poniżej.

**Wykres 5. Dendrogram<sup>28</sup> podobieństwa pomiędzy województwami ze względu na liczbę instytucji kultury w 2009 r.**



Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Województwa można podzielić na 2 znacząco różniące się od siebie grupy ze względu na stan bazy instytucji kultury w porównaniu ze średnią ogólnopolską, a przy dokładniejszym podziale możemy stwierdzić występowanie 4 grup. W pierwszej z nich znalazły się województwa małopolskie i mazowieckie oraz dolnośląskie, wielkopolskie i śląskie, ponieważ ich baza instytucji kultury jest większa niż przeciętne wyniki województw pod tym względem, praktycznie dla każdego rodzaju instytucji kultury (z nielicznymi wyjątkami). W tej grupie możemy wyróżnić 2 podgrupy województw. Pierwszą stanowią województwa małopolskie i mazowieckie, w których działa zdecydowanie najwięcej instytucji. W województwie mazowieckim działa ponad trzykrotnie więcej teatrów niż wynosi średnia ogólnopolska dla województwa oraz ponad dwukrotnie więcej galerii i muzeów. Z kolei województwo małopolskie cechuje się dwukrotnie większą liczbą teatrów i muzeów niż średnia ogólnopolska oraz trzykrotnie wyższą liczbą galerii i instytucji wystawienniczych. Drugą podgrupę stanowią województwa dolnośląskie, wielkopolskie i śląskie, które (poza galeriami) mają bazę instytucji kultury większą niż średnia ogólnopolska, lecz w zasadzie nie są to wartości skrajne, choć w przypadku niektórych instytucji dystans ten jest znaczny. Przykładowo kin stałych działa na terenie

<sup>28</sup> Dendrogram obrazuje podobieństwo pomiędzy województwami ze względu na wielkość bazy instytucji kultury. Województwa najbardziej podobne są powiązane na niższym poziomie. Wykorzystano metodę aglomeracji Warda i kwadrat odległości euklidesowej jako miarę dystansu. Aby zniwelować znaczące różnice w bezwzględnej liczbie poszczególnych rodzajów instytucji zmienne poddane zostały przed analizą standaryzacji typu „z”.

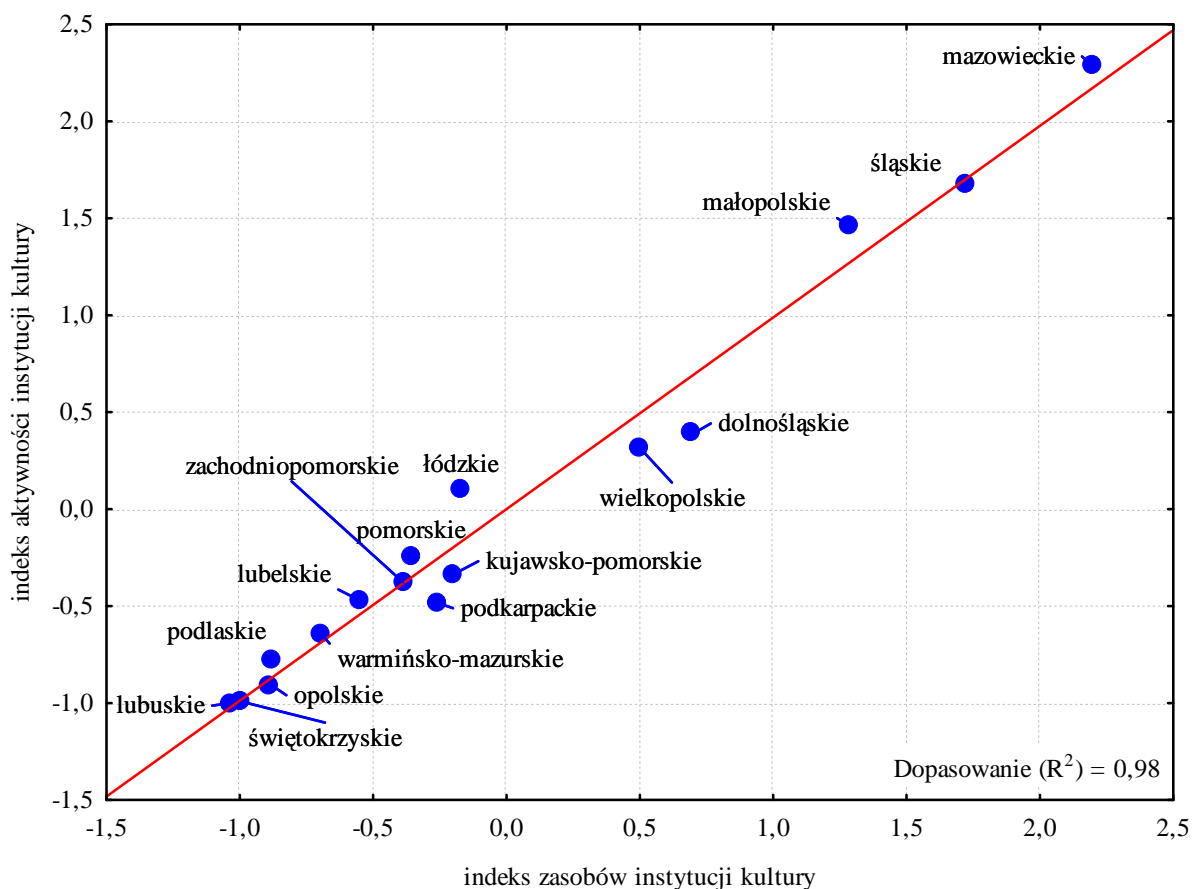
województwa dolnośląskiego o 57,1% więcej, śląskiego o 85,7% i wielkopolskiego o 46,4% więcej niż wynosi średnia ogólnopolska.

W województwach z drugiej grupy (podkarpackie, lubelskie, opolskie, świętokrzyskie, lubuskie, warmińsko-mazurskie, podlaskie, kujawsko-pomorskie oraz łódzkie, pomorskie i zachodniopomorskie) wskaźniki dla praktycznie każdego rodzaju instytucji kultury cechują się wartościami równymi lub poniżej średniej krajowej. Także w tej grupie województw możemy wskazać 2 wyraźne podgrupy. Do pierwszej z nich należą województwa lubelskie, podkarpackie oraz łódzkie, pomorskie i zachodniopomorskie. Jest to podgrupa dość podobna do omawianej poprzednio podgrupy województw śląskiego, wielkopolskiego oraz dolnośląskiego, z tym, że baza instytucji kultury jest w nich w zasadzie równa średniej lub nieco niższa. Ciekawy przypadek stanowią w tej grupie województwa podkarpackie i lubelskie, które posiadają ponadprzeciętną liczbę bibliotek publicznych (podkarpackie o 31,6% więcej, lubelskie o 14,6% więcej), zaś liczba kin w przybliżeniu równa się średniej ogólnopolskiej. Nie zmienia to jednak ogólnego wniosku o mniejszej bazie instytucjonalnej niż wynosi średnia ogólnopolska. Pozostałe województwa w tej grupie pod względem wszystkich rodzajów instytucji kultury plasują się poniżej średniej liczby instytucji na 1 województwo. W województwie łódzkim działa o 85,0% więcej niż przeciętnie galerie, w województwie pomorskim o 35,9% mniej bibliotek publicznych, a w województwie zachodniopomorskim o 48,3% mniej muzeów. Pozostałe województwa, stanowiące czwartą podgrupę, mają bazę instytucjonalną zdecydowanie mniejszą od średniej ogólnopolskiej praktycznie dla każdego rodzaju instytucji.

Podsumowując - województwa mają zasadniczo taki sam profil pod względem funkcjonujących w nich instytucji kultury, kluczową natomiast rolę odgrywa liczba instytucji. Podstawowym kryterium podziału województw na grupy jest bowiem to, czy instytucji kultury na danym obszarze jest dużo, czy też relatywnie mniej. Brak jest natomiast (poza wyjątkami) charakterystycznych dla danego obszaru profili instytucji kultury.

Wykorzystanie indeksów znacznie upraszcza początkowy zbiór danych, zawierający informacje odnoszące się do 5 rodzajów instytucji kultury, przy jednocześnie relatywnie niewielkiej utracie informacji zawartych w oryginalnych zmiennych. Dzięki temu pozycję punktu reprezentującego województwo na czerwonej linii możemy potraktować jako miejsce w rankingu zasobności i aktywności wszystkich instytucji kultury w danym województwie. Najbardziej aktywne i jednocześnie najbardziej zasobne są łącznie instytucje województwa mazowieckiego, śląskiego i małopolskiego. Nieco większy dystans dzieli je od województw wielkopolskiego i dolnośląskiego. Wyraźnie widać również, iż województwa, które tworzyły grupę o słabiej rozwiniętej bazie instytucjonalnej znajdują się także niżej w rankingu aktywności i zasobności instytucji kultury.

Wykres 6. Ranking województw według aktywności oraz zasobów instytucji kultury w 2009 r.<sup>29</sup>



Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Czy województwa, które posiadają największą bazę najbardziej aktywnych i zasobnych instytucji przyciągają też największą liczbę uczestników? Tablica 13 zawiera dane dotyczące uczestnictwa ludności w ofercie instytucji kultury w poszczególnych województwach.

Najbardziej masową formą uczestnictwa jest odwiedzanie kin, jednak niewiele mniejszą rzeszę uczestników przyciągają imprezy organizowane w domach kultury oraz instytucjach im pokrewnych. Dużo ludzi zwiedza także muzea, trzeba jednak zaznaczyć, że prawie 1/3 zwiedzających przyciągnęły muzea Małopolski. Podobnym poziomem zainteresowania cieszą się teatry oraz biblioteki publiczne. Najmniej zwiedzających przyciągają natomiast galerie. W przypadku widowni kinowej w 2009 roku liczba widzów w kinach stałych w każdym województwie przekroczyła pół miliona. Znaczną liczbę widzów, odbiegającą od przeciętnych ogólnopolskich wyników, zanotowały kina województw mazowieckiego i śląskiego, choć różnice pomiędzy nimi były znaczne (prawie 3 mln widzów). Powyżej 3 mln widzów zarejestrowano także w kolejnych województwach o bazie instytucji kultury większej niż średnia ogólnopolska, czyli w województwach

<sup>29</sup> Indeksy uzyskano przy pomocy analizy głównych składowych. Podstawę stanowiły zmienne zawarte w tablicy 10. Obydwa indeksy są jednowymiarowymi zmiennymi (utworzonymi osobno na zmiennych odnoszących się do aktywności oraz zasobów), będącymi liniową kombinacją zmiennych z wsadowego zbioru danych – wraz ze wzrostem wartości jednego indeksu, proporcjonalnie wzrasta także wartość drugiego. Średnia indeksów wynosi 0, a odchylenie standardowe jest równe 1. Każdy z nich wyjaśnia około 83% wariancji zmiennych wykorzystanych w analizie. Czerwona linia oddaje związek pomiędzy tymi dwoma indeksami. Na podstawie wielkości  $R^2$  możemy stwierdzić, iż związek liniowy pomiędzy nimi jest bardzo silny.



wielkopolskim, małopolskim i dolnośląskim. Generalnie liczba widzów w podziale na województwach waha się pomiędzy 665,9 tys. a 8,7 mln. W przypadku uczestnictwa w imprezach organizowanych przez domy kultury i podobne instytucje, prawie w każdym przypadku (poza województwem lubuskim) liczba ta waha się pomiędzy 4 mln a 1 mln. Znaczne dysproporcje występują pomiędzy województwami pod względem liczby zwiedzających muzea (ponad 6 mln w Małopolsce do 166,5 tys. w województwie lubuskim).

**Tabl. 13. Korzystający z oferty instytucji kultury według województw w 2009 r.**

Wyszczególnienie	Teatry - widzowie w sali stałej	Muzea - zwiedzający	Biblioteki publiczne - czytelnicy	Galerie - zwiedzający	Domy kultury <sup>a</sup> - uczestnicy imprez	Kina stałe - widzowie
	w tys.					
<b>Polska</b>	<b>6 766,1</b>	<b>20 655,1</b>	<b>6 553,8</b>	<b>3 990,0</b>	<b>34 455,4</b>	<b>38 975,3</b>
Dolnośląskie	465,6	1 328,5	511,6	193,1	3 449,6	3 246,7
Kujawsko-pomorskie	369,3	850,2	305,0	135,0	1 416,3	1 852,2
Lubelskie	148,2	1 023,4	389,4	62,1	2 175,1	1 165,9
Lubuskie	126,2	166,2	180,8	25,6	971,5	925,9
Łódzkie	341,6	701,0	418,4	197,3	1 603,6	2 177,0
Małopolskie	721,2	6 033,9	670,0	470,6	3 992,8	3 560,5
Mazowieckie	1 885,5	3 329,6	929,8	993,5	3 180,1	8 685,0
Opolskie	112,4	195,6	159,3	456,9	1 210,2	655,9
Podkarpackie	108,6	934,1	364,0	98,4	2 377,6	933,8
Podlaskie	173,1	359,2	162,4	54,4	1 514,0	793,6
Pomorskie	477,2	1 792,1	312,2	149,3	1 384,3	2 857,3
Śląskie	845,4	1 090,8	904,1	403,8	3 692,3	5 716,2
Świętokrzyskie	111,0	840,8	178,3	54,9	1 201,5	666,0
Warmińsko-mazurskie	185,3	469,3	231,7	254,1	1 414,9	948,1
Wielkopolskie	455,0	1 108,6	556,0	93,5	2 870,9	3 410,8
Zachodniopomorskie	240,4	431,8	280,9	347,6	2 000,7	1 380,3

a Domy kultury, ośrodki kultury, kluby oraz świetlice.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

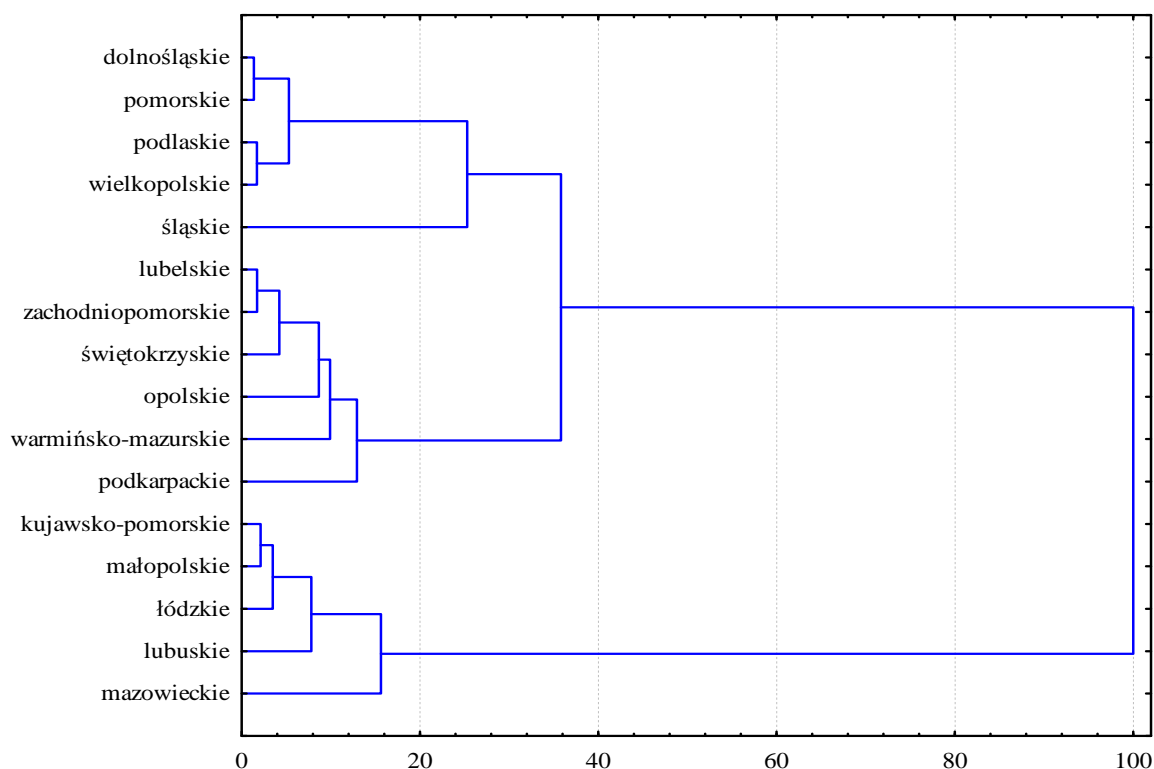
Dominującą pozycję na muzealnej mapie pełnią województwa małopolskie oraz mazowieckie. Zlokalizowane w nich muzea odwiedziła prawie połowa zwiedzających w ciągu 2009 roku. W przypadku widowni teatralnej (w stałej sali) wyraźnie widać ogromny dystans pomiędzy województwem mazowieckim (stałe sale teatrów w tym województwie odwiedziła ponad 1/4 widowni w kraju), a pozostałymi województwami – następne w kolejności województwo śląskie zanotowało o ponad milion widzów mniej. Najwięcej czytelników zarejestrowało się w bibliotekach województwa mazowieckiego oraz śląskiego, które pod tym względem odbiegają od pozostałych województw. Nie jest to jednak dysproporcja podobnej skali jak w przypadku muzeów czy teatrów. Bardzo duże różnice występują w odniesieniu do galerii – prawie milion zwiedzających odwiedziło galerie województwa mazowieckiego, a jedynie 25 tys. osób galerie w województwie lubuskim. Przy pomocy analizy wartości wyrażonego w procentach współczynnika zmienności<sup>30</sup> możemy stwierdzić, że relatywnie największe zróżnicowanie województw ze względu na uczestnictwo ludności w ofercie instytucji kultury występuje dla zwiedzających muzea (115,7%) oraz widowni teatralnej (106,3%), nieco mniejsze w przypadku

<sup>30</sup> Wartość współczynnika zmienności = odchylenie standardowe/średnia arytmetyczna \* 100.

zwiedzających galerie (99,1%) oraz widowni kinowej (89,8%). Najmniejsze względne różnice występują w przypadku uczestników imprez w domach kultury (45,9%) i czytelników bibliotek (60,3%).

Kolejnym elementem, który należy poddać analizie w ocenie wojewódzkiego zróżnicowania instytucji kultury jest ocena stopnia koncentracji instytucji kultury (ich bazy, zasobów i aktywności) w stolicach poszczególnych województw. Problem ten implikuje jednak bardziej skomplikowane rozwiązanie, niż miało to miejsce w poprzednich analizach. Ocenie bowiem muszą zostać poddane zmienne charakteryzujące stopień koncentracji w stolicy województwa bazy, aktywności oraz zasobów jakimi one dysponują. Aby rozwiązanie miało charakter zagregowany w pierwszym kroku należało jednak uprościć strukturę danych źródłowych, na którą składały się odsetki instytucji, zasobów i aktywności występujące w stolicy dla każdego województwa<sup>31</sup>. Relacje pomiędzy koncentracją tych trzech analizowanych dla każdego rodzaju instytucji kultury czynników mają charakter silnych związków liniowych. Można je w związku z tym przedstawić w formie, uzyskanych przy pomocy analizy głównych składowych, indeksów. W celu dalszego uproszczenia obrazu geograficznego zróżnicowania zjawiska koncentracji instytucji kultury przeprowadzona została analiza skupień. W jej wyniku uzyskano 4 grupy województw, podobnych do siebie ze względu na stopień koncentracji działalności omawianych instytucji kultury w stolicach województw. Przynależność poszczególnych województw do skupień można odczytać na podstawie zamieszczonego niżej dendrogramu (wykres 7).

**Wykres 7. Dendrogram<sup>32</sup> podobieństwa pomiędzy województwami ze względu na uczestnictwo ludności w ofercie instytucji kultury w 2009 r.**



Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Tablica 14 zawiera przeciętne wartości uzyskanych indeksów dla poszczególnych grup.

<sup>31</sup>Porównaj z Tablicą 11.

<sup>32</sup> Wykorzystano metodę aglomeracji Warda i kwadrat odległości euklidesowej, jako miarę dystansu.

**Tabl. 14. Indeksy<sup>33</sup> koncentracji działalności instytucji kultury w stolicach województw w 2009 r.**

Numer grupy województw	Rodzaj instytucji kultury					
	teatry	muzea	biblioteki	galerie	domy kultury	kina
1	-1,47	-0,11	-0,48	-1,22	-0,63	0,40
2	-4,50	-2,65	-1,75	-2,86	-1,22	-3,07
3	0,97	-0,65	-0,93	0,30	-1,04	-1,05
4	0,91	1,39	1,85	1,19	2,00	1,56

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

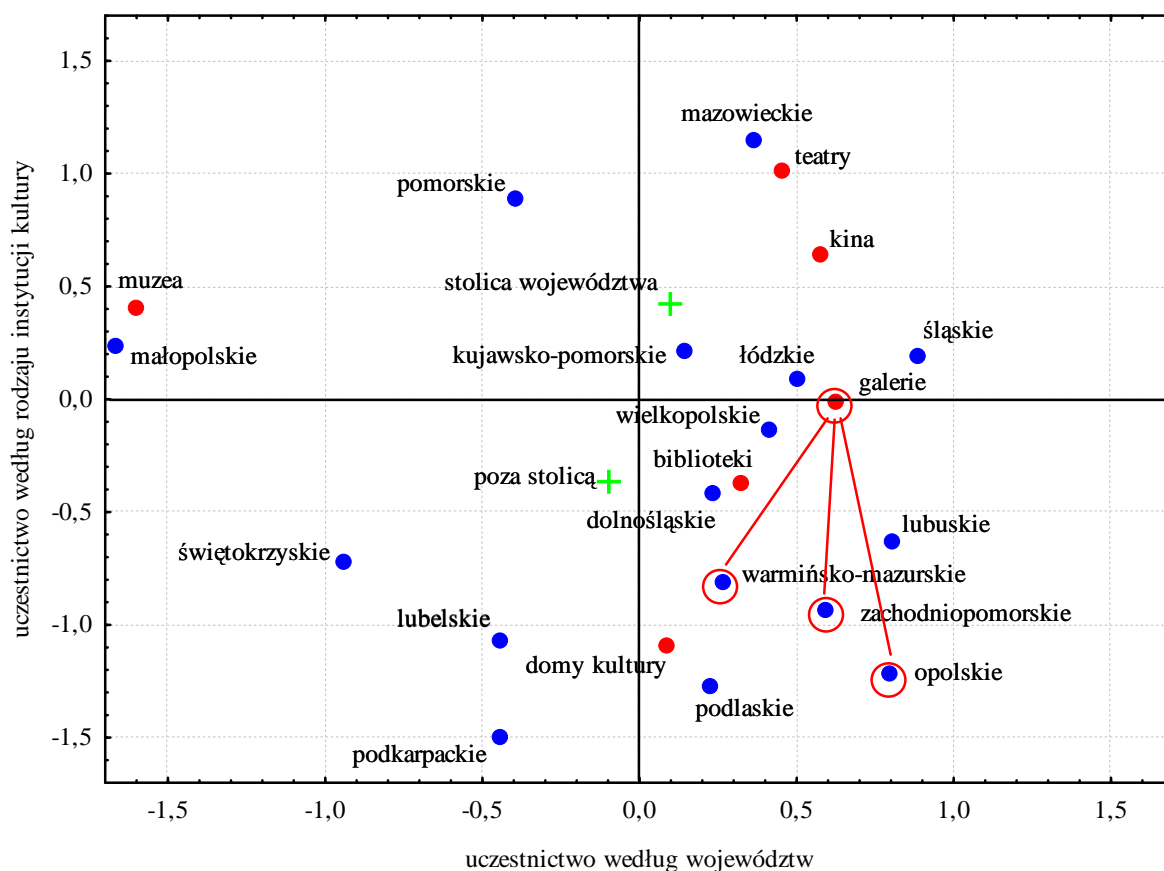
Dzięki wykonanym analizom uzyskane, zagregowane rozwiązanie można poddać bardzo prostej interpretacji. Pierwsza grupa województw cechuje się bardzo rozproszonym charakterem działalności teatrów, galerii oraz domów kultury, kina są zaś w niej skoncentrowane w miastach wojewódzkich. Druga grupa cechuje się silnym rozproszeniem praktycznie wszystkich spośród omawianych instytucji kultury, które zlokalizowane są w znacznej mierze poza miastami wojewódzkimi. Grupa trzecia cechuje się koncentracją w stolicach teatrów oraz galerii, dla grupy czwartej zaś, jak można stwierdzić na podstawie indeksów, właściwa jest koncentracja działalności wszystkich spośród omawianych instytucji kultury.

Na podstawie powyższego wykresu można ustalić, że do pierwszej grupy województw, wyróżnionej ze względu na stopień koncentracji działalności instytucji kultury, należą województwa: dolnośląskie, pomorskie, podlaskie i wielkopolskie. Dla tych województw charakterystyczna jest koncentracja kin w stolicy i rozproszenie pozostałych instytucji. Drugą grupę stanowi de facto województwo śląskie, dla którego, jak wspomniano wyżej charakterystyczne jest silne rozproszenie instytucji kultury poza stolicą województwa. Grupę trzecią tworzą województwa lubelskie, zachodniopomorskie, świętokrzyskie, opolskie oraz warmińsko-mazurskie i podkarpackie, w których instytucje kultury poza galeriami i teatrami funkcjonują raczej poza lokalną, wojewódzką metropolią. Czwarta grupa województw, w skład której wchodzi województwa kujawsko-pomorskie, małopolskie, łódzkie, lubuskie i mazowieckie, cechuje się znaczącą rolą stolicy w kształtowaniu krajobrazu funkcjonowania instytucji kultury – działalność praktycznie wszystkich spośród omawianych instytucji jest silnie skoncentrowana w miastach wojewódzkich.

Ostatnim przedmiotem analizy jest zróżnicowanie terytorialne uczestnictwa ludności w ofercie instytucji kultury. Czy województwa różnią się tylko skalą uczestnictwa, czy też istnieją specyficzne dla danej jednostki terytorialnej formy chętniej wybierane przez odbiorców? Warto też w tym kontekście zadać kolejne pytanie: czy pomiędzy województwami istnieją różnice w zaznaczonej w poprzednim podrozdziale skali zjawiska koncentracji instytucji kultury, ich zasobów, oferty oraz odbiorców w ich stolicach administracyjnych?

<sup>33</sup>Uzyskane przy pomocy analizy głównych składowych indeksy stanowią liniową kombinację zmiennych, z których są zbudowane. Każdy z nich wyjaśnia 86-98% wariancji zmiennych źródłowych. Wartość indeksu dla danego rodzaju instytucji możemy zatem interpretować jako stopień koncentracji jej działalności w stolicach województw. Indeksy mają średnią równą 0 i odchylenie standardowe równe 1. Im wyższa wartość indeksu, tym wyższa koncentracja bazy, zasobów i aktywności instytucji kultury w danych województwie w jego stolicy.

**Wykres 8. Mapa korespondencji<sup>34</sup> podobieństwa pomiędzy województwami a uczestnictwem ludności ofercie instytucji kultury na tle koncentracji uczestnictwa w kulturze w stolicach województw w 2009 r.**



Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

W celu odpowiedzi na postawione pytania na zamieszczonym powyżej wykresie ukazane zostały relacje pomiędzy liczbą osób odwiedzających dany rodzaj instytucji kultury (czerwone punkty), a liczbą osób odwiedzających instytucje kultury według województw (niebieskie punkty). Analizie zostały zatem poddane w pierwszej kolejności relacje pomiędzy tymi wymiarami. Kolejny wymiar stanowi uczestnictwo w ofercie instytucji kultury w rozbiciu na stolice województw i pozostałe lokalizacje (zielone punkty). Stanowi on dodatkowy wymiar wizualizacji wyników. Porównanie wojewódzkich profili uczestnictwa w ofercie instytucji kultury oraz profili województw ze względu na uczestnictwo w kulturze pozwala wyciągnąć kilka interesujących wniosków. Przede wszystkim możemy stwierdzić, iż poza ilościowymi różnicami w uczestnictwie w ofercie instytucji kultury pomiędzy województwami, występują także pewne różnice jakościowe, wyrażające się

<sup>34</sup> W analizie korespondencji wykorzystano zmienne dotyczące uczestnictwa w ofercie instytucji kultury z tablicy 13. Pierwotnie mapa korespondencji pomiędzy uczestnictwem w aktywnościach w danym rodzaju instytucji, a województwem została wykonana w normalizacji kanonicznej. Uzyskane na jej podstawie dwuwymiarowe rozwiązanie wyjaśniło 83,9% bezwładności układu. Trzeci wymiar (zaznaczony czerwonymi liniami) wnosi dodatkowe 15,0% wyjaśnionej inercji. Na wykresie należy interpretować odległości pomiędzy punktami reprezentującymi województwa, a punktami reprezentującymi rodzaj instytucji kultury w kategoriach tendencji do współwystępowania danych kategorii. Relacje pomiędzy tymi punktami można w podobny sposób odnieść do zjawiska koncentracji uczestnictwa w kulturze w stolicy województw. W zaprezentowanej mapie wykorzystano wielowymiarową analizę korespondencji. Przy jej pomocy zostały ustalone współrzędne umieszczonych dodatkowo na mapie pasywnych kategorii (nie mających wpływu na lokalizację pozostałych punktów, dodawane są bowiem przez program po przeprowadzeniu analizy) opisujących lokalizację odwiedzanych instytucji kultury – w stolicy województwa lub poza nią. Stanowią one dodatkowy układ odniesienia w stosunku do układu relacji pomiędzy uczestnictwem w ofercie instytucji kultury, a województwami.

w profilu uczestników aktywności kulturalnych. Wyraźnie widać, że najbardziej charakterystyczną formą uczestnictwa w ofercie instytucji kultury dla województwa małopolskiego jest zwiedzanie muzeów – przyciągają one prawie dwukrotnie więcej zwiedzających niż małopolskie kina, czy domy kultury. Małopolskie muzea odwiedziło także znacznie więcej widzów niż muzea mazowieckie i ponad trzy razy więcej niż w następnym w kolejności województwie pomorskim. Teatry i kina charakterystyczne są dla życia kulturalnego województwa mazowieckiego. Zarówno widownia kin, jak i teatrów województwa mazowieckiego jest istotnie bardziej liczna niż w pozostałych jednostkach terytorialnych. Kina stanowią także jeden z najważniejszych elementów życia kulturalnego województwa śląskiego – przyciągają w tym województwie największą widownię i jest ona pod względem wielkości druga po widowni kin w województwie mazowieckim. Na podstawie liczby czytelników bibliotek publicznych trudno w wyraźny sposób podzielić województwa – tego rodzaju aktywności nie są szczególnie związane z żadnym z nich. Najwięcej osób zwiedzało galerie województwa mazowieckiego oraz małopolskiego. Najistotniejszą rolę zwiedzający galerie pełnią jednak w województwach opolskim, warmińsko-mazurskim i zachodniopomorskim. Dla nich odwiedzanie instytucji wystawienniczych stanowi najbardziej charakterystyczną cechę uczestnictwa w ofercie instytucji kultury. Łącznie najwięcej zwiedzających zanotowały też galerie małopolskie i mazowieckie, jednak nie stanowią one aż tak znaczącego wkładu w całościowy obraz uczestnictwa w tych województwach. Uczęszczanie na imprezy organizowane przez domy kultury wraz z pokrewnymi instytucjami stanowi główną formę uczestnictwa w kulturze ludności województw opolskiego, zachodniopomorskiego, warmińsko-mazurskiego, podlaskiego, lubelskiego oraz podkarpackiego.

Na powyżej zaprezentowany układ relacji zostały nałożone kategorie reprezentujące lokalizację uczestnictwa w ofercie instytucji kultury w stolicy województwa lub poza nią. Na podstawie lokalizacji tych punktów można stwierdzić, że województwa, dla których charakterystyczne jest uczestnictwo w ofercie bibliotek publicznych oraz domów kultury charakteryzują się także decentralizacją uczestnictwa w kulturze – instytucje te są bowiem znacznie rozproszone, co pokazały wcześniejsze analizy. Przeciwnie województwa, które cechują się nadreprezentacją widzów teatralnych, kinowych w stosunku do przeciętnych wyników ogólnopolskich, cechują się również bardziej skoncentrowanym uczestnictwem w kulturze w stosunku do pozostałych województw.

Podsumowując: na podstawie przeprowadzonej analizy wojewódzkiego zróżnicowania bazy instytucji kultury, ich działalności oraz uczestnictwa w ich ofercie, można stwierdzić znaczne ilościowe różnice pomiędzy województwami. Potwierdzają się one zarówno w analizie bazy, jak i aktywności i zasobów instytucji kultury, znajdują także silne przełożenie na profil uczestnictwa ludności w ich ofercie. Szczególnie zróżnicowanie to dotyczy instytucji muzealnych i teatralnych, w mniejszym stopniu galerii oraz kin. Dysproporcje przekładają się dość mocno na liczbę i profil (różnice jakościowe) odbiorców instytucji kultury – województwo małopolskie cechuje się silną nadreprezentacją zwiedzających muzea, województwo mazowieckie widzów teatrów, śląskie odwiedzających kina. Uczestnictwo w kulturze w województwach, gdzie przeważają odwiedzający teatry, kina oraz galerie ma charakter bardziej skoncentrowany niż ma to miejsce w przypadku województw, dla których charakterystyczne jest uczestnictwo w ofercie bibliotek, domów kultury oraz muzeów. Można także stwierdzić, że poszczególne województwa cechują się znacznymi różnicami ze względu na stopień koncentracji oferty instytucji kultury w ich stolicach. Województwo śląskie cechuje się znacznym rozproszeniem oferty instytucji kultury, z kolei kujawsko-pomorskie, małopolskie, łódzkie, lubuskie i mazowieckie przeciwnie, charakteryzują się znaczną koncentracją oferty i bazy instytucji kultury na obszarze własnej stolicy.

Pojedyncze różnice w profilach województw pod względem stanu instytucji kultury, ich aktywności oraz uczestnictwa w ich ofercie nie wpływają jednak znacząco na ogólny obraz podobieństwa pomiędzy województwami – baza instytucji kultury rozwija się proporcjonalnie, a województwa można podzielić na takie, które posiadają dużą liczbę aktywnych, często odwiedzanych instytucji kultury oraz takie, w których wskaźniki odnoszące się do tej sfery są wyraźnie niższe. W zbudowanym przy pomocy analizy głównych składowych rankingu województw wyraźnie przodującą pozycję zajmuje województwo mazowieckie, a następnie województwa śląskie i małopolskie; dalsze miejsca - województwa wielkopolskie i dolnośląskie. Pozycje w rankingu aktywności i zasobów instytucji kultury przekładają się na liczbę osób odwiedzających je w danym województwie.

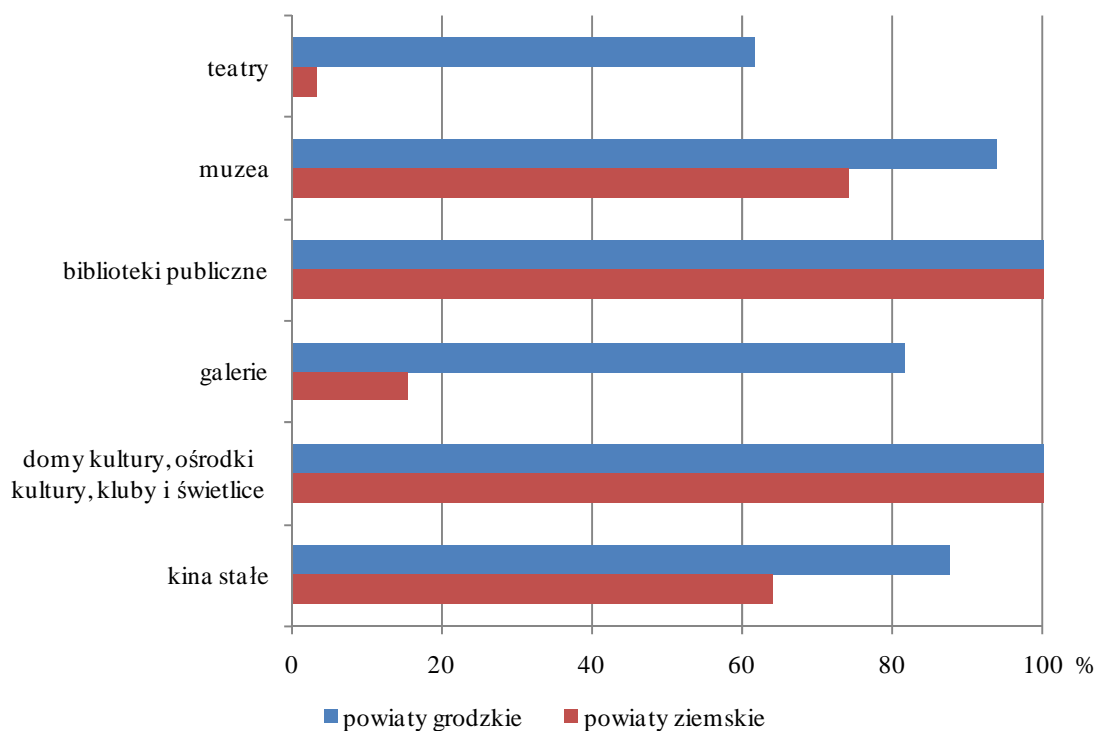
### **Instytucje kultury w ujęciu powiatowym**

Kolejnym, głębszym kryterium podziału terytorialnego jest powiatowy podział terytorialny (NTS-4). Relatywnie niewielkie rozmiary tej jednostki terytorialnej pozwalają mówić o bezpośredniej dostępności ludności do analizowanych na jej poziomie dóbr i usług. Powiatowy podział terytorialny jest często wykorzystywany do tworzenia porównań regionalnych – na tym poziomie agregacji dostępna jest stosunkowo duża liczba wskaźników, z drugiej strony na ich podstawie łatwo jest zaobserwować lokalne zróżnicowanie w obrębie poszczególnych regionów czy województw. Wykorzystanie powiatowego poziomu agregacji narzuca jednak trudności przy budowie modelu statystycznego, ponieważ w wyniku koncentracji instytucji kultury praktycznie niewiele powiatów daje możliwość bezpośredniego dostępu do wszystkich spośród analizowanych instytucji kultury. Zjawisko to wydaje się mieć podobny charakter jak w przypadku gmin, gdzie wyraźnie widać, że w każdej gminie dostępne są tylko biblioteki publiczne i w znacznie mniejszym stopniu domy kultury oraz podobne im instytucje.

Pierwszym zagadnieniem poddanym analizie jest bezpośrednia dostępność instytucji kultury w powiatach, z uwzględnieniem podziału na powiaty grodzkie i ziemskie. Odsetki z liczby powiatów, które posiadają dostęp do danego rodzaju instytucji został zamieszczony na wykresie 9.

Jedynie domy kultury wraz z pokrewnymi instytucjami oraz biblioteki publiczne występują powszechnie zarówno w powiatach grodzkich, jak i ziemskich. Dostęp do pozostałych instytucji jest w różnym stopniu ograniczony, dla powiatów ziemskich znacznie bardziej niż dla powiatów grodzkich. O ile funkcjonowanie instytucji kultury (teatrów, kin, muzeów i galerii) w powiatach grodzkich utrzymuje się w przybliżeniu na podobnym poziomie, o tyle w przypadku powiatów ziemskich możemy stwierdzić, że funkcjonowanie kin stałych i muzeów jest znacznie częstsze, niż w przypadku galerii, a szczególnie teatrów i instytucji muzycznych.

**Wykres 9. Odsetek powiatów, w których występują dane instytucje kultury w 2009 r.**  
Stan w dniu 31 XII



Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Należy także stwierdzić, że pomiędzy poszczególnymi powiatami występują znaczące różnice w liczbie instytucji. Część spośród analizowanych instytucji kultury jest silnie skoncentrowana w niektórych jednostkach terytorialnych, zwłaszcza w dużych miastach. Teatry występują jedynie w 50 powiatach, jednak 39,8% z nich skoncentrowana jest w 4 powiatach grodzkich: Warszawie, Krakowie, Łodzi i Szczecinie. Przeciętny powiat nie posiada jednak instytucji teatralnej (scena główna z zespołem). W 18 powiatach działa 1 teatr, w 13 zaś 2. W przypadku muzeów w 85 powiatach nie występują żadne tego rodzaju instytucje, po 1 w 143, zaś po 2 w 77. Można jeszcze dodać, że 1/5 muzeów skoncentrowana jest w 4 powiatach (miastach na prawach powiatu) o największej ich liczbie: Warszawie, Krakowie, Poznaniu i Wrocławiu. Biblioteki publiczne działają w każdym powiecie, najwięcej w Warszawie, Łodzi, Krakowie i powiecie rzeszowskim – liczba ta stanowi jednak zaledwie 4,9% spośród wszystkich bibliotek publicznych. Galerie nieobecne są w 277 powiatach, 1/3 spośród nich działała w 2009 roku w 3 powiatach (Kraków, Warszawa, Łódź), 58 powiatów posiada 1 galerię, 20 natomiast po 2. Domy kultury wraz z pokrewnymi instytucjami funkcjonują w każdym powiecie, 1 tego typu placówka działała w 6, w 15 powiatach natomiast 2. 5,8% tego rodzaju instytucji działało w 4 powiatach o największej ich liczbie: Krakowie, powiecie nowosądeckim, nyskim i bocheńskim. Kina stałe dostępne były dla widzów w 258 powiatach, przy czym 1 kino stałe funkcjonowało w 2009 roku w 158 powiatach, a 2 w 70. Najwięcej kin stałych działało na terytorium Warszawy, Poznania, Krakowa i Wrocławia, i stanowiły 14,8% kin stałych, funkcjonujących na obszarze całego kraju.

Powiaty są bardzo zróżnicowane zarówno pod względem liczby występujących w nich instytucji kultury, jak i ich warunków lokalowych. Największe miasta na prawach powiatu (Warszawa, Kraków, Poznań,

Wrocław, Łódź, Katowice) skupiają na swoim obszarze nieporównywalnie więcej instytucji niż pozostałe powiaty. Stąd też także i wskaźniki lokalowe powinny znacznie odstawać w tych miastach od pozostałych powiatów. Pojawia się również zjawisko terytorialnej koncentracji instytucji kultury w obrębie powiatów w poszczególnych województwach<sup>35</sup>. W dalszej analizie wskaźniki dotyczące bazy, warunków lokalowych i aktywności omawianych instytucji zostały odniesione do liczby ludności, która zamieszkiwała dany powiat w badanym okresie<sup>36</sup>. Tego typu rozwiązanie pozwala w łatwiejszy i bardziej intuicyjny sposób (w oderwaniu od liczby ludności) porównać dostępność instytucji kultury i ich oferty w omawianych jednostkach terytorialnych. Z drugiej strony zabieg tego typu likwiduje dysproporcje skali pomiędzy jednostkami terytorialnymi.

Łącząc informacje na temat bazy instytucji kultury oraz aktywności przez nie organizowanych przy pomocy wykorzystywanej już wcześniej analizy głównych składowych, otrzymujemy 5 niezależnych od siebie indeksów – wymiarów, przy pomocy których możemy następnie dokonać porównania pomiędzy poszczególnymi jednostkami terytorialnymi. Można stwierdzić, iż praktycznie każdej z omawianych instytucji przyporządkowany jest jeden wymiar. Jedynie teatry i galerie, które - jak zostało wcześniej ukazane - cechują się znaczną koncentracją bazy instytucjonalnej w obrębie kilku powiatów, stworzyły jeden wymiar. Dodatkowo wyraźnie widać, że na poziomie powiatowym dostępność i zakres możliwości związany z poszczególnymi rodzajami instytucji kultury jest od siebie względnie niezależny. Indeksy zostały zaprezentowane w tabelicy 15.

Poddając merytorycznej interpretacji uzyskane wymiary można stwierdzić, że pierwszy indeks związany jest z bazą instytucjonalną i aktywnością teatrów oraz galerii; drugi z dostępnością domów kultury wraz z pokrewnymi im instytucjami; trzeci z bazą i działalnością muzeów, czwarty z potencjałem i możliwościami generowanymi przez kina stałe, a piąty z bibliotekami publicznymi. Naturalnie uzyskane wymiary nie są w pełni klarowne i zmienne wykorzystane przy ich budowie są w pewnym stopniu skorelowane z kilkoma wymiarami. Przykładowo zmienne budujące indeks zakresu możliwości generowanych przez kina stałe są także związane z wymiarem mierzącym funkcjonowanie teatrów i galerii, działalność tych ostatnich zaś z funkcjonowaniem muzeów. Uzyskane indeksy zostały wykorzystane do analizy powiatowych profili zróżnicowania bazy i aktywności instytucji kultury. Wykorzystano analizę skupień<sup>37</sup>, w której wyniku uzyskano 4 grupy powiatów, stanowiących w przybliżeniu profil działalności i bazy instytucji kultury (wykres 10).

W pierwszej grupie, liczącej 121 powiatów wyraźnie widać dużą rolę możliwości generowanych przez domy kultury wraz z pokrewnymi instytucjami oraz przez kina stałe. Dostępność tych instytucji oraz ich oferty dla miejscowej ludności kształtuje się na poziomie powyżej średniej krajowej. W grupie drugiej, liczącej 68 powiatów, możemy mówić o znaczącej roli muzeów oraz bibliotek publicznych, mniejszej natomiast kin stałych, galerii, teatrów i domów kultury. Tutaj z kolei możemy mówić o zwiększonej dostępności do oferty muzeów oraz bibliotek publicznych. Trzecia grupa (34 powiaty) odznacza się dominacją rzadko spotykanych gdzie indziej teatrów oraz galerii, możemy także zauważyć rolę kin oraz muzeów przy słabszej aktywności bibliotek i domów kultury. Są to instytucje mniej dostępne w tych powiatach. Czwarta grupa 156 powiatów cechuje się słabszymi niż średnia wynikami omawianych wskaźników na każdym z wymiarów. Dostępność instytucji kultury oraz ich oferty dla ludności zamieszkującej te obszary jest niższa niż średnia ogólnopolska.

---

<sup>35</sup> Porównaj M. Chlebicki, S. Grodny, P. Solecki, *Zróżnicowanie instytucjonalnego kapitału kulturowego polskich metropolii*, [w:] red. E. Rewers, A. Skórzyńska, *Sztuka – kapitał kulturowy miast polskich*, Poznań 2010.

<sup>36</sup> W przypadku wskaźników dotyczących bazy instytucji kultury wartości należy podzielić przez stan ludności liczony według stanu w dniu 31 XII 2009, natomiast w przypadku aktywności tych instytucji przez stan ludności 30 VI 2009 r. Podobnie sprawa ma się z uczestnictwem ludności w ofercie tych instytucji.

<sup>37</sup> Analizę wykonano metodą k-średnich z użyciem średnich ruchomych.



**Tabl. 15. Wymiary dostępności instytucji kultury<sup>38</sup> w 2009 r.**

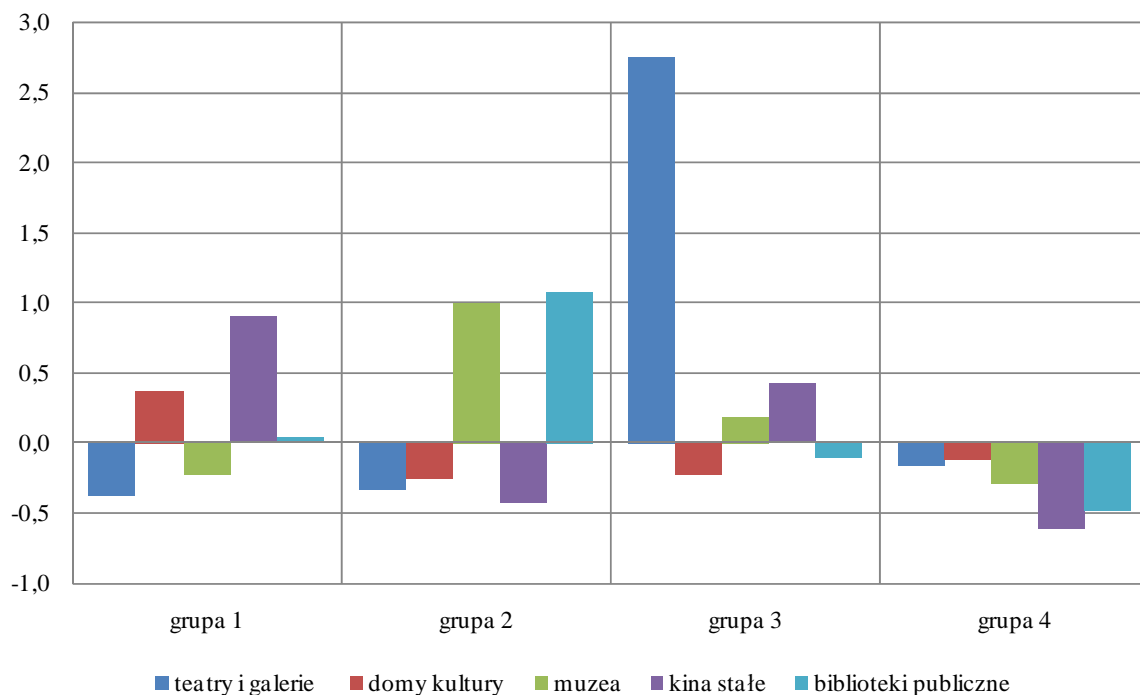
Zmienne wykorzystane w analizie	Indeks				
	1	2	3	4	5
Teatry					
liczba instytucji	<b>0,89</b>				
miejsca na widowni w sali stałej	<b>0,91</b>				
przedstawienia w sali stałej	<b>0,93</b>				
Galerie					
liczba instytucji	<b>0,79</b>		0,26		
liczba wystaw w kraju	<b>0,77</b>		0,28		
Domy kultury <sup>a</sup>					
liczba instytucji		<b>0,86</b>			
powierzchnia		<b>0,84</b>			
imprezy		<b>0,79</b>			
Muzea					
liczba instytucji			<b>0,82</b>		
zbiory	0,35		<b>0,53</b>		
wystawy czasowe			<b>0,86</b>		
Kina stałe					
liczba instytucji				<b>0,85</b>	
miejsca na widowni	0,45			<b>0,84</b>	
seanse	0,60			<b>0,49</b>	
Biblioteki publiczne					
liczba instytucji	-0,45				<b>0,62</b>
księgozbiór		0,20			<b>0,90</b>
wypożyczenia księgozbioru na zewnątrz			0,28	0,26	<b>0,52</b>

<sup>a</sup> Domy kultury, ośrodki kultury, kluby, świetlice.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

<sup>38</sup> Tablica zawiera standaryzowane współczynniki regresji liniowej pomiędzy wykorzystanymi zmiennymi a uzyskanymi indeksami. Współczynniki o wartości bezwzględnej mniejszej niż 0,2 zostały ukryte. Indeksy stanowią liniową kombinację składających się na nie zmiennych. Indeksy są ortogonalne (niezależne) względem siebie. W analizie wykorzystano metodę składowych głównych, kryterium wyodrębniania: wartość własna wymiaru większa niż 1 (kryterium Keisera). W celu uproszczenia interpretacji indeksów zastosowano rotację Varimax. Wartość testu KMO = 0,76 Wyjaśniono 72,7% wariacji użytych zmiennych. Naturalną własnością indeksów jest średnia = 0 i odchylenie standardowe = 1. Indeksy można interpretować jako pomiary pomiarowe dla zmiennych, które są z nimi silnie skorelowane.

**Wykres 10. Średnie wartości indeksów<sup>39</sup> bazy i aktywności instytucji kultury według grup powiatów w 2009 r.**



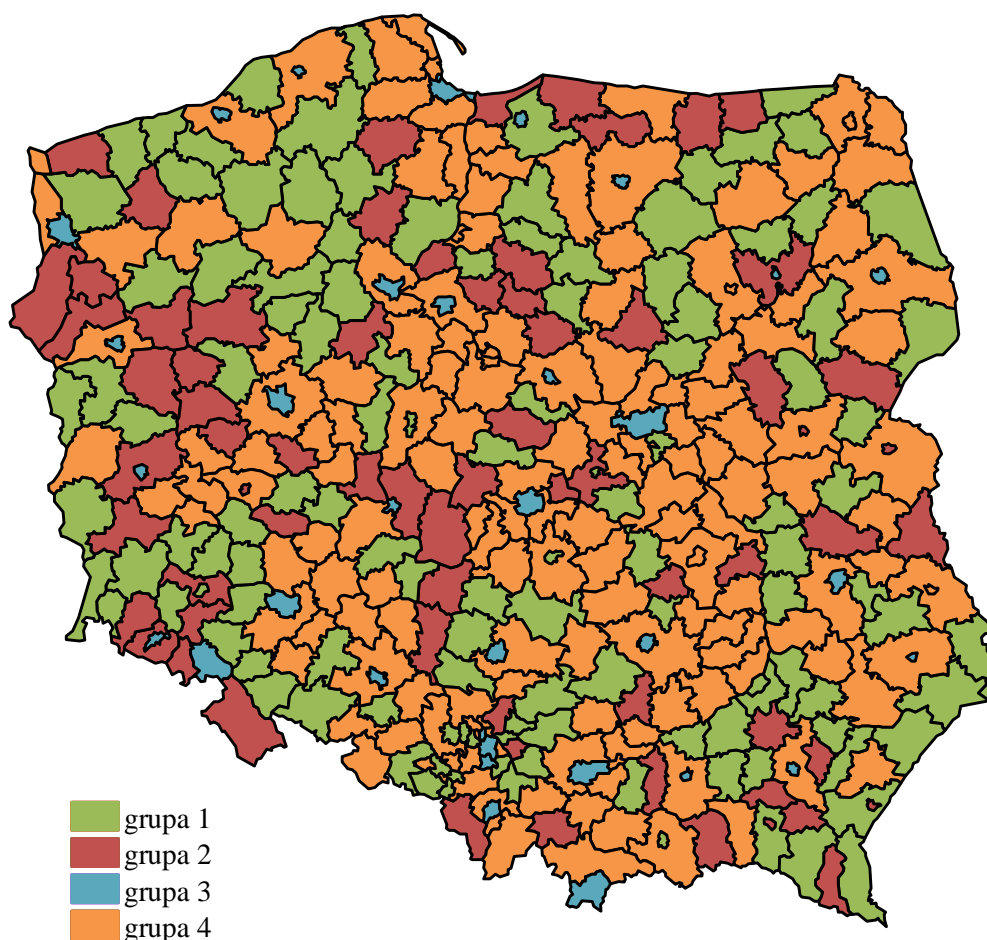
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Przyjrzyjmy się terytorialnemu rozkładowi wyodrębnionych skupień na obszarze Polski. Informacja ta została zamieszczona na mapie 2.

Na podstawie analizy terytorialnego zróżnicowania bazy, zasobów i aktywności instytucji kultury w analizowanych powiatach można stwierdzić, że galerie oraz teatry skoncentrowane są głównie w miastach na prawach powiatu (wyjątkiem może być tu powiat tatrzański). Występowanie tych instytucji poza dużymi ośrodkami miejskimi jest bardzo ograniczone. W miastach tych powszechnie dostępne dla mieszkańców są też kina i muzea. Warto zaznaczyć, że wspomniane duże miasta otoczone są często strefą (najczęściej 1 powiatem lub w przypadku Warszawy kilkoma), która cechuje się słabą dostępnością instytucji kultury – słabo rozwiniętą bazą i niewielkim zakresem aktywności przypadającymi na 1 mieszkańca. Stanowią one czwartą grupę powiatów. Takie zjawisko możemy przykładowo zaobserwować wokół Warszawy, Krakowa, Łodzi, Poznania, Opola, Torunia, Bydgoszczy, Białegostoku. W dalszej warstwie, którą można potraktować jako peryferyjną w stosunku do dużych miast, występują grupy: pierwsza (powszechna dostępność kin stałych i domów kultury), oraz druga (powszechna dostępność muzeów i bibliotek, słaba kin i domów kultury). Obydwie grupy powiatów występują raczej poza Polską centralną, zwłaszcza w zachodniej i południowo-wschodniej części kraju. Obszary te odznaczają się znacznie lepszą dostępnością instytucji kultury oraz szerszym zakresem ich aktywności niż ma to miejsce w powiatach bezpośrednio zlokalizowanych w okolicy metropolii (wręcz stanowiących ich strefy metropolitarne).

<sup>39</sup> Indeksy przedstawiają wartości standaryzowane, niemożliwe do bezpośredniej interpretacji, ale pozwalające dokonywać porównań pomiędzy nimi.

Mapa 2. Zróźnicowanie terytorialne wskaźników bazy, zasobów i aktywności instytucji kultury w Polsce w 2009 r.



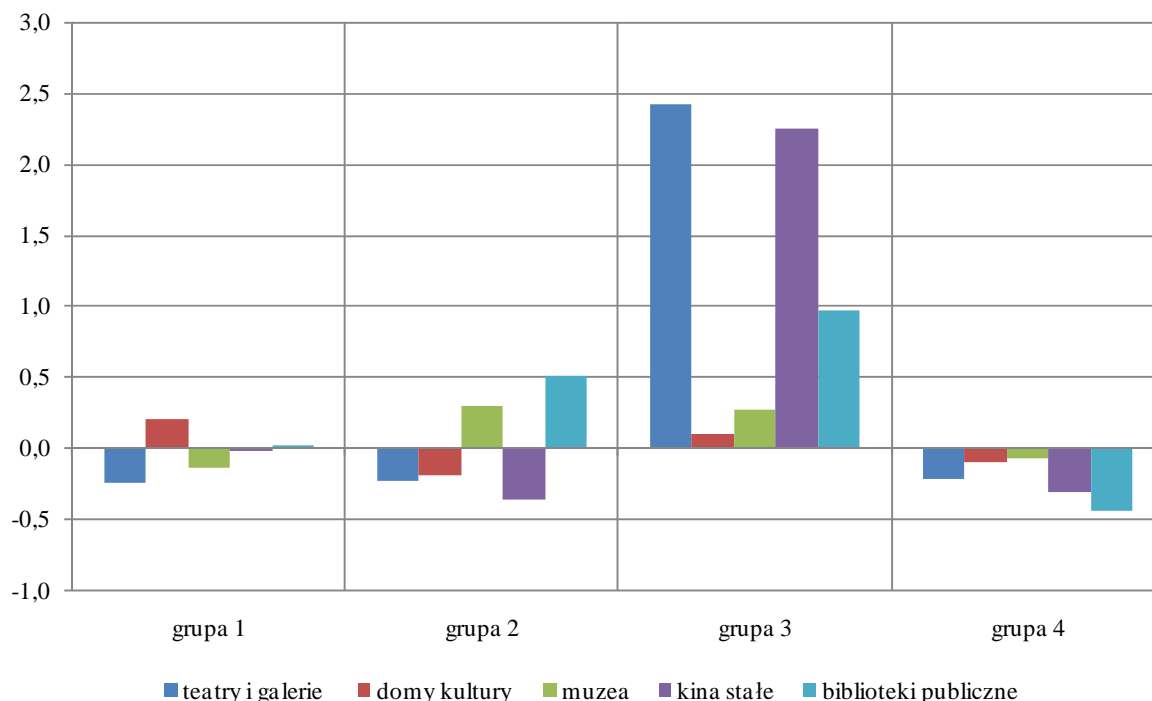
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Czy profil bazy i zasobów instytucji kultury w zaprezentowanych grupach powiatów przekłada się na uczestnictwo ludności w organizowanych przez nie aktywnościach? Wykres 11 należy interpretować w kontekście zamieszczonego wcześniej wykresu 10<sup>40</sup>. Pierwsza grupa powiatów cechowała się wysokimi wartościami analizowanych wskaźników dla kin stałych i domów kultury wraz z pokrewnymi instytucjami. Grupa ta cechuje się niskimi lub przeciętnymi wskaźnikami uczestnictwa, jednak pozytywnie odznaczają się uczestnicy imprez w domach kultury i pokrewnych im instytucjach. Widownia seansów filmowych jest w tej grupie przeciętna w stosunku do wyników ogólnopolskich. Druga grupa powiatów cechowała się szczególnie wysokimi możliwościami tworzonymi przez biblioteki publiczne i muzea. Znajduje to przełożenie na wskaźniki uczestnictwa ludności w ofercie tychże instytucji, wskaźniki dla pozostałych instytucji kultury są natomiast niższe od średniej. Trzecia grupa powiatów cechuje się najwyższymi wskaźnikami uczestnictwa w każdym z omawianych rodzajów instytucji kultury. Na szczególną uwagę zasługuje krańcowo różna od pozostałych grup skala uczestnictwa w ofercie teatrów i galerii (zgodna z koncentracją bazy i zasobów tych instytucji w tej grupie powiatów) oraz widownia kin i czytelnicy bibliotek publicznych, które z kolei przyjmują wartości oderwane od

<sup>40</sup> Dla ułatwienia analizy numery grup powiatów pozostały niezmiennione.

dostępności ludności do bazy, zasobów i aktywności tych instytucji. Czwarta grupa, charakteryzująca się najniższymi wskaźnikami dostępu do bazy, zasobów i oferty instytucji kultury cechuje się także niskimi wartościami indeksów uczestnictwa.

**Wykres 11. Średnie wartości indeksów<sup>41</sup> uczestnictwa ludności w ofercie instytucji kultury według grup powiatów w 2009 r.**



Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

W kontekście omawianego zagadnienia warto przyrzeć się podstawowym charakterystykom wyszczególnionych w wyniku analizy grup powiatów z zakresu danych demograficznych i gospodarczych. Wykorzystano dostępne w Banku Danych Lokalnych dane na temat liczby ludności, jej struktury wiekowej, liczby podmiotów gospodarczych, ich struktury oraz stopy bezrobocia. Dodatkową, lecz cenną informację stanowią dane dotyczące łącznej liczby obiektów zbiorowego zakwaterowania<sup>42</sup> w danym powiecie. W tabelicy 16 przedstawione zostały podstawowe wskaźniki demograficzne ze względu na przynależność analizowanych jednostek terytorialnych do wyróżnionych grup powiatów.

<sup>41</sup> Indeksy powstały poprzez standaryzację (typu z) wskaźników uczestnictwa w ofercie omawianych rodzajów instytucji kultury – liczbie uczestników na 1000 mieszkańców. Średnia wartość każdego wskaźnika jest równa 0, a odchylenie standardowe jest równe 1. Pozwala to na bezpośrednie porównanie zmienności omawianych zjawisk w poszczególnych grupach powiatów przy posłużeniu się abstrakcyjnymi jednostkami.

<sup>42</sup> Liczba ta obejmuje hotele oraz inne obiekty zbiorowego zakwaterowania, obejmujące między innymi zespoły domków turystycznych oraz kempingi i pola namiotowe.

**Tabl. 16. Wskaźniki demograficzne i powierzchnia według grup powiatów w 2009 r.**  
Stan w dniu 31 XII

Numer grupy powiatów	Ludność zamieszkała		Współczynnik obciążenia demograficznego	Powierzchnia w tys. km <sup>2</sup>
	ogółem w mln osób	odsetek ludności w wieku poniżej 17 lat		
<b>Ogółem</b>	<b>38,2</b>	<b>18,9</b>	<b>55,0</b>	<b>312,7</b>
1	9,4	19,5	55,1	101,3
2	4,4	20,0	55,9	57,0
3	9,5	15,7	52,8	5,5
4	14,8	20,4	56,1	148,8

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Charakteryzując pierwszą grupę powiatów (wysoka dostępność domów kultury i kin stałych) można stwierdzić, że zajmują one prawie 1/3 terytorium kraju, zamieszkaną przez 1/4 ludności. Powiaty te cechują się przeciętnie nieco wyższym udziałem ludzi młodych w ogóle ludności zamieszkałej na ich terytorium oraz przeciętnymi (bliskimi średniej krajowej) wartościami współczynnika obciążenia demograficznego. 1/8 ludności Polski zamieszkuje powiaty grupy drugiej (wysoka dostępność muzeów i bibliotek publicznych), które zajmują nieco mniej niż 1/5 powierzchni kraju. Grupa ta cechuje się także wyższymi od przeciętnej wskaźnikami potencjału demograficznego (udział ludzi młodych), natomiast na 100 osób w wieku produkcyjnym przypada w tej grupie 56 osób w wieku nieprodukcyjnym. Trzecia grupa powiatów – stanowią ją głównie miasta na prawach powiatów – cechuje się stosunkowo najmniejszą powierzchnią (1,8% powierzchni kraju), zamieszkałą jednak przez 1/4 ludności kraju. Powiaty te cechują się ponadto najniższą wartością współczynnika obciążenia demograficznego, jednak w ich przypadku, w porównaniu do innych województw ludzie młodzi stanowią najmniejszy odsetek w strukturze ludności. Relatywnie mniejszy dostęp do instytucji kultury posiada ponad 1/3 ludności, zamieszkującej prawie połowę terytorium Polski – obszary te posiadają największy potencjał demograficzny, w postaci udziału ludzi młodych w strukturze wiekowej mieszkańców.

W tablicy 17 ukazano wartości podstawowych wskaźników<sup>43</sup>, charakteryzujących sytuację społeczno-gospodarczą analizowanych grup powiatów.

Można stwierdzić, że trzecia grupa powiatów znacząco odstaje od pozostałych pod względem wartości wybranych wskaźników ekonomicznych. W tej stosunkowo niewielkiej grupie powiatów ulokowanych jest ponad 1/3 podmiotów gospodarczych. Jeżeli przyjrzymy się strukturze podmiotów, to ponownie zauważymy, iż trzecia grupa powiatów posiada największy udział sektora usługowego w ogóle podmiotów gospodarczych, działających na jej obszarze. Powiaty grupy trzeciej cechują się także przeciętnie najniższą stopą bezrobocia oraz przeciętnie największą bazą obiektów zbiorowego zakwaterowania, przypadającą na 1 powiat. W powiatach drugiej grupy występuje najmniejsza liczba podmiotów gospodarczych, i pomimo tego, że zamieszkuje je stosunkowo najmniejsza liczba ludności, charakteryzują się największą stopą bezrobocia rejestrowanego.

<sup>43</sup>Wskaźniki nie obejmują PKB ponieważ nie jest on obliczany na poziomie powiatów.

**Tabl. 17. Wskaźniki gospodarczo-społeczne według grup powiatów w 2009 r.**  
Stan w dniu 31 XII

Numer grupy powiatów	Podmioty zarejestrowane w REGON			Stopa bezrobocia rejestrowanego w %	Liczba turystycznych obiektów zbiorowego zakwaterowania	
	ogółem w tys.	w tym odsetek podmiotów w sektorze:			ogółem	na 1 powiat
		przemysłowym	usługowym			
<b>Ogółem</b>	<b>3 742,7</b>	<b>21,5</b>	<b>76,1</b>	<b>11,9</b>	<b>6 992</b>	<b>18</b>
1	778,8	22,0	74,9	14,5	1 651	14
2	358,1	23,6	72,2	15,9	1 505	22
3	1 357,0	17,9	81,6	6,3	1 235	36
4	1 248,8	24,6	72,1	13,8	2 601	17

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Rozmieszczenie bazy instytucji kultury w wyszczególnionych przy pomocy analizy skupień grupach powiatów zostało zaprezentowane w zamieszczonej niżej tabeli.

**Tabl. 18. Zasoby bazy instytucji kultury według grup powiatów w 2009 r.**  
Stan w dniu 31 XII

Numer grupy powiatów	Instytucje kultury według rodzaju					
	teatry	muzea	biblioteki publiczne	galerie	domy kultury	kina stałe
<b>Ogółem</b>	<b>186</b>	<b>774</b>	<b>8 392</b>	<b>346</b>	<b>4 027</b>	<b>448</b>
1	7	134	2 455	24	1 401	192
2	3	147	1 417	12	525	36
3	165	280	979	262	479	135
4	11	213	3 541	48	1 622	85

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Baza instytucji kultury jest rozmieszczona w bardzo nierównomierny sposób. Przede wszystkim należy zwrócić uwagę, że w trzeciej grupie powiatów zlokalizowane są prawie wszystkie teatry (88,7%) i 3/4 galerii, oraz znaczny odsetek kin stałych (30,1%). W tych powiatach znajduje się także najwięcej, bo ponad 1/3 muzeów, najmniej zaś bibliotek publicznych i domów kultury. Najwięcej tych ostatnich instytucji działało w 2009 roku w czwartej grupie powiatów (42,2% bibliotek publicznych i 40,3% domów kultury wraz z pokrewnymi instytucjami) oraz niewiele mniej w pierwszej (29,3% bibliotek publicznych i 34,8% domów kultury). Pierwsza z wyróżnionych grup powiatów cechuje się również największymi zasobami kin stałych – działało tam w 2009 roku 42,9% tego rodzaju instytucji.

### **Rozdział 3. Charakterystyka kin według zaplecza lokalowego i frekwencji oraz osób odwiedzających kina według cech społeczno-demograficznych**

Kina stanowią interesujący przedmiot analizy chociażby z uwagi na fakt, że należą do najbardziej popularnych instytucji kultury. W roku 2009 frekwencja wyniosła w nich 39 058 022 widzów, co jest liczbą nieporównywalną z frekwencją w jakiegokolwiek innej instytucji kultury badanej przez Główny Urząd Statystyczny. Z tego też względu zdecydowano się poświęcić tym instytucjom osobny rozdział w niniejszym opracowaniu.

Rozdział rozpoczyna ukazanie podstawowych charakterystyk kin. W dalszej części tekstu szczegółowej analizie poddano kina małe oraz coraz liczniejsze multipleksy<sup>44</sup>. Na zakończenie przedstawiona została charakterystyka społeczno-demograficzna osób odwiedzających kina.

Przedmiotem analizy są kina stałe, których w roku 2009 było 448 (w tym 9 kin letnich). Poza nimi w Polsce funkcjonuje także 7 kin ruchomych, w których filmy (805 seansów) obejrzało 82 764 widzów, pozostaną one jednak poza obszarem zainteresowania w tym rozdziale. Charakterystyka widzów kin oparta została natomiast na badaniach uczestnictwa ludności w kulturze za rok 2009.

#### **Kina w Polsce – zaplecze lokalowe i frekwencja**

Działające w Polsce kina charakteryzuje duże zróżnicowanie jeśli chodzi o liczbę sal oraz miejsc dostępnych dla widowni. Obok kin małych, jedno- i dwusalowych funkcjonują kina duże, zaliczane w opracowaniach Głównego Urzędu Statystycznego do tak zwanych minipleksów oraz multipleksów (te pierwsze mają od 3 do 7 sal, te drugie 8 i więcej). Podział ten nie odzwierciedla jednak istniejącego zróżnicowania, ponieważ także duże kina różnią się znacznie między sobą. Dlatego przed analizą obydwu typów kin warto przyjrzeć się bliżej wspomnianemu zróżnicowaniu. Sytuację w tym zakresie ilustrują zamieszczone niżej wykresy. Ukazano na nich także proste zależności (korelacje) pomiędzy wybranymi zmiennymi obrazującymi zaplecze lokalowe oraz frekwencję w kinach.

Funkcjonujące w Polsce kina mają od jednej do dwudziestu sal, w których liczba miejsc na widowni wynosi od 40 do 3248 we wszystkich salach. Pomiędzy obydwoma zmiennymi zachodzi związek liniowy<sup>45</sup>, to znaczy im więcej sal tym więcej miejsc na widowni, występuje jednak często znaczne rozproszenie w obrębie poszczególnych wartości zmiennej „liczba sal”. Przykładowo kino jednosalowe może mieć od 40 do 738 miejsc na widowni, a 8-salowe od 1348 do 2589 we wszystkich salach.

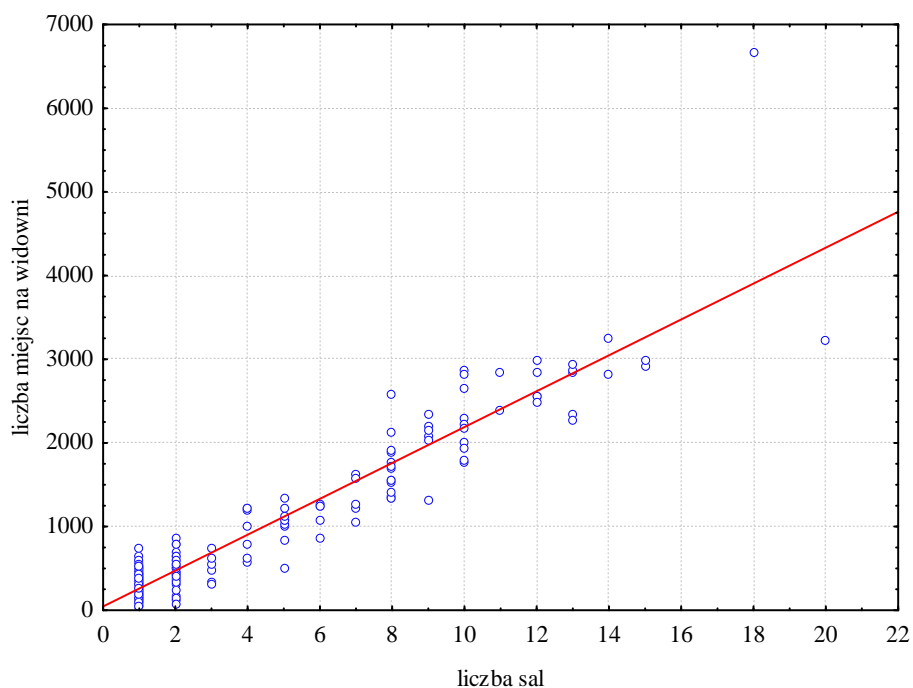
Na ogół im więcej sal, tym więcej widzów przyciągnęło dane kino<sup>46</sup>, z rekordową liczbą 1 143 136 widzów w przypadku jednego z warszawskich multipleksów. Przypadki odstające (kina o dużej liczbie sal i nieproporcjonalnie małej liczbie widzów) dotyczą z reguły tych kin, które powstały pod koniec roku 2009. Dlatego lepszą miarą zainteresowania danym kinem i jego ofertą jest poszukanie zależności pomiędzy liczbą wyświetlonych seansów, a liczbą widzów (wykres 13).

<sup>44</sup> Szerszą, a jednocześnie bardziej ogólną charakterystykę kin zawiera rozdział „Kina” w publikacji „Kultura w 2009 r.”.

<sup>45</sup> Współczynnik korelacji Pearsona wynosi 0,95 przy  $p < 0,01$ .

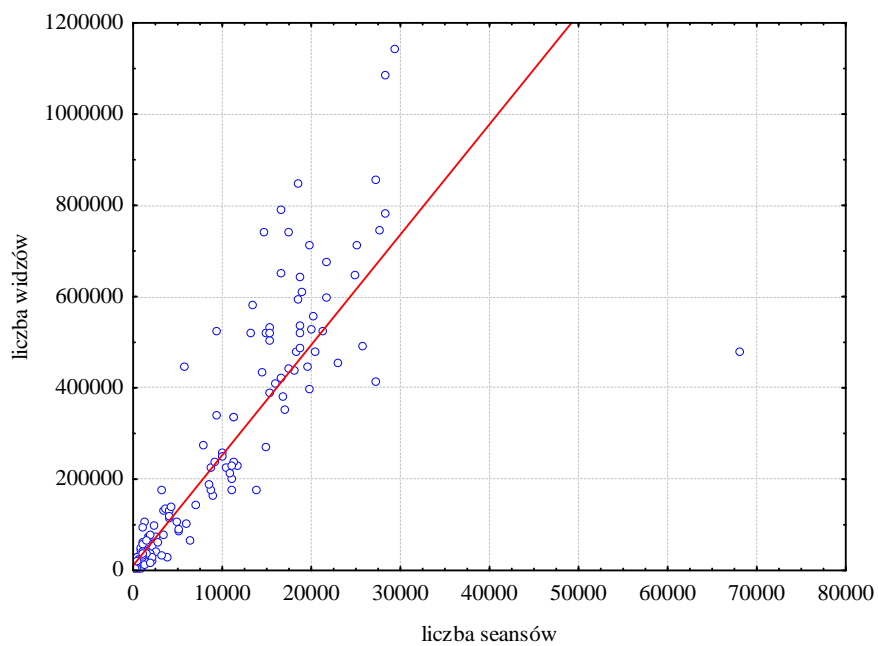
<sup>46</sup> Współczynnik korelacji Pearsona wynosi 0,89 i jest istotny na poziomie 0,01 (dwustronnie).

**Wykres 12. Kina według liczby sal i miejsc na widowni w 2009 r.**  
Stan w dniu 31 XII



□ Uwaga. Współczynnik korelacji Pearsona = 0,95 przy  $p = 0,01$ .  
Źródło: opracowanie własne na podstawie badania K-08.

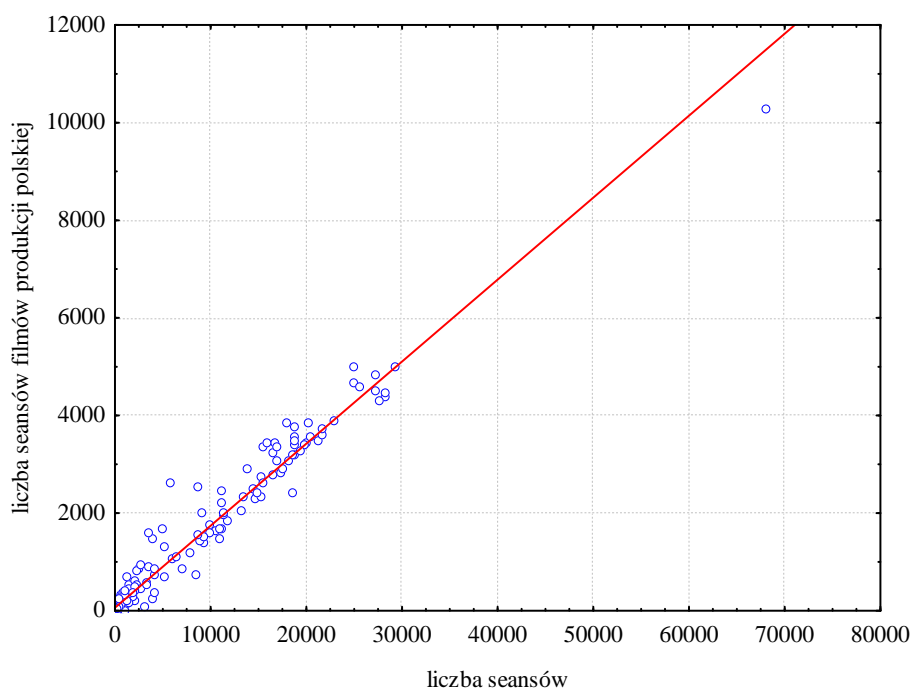
**Wykres 13. Kina według liczby seansów i liczby widzów w 2009 r.**  
Stan w dniu 31 XII



□ Uwaga: współczynnik korelacji Pearsona = 0,89 przy  $p = 0,01$  (dwustronnie).  
Źródło: opracowanie własne na podstawie badania K-08.



**Wykres 14. Kina według liczby seansów i liczby seansów filmów produkcji polskiej w 2009 r.**  
Stan w dniu 31 XII



□ Uwaga: współczynnik korelacji Pearsona = 0,99 przy  $p = 0,01$  (dwustronnie).  
Źródło: opracowanie własne na podstawie badania K-08.

Wartość współczynnika korelacji jest we wspomnianym przypadku taka sama (0,89). Pod względem ogólnej liczby seansów (dotyczy to także seansów filmów produkcji polskiej) wyróżnia się jedno z kin w aglomeracji śląskiej. Pod względem liczby widzów odstaje ono jednak zdecydowanie od reszty kin, wyróżniając się bardzo małą ich liczbą (Wykres 13).

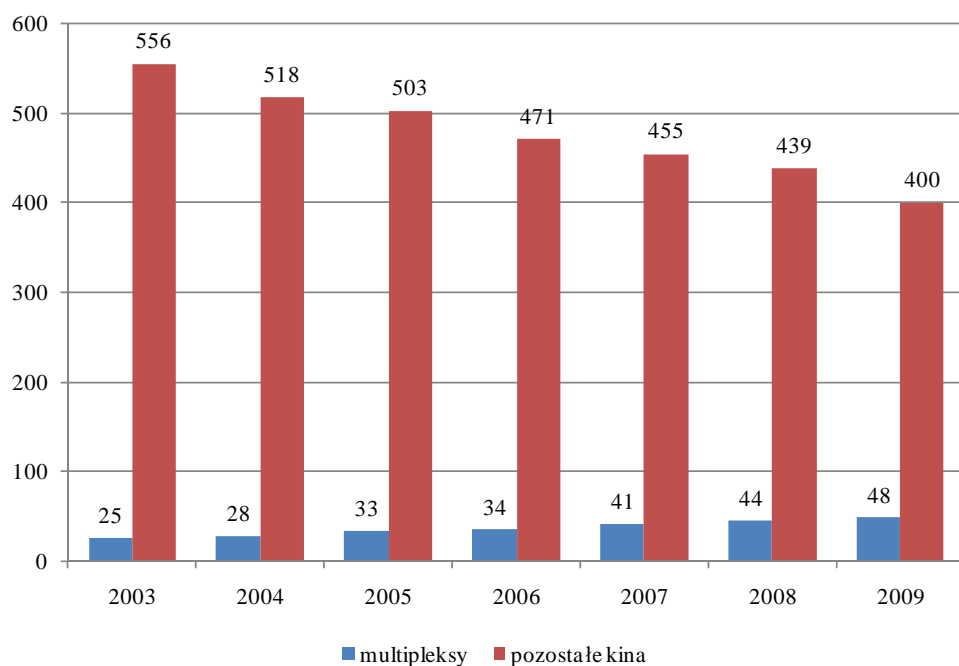
Zależność pomiędzy liczbą wyświetlonych seansów, a liczbą seansów polskiej produkcji jest niemal doskonała<sup>47</sup>. Proporcja tych ostatnich w ogólnej liczbie seansów jest podobna we wszystkich badanych kinach i wynosi około 17%. Największą liczbę seansów w obydwu kategoriach wyświetliło przy tym ponownie wspomniane kino na Śląsku (wykres 14).

### Zróznicowanie kin ze względu na wielkość

Multipleksy stanowią ten typ kin, których liczba systematycznie wzrasta, podczas gdy liczba pozostałych kin maleje. Liczba multipleksów niemal podwoiła się w latach 2003-2009 (wzrosła z 25 do 48), natomiast liczba pozostałych kin spadła o około jedną trzecią – w omawianym okresie ubyło 156 kin (wykres 15). Tym samym systematycznie wzrasta udział multipleksów w ogólnej liczbie kin oraz udział widzów oglądających filmy w multipleksach w ogólnej liczbie widzów. **Widzowie w multipleksach w roku 2009 stanowili 66,1% wszystkich widzów w kinach.** Widać zatem, że zdominowały one ten sektor kultury w Polsce, choć, jak zostało to ukazane wyżej, mowa jest w tym przypadku o dość zróżnicowanych typach instytucji.

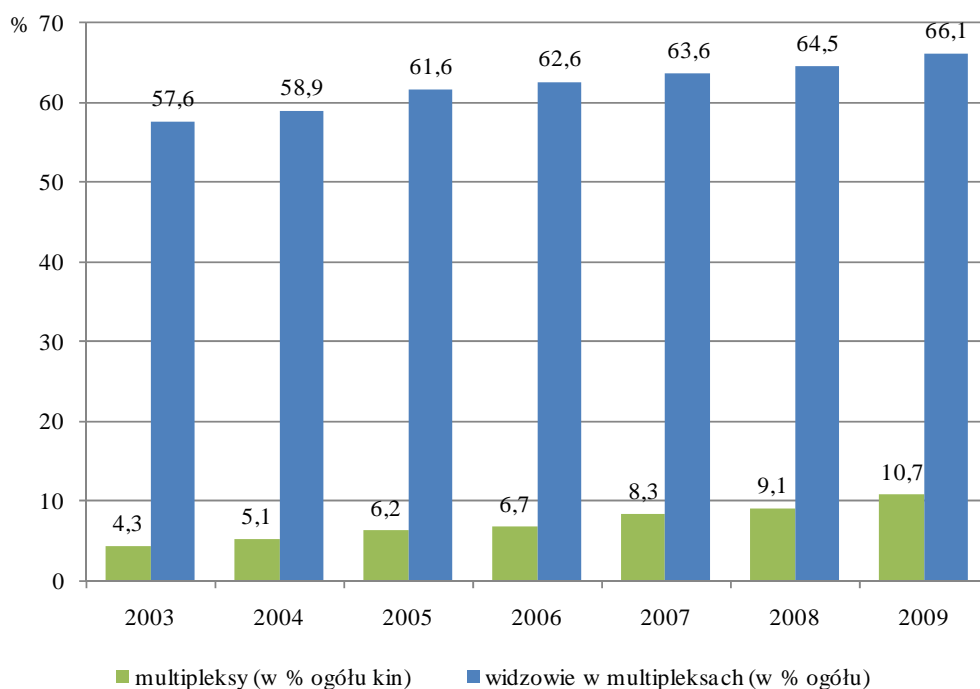
<sup>47</sup> Współczynnik korelacji Pearsona wynosi 0,99 i jest istotny na poziomie 0,01 (dwustronnie).

**Wykres 15. Kina według rodzajów**  
Stan w dniu 31 XII



Źródło: opracowanie własne na podstawie badania K-08.

**Wykres 16. Multipleksy i widzowie w multipleksach**



Źródło: opracowanie własne na podstawie badania K-08.

W tabelicy 19 zestawione zostały podstawowe charakterystyki odnoszące się do zaplecza lokalowego multipleksów i pozostałych rodzajów kin (liczba sal projekcyjnych, miejsc na widowni), działalności (liczba seansów) i frekwencji (liczba widzów). Pomimo stosunkowo niewielkiego udziału największych kin wśród

ogółu (10,7%), mają one podobną liczbę sal i miejsc na widowni co pozostałe kina, natomiast przewyższają je niemal dwukrotnie pod względem liczby seansów i liczby widzów.

**Tabl. 19. Kina według rodzajów i wybranych charakterystyk w 2009 r.**  
Stan w dniu 31 XII

Wyszczególnienie a – w liczbach bezwzględnych b – w odsetkach c – średnia arytmetyczna		Ogółem	Rodzaj kina	
			multipleksy	pozostałe kina
Sale projekcyjne	a	1 061	509	552
	b	100,0	48,0	52,0
	c	2,4	10,6	1,4
Miejsca na widowni	a	248 181	112 211	135 970
	b	100,0	45,2	54,8
	c	554,0	2337,7	339,9
Seanse	a	1 416 677	930 191	486 486
	b	100,0	65,7	34,3
	c	3 162,0	19 379,0	1 216,2
Widzowie	a	38 975 258	25 750 808	13 224 450
	b	100,0	66,1	33,9
	c	86 998,3	536 475,2	32 061,1

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania K-08.

Multipleksy wyświetliły 65,7% wszystkich seansów oraz 62,1% ogółu seansów polskiej produkcji. Z kolei jeśli przyjrzymy się strukturze filmów według kraju produkcji wyświetlanych przez obydwa rodzaje kin okazuje się, że udział filmów polskich jest nieco mniejszy w ich repertuarze niż w pozostałych kinach: w tych pierwszych wynosi 17,6%, w tych drugich 21,0% (w stosunku do 18,8% wśród ogółu kin).

Praktycznie wszystkie multipleksy są przystosowane dla osób poruszających się na wózkach inwalidzkich (za wyjątkiem jednego). Wśród pozostałych kin taka sytuacja ma miejsce w 66,3% obiektów (tabl. 20).

**Tabl. 20. Kina według rodzajów i przystosowania dla osób niepełnosprawnych w 2009 r.**  
Stan w dniu 31 XII

Wyszczególnienie: a – w liczbach bezwzględnych b – w odsetkach		Ogółem	Rodzaj kina	
			multipleksy	pozostałe kina
<b>Ogółem</b>	<b>a</b>	<b>448</b>	<b>48</b>	<b>400</b>
	<b>b</b>	<b>100,0</b>	<b>100,0</b>	<b>100,0</b>
Obiekt nieprzystosowany	a	136	1	135
	b	30,4	2,1	33,8
Obiekt przystosowany	a	312	47	265
	b	69,6	97,9	66,3

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania K-08.

Zarówno w multipleksach, jak i w pozostałych rodzajach kin, dominuje aparatura projekcyjna 35 mm/70 mm, którą posiada odpowiednio 100,0% i 97,8% kin. Zdecydowana większość tych pierwszych wykorzystuje ponadto nośniki cyfrowe, które są znacznie rzadsze w mniejszych kinach (posiada je nieco mniej niż co piąte tego rodzaju kino). Aparatura 16 mm oraz nośniki magnetyczne występują obecnie wyłącznie w kinach niebędących multipleksami.

**Tabl. 21. Struktura wyposażenia kin w aparaturę projekcyjną według rodzajów kin w 2009 r.**  
Stan w dniu 31 XII

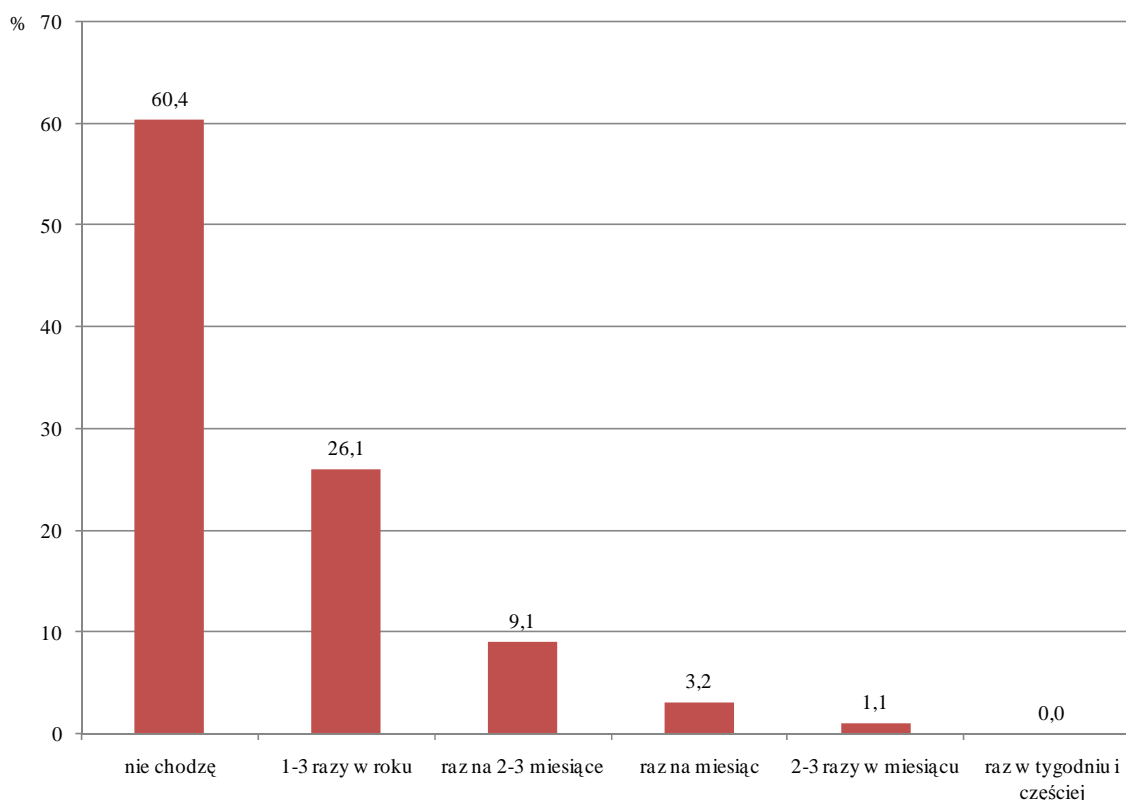
Rodzaj aparatury projekcyjnej	Ogółem	Rodzaj kina	
		multipleksy	pozostałe kina
w %			
16 mm	4,2	0,0	4,8
35 mm/70 mm	98,0	100,0	97,8
Nośnik magnetyczny	5,1	0,0	5,8
Nośnik cyfrowy	24,3	81,3	17,5

U w a g a: procenty nie sumują się do 100 ponieważ kino może używać kilku rodzajów aparatury projekcyjnej.  
Źródło: opracowanie własne na podstawie badania K-08.

### Charakterystyka społeczno-demograficzna osób odwiedzających kina

Wspomniana na wstępie rozdziału, stosunkowo wysoka w porównaniu z innymi instytucjami kultury frekwencja w kinach dotyczy jedynie części społeczeństwa. Z badań uczestnictwa ludności w kulturze za rok 2009 wynika, że do kina chodzi niespełna czterdzieści procent badanych (39,6% osób powyżej 15 roku życia). Instytucje te nie są zatem tak powszechnie odwiedzane, jak mogłoby się wydawać na podstawie samej tylko informacji o niemal 39-milionowej frekwencji w roku 2009. Niemniej kina pozostają jednymi z najchętniej odwiedzanych instytucji kultury (jeśli porównać je np. z muzeami, które w roku 2009 odwiedziło 30,0% badanych, bibliotekami – 25,6%, teatrami – 8,3%, czy operami i operetkami – 4,2%).

**Wykres 17. Odsetek osób uczęszczających do kina według deklarowanej częstotliwości wizyt w 2009 r.**

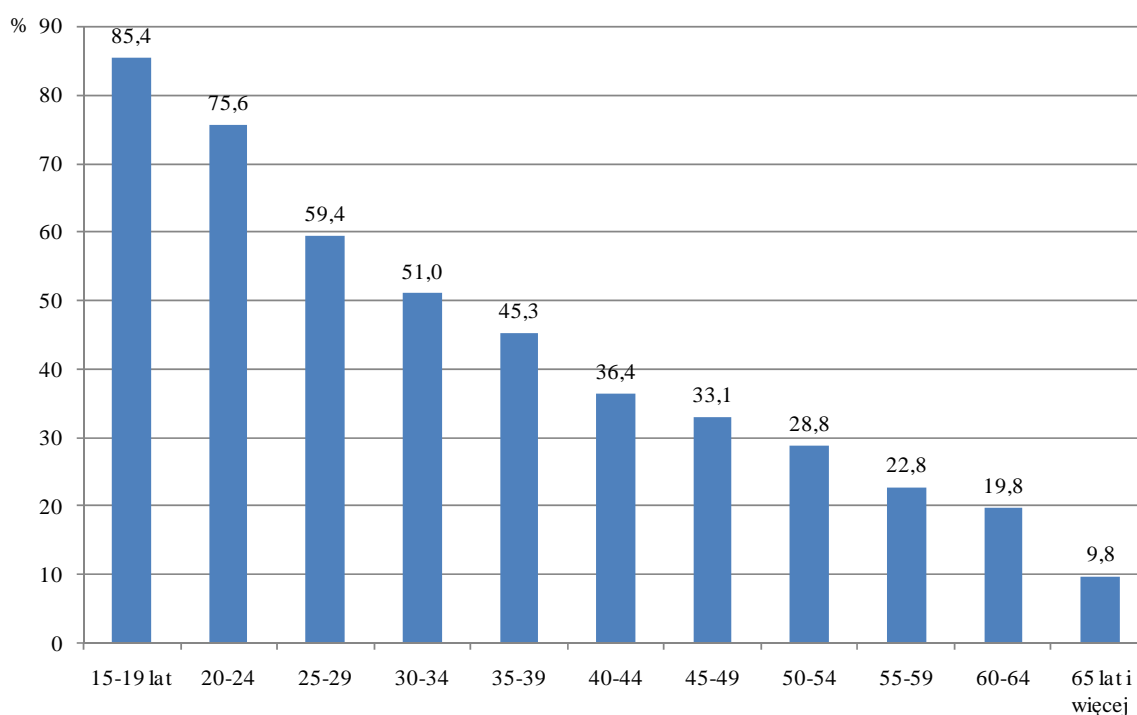


Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z badania uczestnictwa ludności w kulturze, 2009

Kto najczęściej chodzi do kina? Dane oparte na sprawozdawczości nie dostarczają odpowiedzi na to pytanie (odnotowywana jest w nich jedynie ogólna liczba widzów w danym roku oraz na seansach filmów produkcji polskiej), jednak na podstawie wspomnianych badań uczestnictwa ludności w kulturze można przedstawić podstawową charakterystykę osób uczestniczących w różnego rodzaju aktywnościach kulturalnych i uczęszczających do instytucji kultury<sup>48</sup>, w tym do kin. Jakimi cechami społeczno-demograficznymi charakteryzuje się ich widownia?

W przypadku większości instytucji kultury korzystanie z ich oferty jest silnie negatywnie skorelowane z wiekiem – wskaźniki uczestnictwa systematycznie spadają wraz ze wzrostem wieku badanych. Osoby starsze znacznie rzadziej niż osoby w młodszym wieku chodzą do muzeów, teatrów czy galerii sztuki współczesnej. Podobną prawidłowość obserwujemy w odniesieniu do uczęszczania do kin – odsetek osób chodzących do kina, kształtujący się na poziomie 85,4% w wieku 15-19 lat, następnie systematycznie spada, osiągając najniższą wartość dla osób w wieku 65 lat i więcej, wśród których kina odwiedza zaledwie 9,8% badanych.

**Wykres 18. Odsetek osób uczęszczających do kina według wieku w 2009 r.**



Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z badania uczestnictwa ludności w kulturze, 2009

Jedyną zmienną, która nie różnicuje w istotny sposób badanych jeśli chodzi o omawianą formę uczestnictwa w kulturze jest płeć – do kina chodzi podobny odsetek kobiet, jak i mężczyzn (39,4% w stosunku do 39,8%). Podobnie natomiast jak wiele wskaźników społecznych i ekonomicznych, także uczęszczanie do kina uzależnione jest od charakteru miejsca zamieszkania – im większa miejscowość, tym z reguły większy odsetek osób odwiedzających te instytucje kultury. I tak podczas gdy do kina chodzi 66,2% osób zamieszkujących miasta powyżej 500 tys. mieszkańców, analogiczny odsetek w miastach poniżej 20 tys. mieszkańców kształtuje

<sup>48</sup>Wiadomo na przykład, że wśród kobiet więcej jest czytelniczek książek (59,3% kobiet w stosunku do 40,7% mężczyzn przeczytało w roku 2009 jakąś książkę; podobna prawidłowość odnosi się do czytelnictwa czasopism ilustrowanych), natomiast muzea czy galerie odwiedzają częściej mieszkańcy miast niż wsi. Z kolei widownia części instytucji jest w dużej mierze ograniczona do wąskich kategorii społecznych. Przykładowo do teatrów, oper czy do filharmonii chodzą przede wszystkim osoby zamożne, mieszkające w miastach, o wysokim poziomie wykształcenia.

się na poziomie 34,5%. Jeszcze większe dysproporcje występują w podziale miasta-wieś. Odsetek osób nie chodzących do kina w dużych miastach (powyżej 500 tys. mieszkańców) jest niemal równy odsetkowi mieszkańców wsi, którzy do kina chodzą – odpowiednio 33,8% w stosunku do 27,4%. Związane jest to niewątpliwie z dostępnością omawianych instytucji kultury (w roku 2009 na wsiach działało jedynie 17 kin). Uczęszczanie do kina, podobnie jak inne wskaźniki uczestnictwa w kulturze, pozostaje zatem silnie, negatywnie skorelowane z miejscem zamieszkania. W tym kontekście szczególnie mieszkańcy małych miasteczek i wsi pozostają poza zasięgiem oddziaływania większości form kultury zinstytucjonalizowanej.

Uczestnictwo w kulturze determinują do pewnego stopnia możliwości finansowe. Także wskaźniki korzystania z oferty kinowej pozostają związane z zamożnością. Im wyższy jej poziom, tym większy odsetek osób chodzących do kina i odwrotnie, tym mniejszy tych, które w kinie w ogóle nie bywają. Podczas gdy do kina chodzi 28,7% osób najuboższych (z pierwszego kwartyła dochodu<sup>49</sup>), wśród najzamożniejszych (z czwartego kwartyła dochodu) jest ich 56,7%. Duża różnica uwidacznia się zwłaszcza pomiędzy trzecim, a czwartym kwartyłem dochodu, sięgając kilkunastu procent (w przeciwieństwie do różnic między niższymi kwartyłami, które nie przekraczają kilku procent). Wśród osób najlepiej zarabiających odsetek chodzących do kina raz na 2-3 miesiące i częściej jest często ponad dwukrotnie wyższy niż w trzecim przedziale dochodu.

**Tabl. 22. Odsetek osób uczęszczających do kina według wielkości i typu miejscowości i częstotliwości wizyt w 2009 r.**

Częstotliwość chodzenia do kina	Ogółem	Wielkość (według liczby mieszkańców) i typ miejscowości					
		500 tys. i więcej	200 - 499 tys.	100 - 199 tys.	20 - 99 tys.	poniżej 20 tys.	wieś
Nie chodzę	60,4	33,8	49,7	48,2	59,7	65,5	72,6
1-3 razy w roku	26,1	34,4	30,5	33,5	27,6	26,6	19,9
Raz na 2-3 miesiące	9,1	19,2	13,5	11,2	9,5	5,4	5,4
Raz na miesiąc	3,2	8,7	5,4	5,1	2,4	1,9	1,4
2-3 razy w miesiącu	1,1	3,7	0,7	2,0	0,7	0,5	0,6
Raz w tygodniu i częściej	0,0	0,1	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z badania uczestnictwa ludności w kulturze, 2009

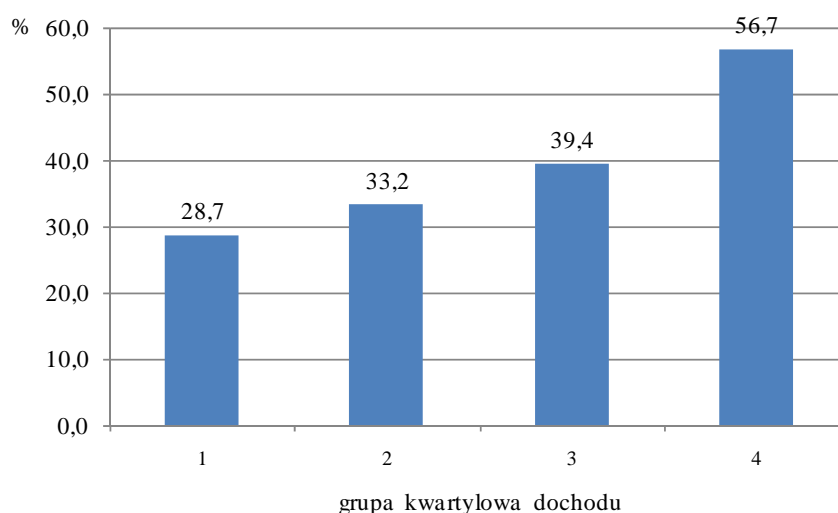
**Tabl. 23. Odsetek osób uczęszczających do kina według grup kwartyłowych dochodu i częstotliwości wizyt w 2009 r.**

Częstotliwość chodzenia do kina	Ogółem	Grupa kwartyłowa dochodu			
		1	2	3	4
Nie chodzę	60,4	71,3	66,8	60,6	43,3
1-3 razy w roku	26,1	22,5	23,2	27,2	31,4
Raz na 2-3 miesiące	9,1	4,8	6,9	8,3	16,3
Raz na miesiąc	3,2	1,1	2,2	3,0	6,4
2-3 razy w miesiącu	1,1	0,3	0,8	0,9	2,3
Raz w tygodniu i częściej	0,0	0,0	0,0	0,0	0,2

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z badania uczestnictwa ludności w kulturze, 2009

<sup>49</sup> Pierwszy kwartył obejmuje pierwsze 25% osób uporządkowanych od najniższego do najwyższego poziomu dochodu, drugi kolejne 25% itd.

**Wykres 19. Odsetek osób uczęszczających do kina (ogółem) według grup kwartylowych dochodu w 2009 r.**



Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z badania uczestnictwa ludności w kulturze, 2009

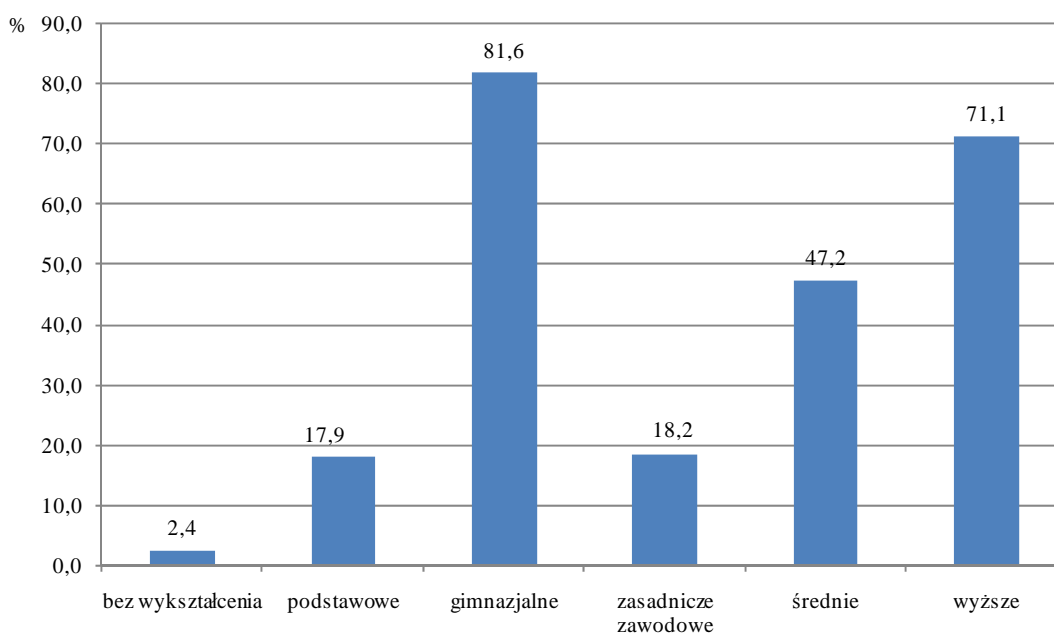
Ostatnią zmienną różnicującą uczęszczanie do kina, na którą warto zwrócić uwagę, jest poziom wykształcenia. Jak można oczekiwać, pozostaje on dodatnio związany z korzystaniem z oferty omawianych instytucji kultury – im wyższy poziom wykształcenia, tym na ogół wyższy odsetek osób chodzących do kina. I tak do kina chodzi 71,1% osób z wykształceniem wyższym i zaledwie 17,9% osób z wykształceniem podstawowym. Największy odsetek osób odwiedzających kina jest jednak wśród osób z wykształceniem gimnazjalnym (80,7%), co wydaje się wskazywać na fakt, że jest to forma uczestnictwa zdominowana przez młodzież uczęszczającą do szkół średnich.

**Tabl. 24. Odsetek osób uczęszczających do kina według częstotliwości wizyt i poziomu wykształcenia w 2009 r.**

Częstotliwość chodzenia do kina	Ogółem	Wykształcenie					
		bez wykształcenia	podstawowe	gimnazjalne	zasadnicze zawodowe	średnie	wyższe
Nie chodzę	60,4	97,6	82,1	18,3	81,7	52,9	28,9
1-3 razy w roku	26,1	2,4	12,9	50,2	14,4	31,3	42,1
Raz na 2-3 miesiące	9,1	0,0	3,4	22,7	2,8	10,3	19,6
Raz na miesiąc	3,2	0,0	1,1	6,8	0,6	4,2	6,8
2-3 razy w miesiącu	1,1	0,0	0,4	1,9	0,4	1,4	2,4
Raz w tygodniu i częściej	0,0	0,0	0,1	0,0	0,0	0,0	0,2

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z badania uczestnictwa ludności w kulturze, 2009

**Wykres 20. Odsetek osób uczęszczających do kina według poziomu wykształcenia w 2009 r.**



Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z badania uczestnictwa ludności w kulturze, 2009

Podsumowując przeprowadzoną analizę należy stwierdzić, że typowy widz kina to najczęściej osoba w młodym wieku, będąca mieszkańcem miasta (zwłaszcza dużego), względnie zamożna, posiadająca wyższe wykształcenie lub będąca uczniem szkoły średniej. Pod względem charakterystyki społeczno-demograficznej wydaje się zatem nie odbiegać w znaczący sposób od odbiorców oferty wielu innych instytucji kultury i uczestników innych form aktywności kulturalnych.

Nasuwa się w tym miejscu pytanie, w jaki sposób zmienne takie jak wiek, miejsce zamieszkania, poziom dochodu czy wykształcenia wpływają na wybór oferty kulturalnej i miejsce jej odbioru (w przypadku kin – rodzaju kina). Choć z wcześniejszej analizy wynika, że najpopularniejszym rodzajem kin są multipleksy (jeśli mierzyć popularność poziomem frekwencji), na podstawie dostępnych danych nie można stwierdzić, na ile ich widownia różni się lub jest podobna do widowni innych rodzajów kin i na ile charakterystyka „typowego widza” jest zbliżona z charakterystyką typowego widza w multipleksie.



## **Rozdział 4. Instytucje kultury w społeczności lokalnej. Analiza działalności domów kultury, ośrodków kultury, klubów i świetlic w aspekcie terytorialnym**

**Czy domy kultury, ośrodki kultury, kluby i świetlice mogą przyczynić się do przetrwania wspólnot lokalnych i zatrzymać erozję więzi społecznych między jej członkami?** W literaturze przedmiotu podkreśla się często relacje między aktywnością organizacyjną członków danej wspólnoty, a poziomem spójności społecznej. Robert Putnam, jeden z najbardziej cenionych badaczy społeczeństwa obywatelskiego, stwierdza, że zdrowa demokracja, pełna cnót obywatelskich, wymaga wysokiego poziomu czynnego uczestnictwa w organizacjach dobrowolnych. Putnam nie ma tutaj na myśli jedynie organizacji politycznych. Wręcz przeciwnie docenia on rolę instytucji i organizacji kultury w tworzeniu kapitału społecznego społeczności lokalnych, bowiem uczestnictwo w tego typu instytucjach jest uwarunkowane interakcjami osobowymi, które sprzyjają powstawaniu sieci społecznych opartych na zaufaniu, wzajemności i solidarności.

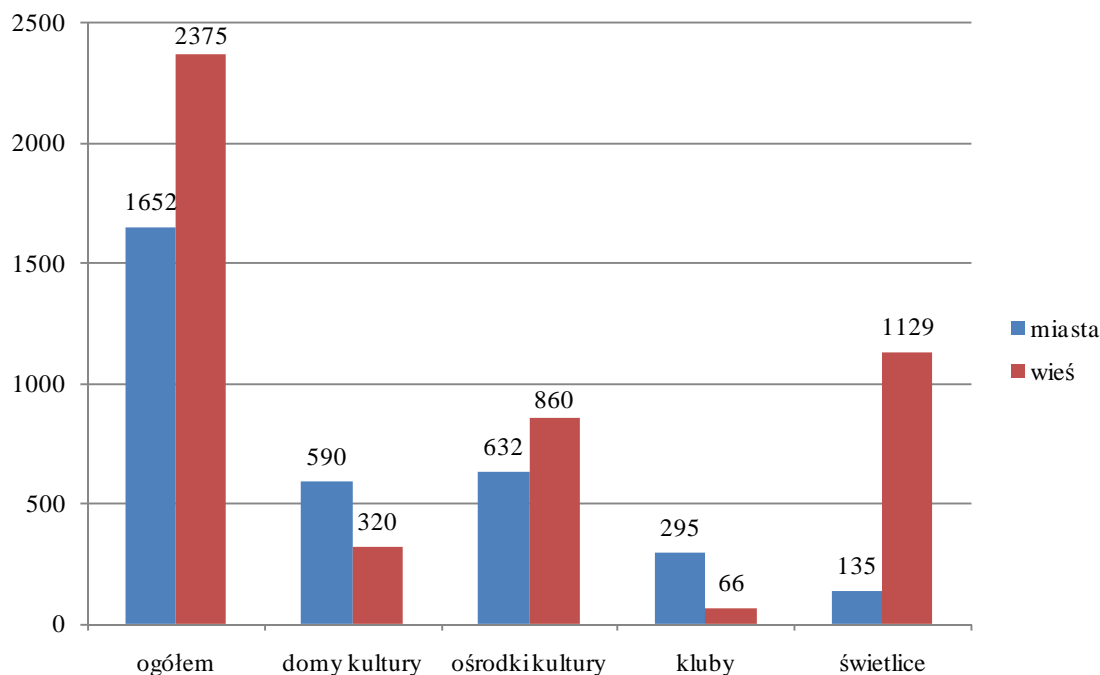
Domy kultury, ośrodki kultury, kluby i świetlice wydają się zatem instytucjami godnymi uwagi w kontekście debaty publicznej na temat budowania społeczeństwa obywatelskiego w Polsce. Prowadzone przez te placówki zajęcia i imprezy wspierają lokalne inicjatywy społeczne, które sprzyjają aktywizacji ludności zamieszkującej dany obszar. Lokalne instytucje kultury oferują różnorodne formy spędzania czasu wolnego dla ich klientów, realizują funkcje edukacyjne, terapeutyczne i rekreacyjne na danym terenie, i co najważniejsze, zakładają raczej czynne niż bierne uczestnictwo poprzez kursy, kluby i grupy tematyczne. *Sprawozdanie z działalności domu kultury, ośrodka kultury, klubu, świetlicy* o symbolu K-07 dostarcza wielu cennych informacji o aktywności tego typu placówek. Ponadto badanie rejestruje zainteresowanie odbiorców poszczególnymi propozycjami z zakresu działalności danej placówki. Informacje te są poprzedzone sekcją dotyczącą stanu danej placówki, jej infrastruktury i dostępu do niej osób o specjalnych potrzebach. Szczegółowe omówienie badań Głównego Urzędu Statystycznego dotyczących instytucji kultury zawiera publikacja *Kultura w 2009 r.*

W misję lokalnych instytucji kultury są wpisane istotne społecznie funkcje integracji i kompensacji, które mają za zadanie: budowanie i ochronę kultury lokalnej, mobilizowanie działań obywatelskich w sferze publicznej oraz przeciwdziałanie zjawiskom wykluczenia i dyskryminacji. Społeczne wykluczenie jest często utożsamiane właśnie z brakiem partycypacji w sferze publicznej, wycofaniem, izolacją i bezradnością. Powstające obszary wykluczenia są zazwyczaj konsekwencją kombinacji pewnych czynników socjoekonomicznych, które dotyczą określone grupy ludzi na danym terenie, takie jak: bezrobocie, słabe kwalifikacje zawodowe, niskie dochody, wysoki wskaźnik przestępstw, zła sytuacja zdrowotna i materialna oraz wysoki wskaźnik rozwodów. Domy kultury, ośrodki kultury, kluby i świetlice zapewne nie są w stanie rozwiązać wszystkich tych problemów. Bardziej świadome lokalnych potrzeb swoich klientów mogą zatem promować idee społecznej odpowiedzialności, formy samokształcenia i aktywizacji czasu wolnego. Jednak niektórzy badacze wskazują na brak odpowiedniego kapitału kulturowego osób wykluczonych lub zagrożonych wykluczeniem społecznym jako czynnik, który nie pozwala tym osobom w pełni wykorzystać możliwości jakie stwarzają im lokalne instytucje kultury.

### Jak wygląda rozmieszczenie przestrzenne domów kultury, ośrodków kultury, klubów i świetlic?

W 2009 roku działało w Polsce 4 027 lokalnych instytucji kultury, z których 1 652 funkcjonowało w mieście, a 2 375 na wsi. Podczas gdy w mieście dominują domy kultury (590) i ośrodki kultury (632), na wsi znacząca jest liczba świetlic (1129), a także ośrodków kultury (860).

**Wykres 21. Domy i ośrodki kultury, kluby i świetlice w miastach i na wsi w 2009 r.**  
Stan w dniu 31 XII



Źródło: opracowanie własne na podstawie badania K-07.

Podział lokalnych instytucji kultury ma swoje odzwierciedlenie w wymiarze materialnym (baza i zaplecze techniczne) i prawnym. Jego szczegółowy opis wraz ze sprawozdawczością został ujęty w publikacji *Kultura w 2009 r.* Przypomnijmy jedynie, że domy i ośrodki kultury są nastawione na wielokierunkową działalność społeczno-kulturalną i dysponują rozwiniętą bazą lokalową, a kluby kultury i świetlice odpowiadają na konkretne potrzeby małych grup w obrębie ich środowiska lokalnego. Różnice statutowe, integracja wokół wspólnego programu kultury na danym obszarze i współdziałanie z innymi organizacjami i stowarzyszeniami mają wpływ na formę lokalnych instytucji kultury w mieście i na wsi. Innym aspektem różnicującym tego typu placówki w mieście i na wsi jest ich organizator. W mieście zauważalna jest działalność sektora prywatnego (316 placówek), podczas gdy na wsi instytucje kultury są wciąż organizowane przede wszystkim przez podmioty sektora publicznego - jednostki samorządowe (przez sektor prywatny jedynie 4 placówki na 2375 ogółem w 2009 roku). Zróżnicowanie instytucji lokalnych ze względu na organizatora ma z pewnością swoje przełożenie na sposób zarządzania nimi i finansowania zadań tych placówek.

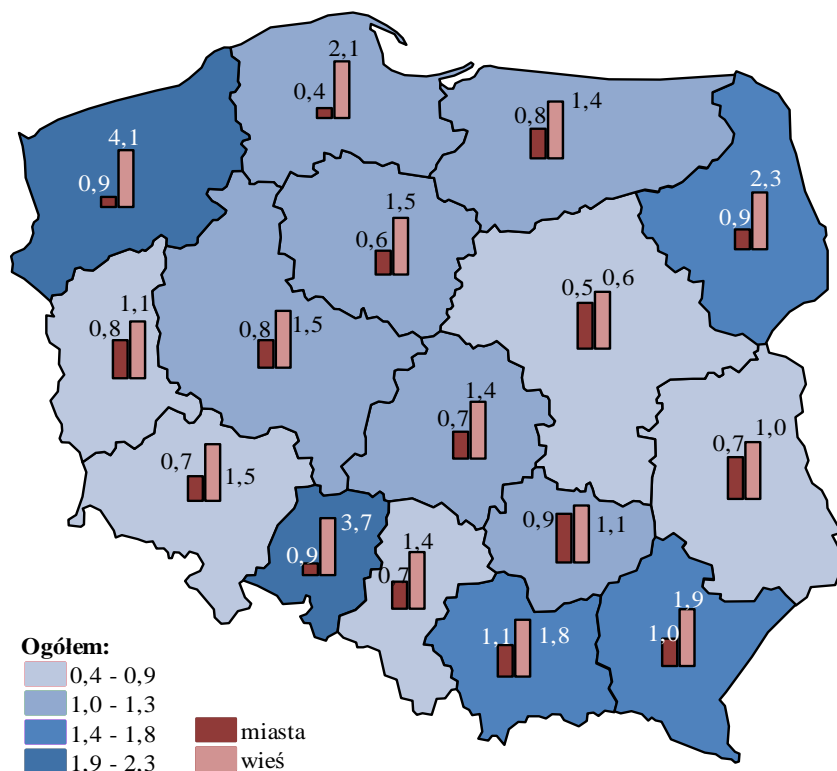
**Tabl. 25. Domy kultury, ośrodki kultury, kluby i świetlice w miastach i na wsi według sektorów własności w 2009 r.**  
Stan w dniu 31 XII

Wyszczególnienie	Ogółem	Sektor publiczny			Sektor prywatny		
		razem	organy administracji rządowej	jednostki samorządowe	razem	w tym	
						jednostki spółdzielcze	organizacje społeczne, polityczne, związkowe
Miasta	1652	1282	15	1267	316	280	18
Wieś	2375	2371	1	2370	4	1	2

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania K-07.

Rozmieszczenie terytorialne domów kultury, ośrodków kultury, klubów i świetlic zostało przedstawione na mapie poniżej. Kolory tła wyróżniającego poszczególne województwa odpowiadają liczbie lokalnych instytucji kultury przypadającej na 10 tys. ludności. Najwyższym poziomem tego wskaźnika charakteryzują się województwa: opolskie (2,3) i zachodniopomorskie (1,9), najmniejszym zaś mazowieckie (0,5) i śląskie (0,8). Na jego wartość we wszystkich województwach wpływa przede wszystkim stosunkowo duża (w porównaniu z miastami) liczba analizowanych instytucji przypadająca na 10 tys. ludności na wsi. Wyróżniają się pod tym względem zwłaszcza województwa: opolskie i zachodniopomorskie.

**Mapa 3. Domy, ośrodki kultury, kluby i świetlice ogółem, w mieście i na wsi na 10 tys. ludności według województw w 2009 r.**  
Stan w dniu 31 XII



Źródło: opracowanie własne na podstawie badania K-07.

Wynik poszczególnych województw należy interpretować w kontekście typu placówek znajdujących się na danym terenie. W województwie mazowieckim na 256 instytucji aż 127 to ośrodki kultury (49,6%), 71- domy kultury (27,8%), 31- kluby (12,1%) i 27- świetlice (10,5%). Dla porównania - w województwie zachodniopomorskim struktura tych instytucji wygląda inaczej, bowiem wśród 321 placówek dominują świetlice - 201 (62,6%), a następnie 63 ośrodki kultury (19,6%), 29 domów kultury (9,1%) i 28 klubów (8,7%). Jeśli porównać województwo opolskie ze śląskim, taka zależność jest także widoczna. W województwie śląskim na 387 instytucji 133 to ośrodki kultury (34,4%), 106 domy kultury (27,4%), 69 kluby (17,8%) i 79 świetlice (20,4%). W województwie opolskim natomiast na 232 instytucje 40 stanowią ośrodki kultury (17,2%), 46 domy kultury (19,8%), 7 kluby (3,0%) i 139 świetlice (60,0%). Można przypuszczać, że różnice między województwami pod względem liczby lokalnych instytucji przypadających na 10 tys. ludności mogą mieć swoją przyczynę w stopniu instytucjonalizacji i organizacji znajdujących się na ich terenie placówek. W województwach opolskim i zachodniopomorskim, które uzyskały najwyższe wartości wskaźnika, znaczący odsetek w strukturze lokalnych instytucji kultury stanowią świetlice, podczas gdy w województwach o najmniejszej wartości wskaźnika (mazowieckim i śląskim) są to ośrodki kultury.

**Tabl. 26. Domy i ośrodki kultury, kluby i świetlice według województw w 2009 r.**  
Stan w dniu 31 XII

Województwo	Ogółem	Domy kultury		Ośrodki kultury		Kluby		Świetlice	
		razem	w % jednos- tek ogółem	razem	w % jednos- tek ogółem	razem	w % jednos- tek ogółem	razem	w % jednos- tek ogółem
<b>Polska</b>	<b>4027</b>	<b>910</b>	<b>22,6</b>	<b>1492</b>	<b>37,1</b>	<b>361</b>	<b>8,9</b>	<b>1264</b>	<b>31,4</b>
Dolnośląskie	262	42	16,0	126	48,1	10	3,8	84	32,1
Kujawsko- pomorskie	199	47	23,6	73	36,7	16	8,0	63	31,7
Lubelskie	188	50	26,6	119	63,3	17	9,0	2	1,1
Lubuskie	90	25	27,8	37	41,1	4	4,4	24	26,7
Łódzkie	238	52	21,8	104	43,7	13	5,5	69	29,0
Małopolskie	480	143	29,8	142	29,6	72	15	123	25,6
Mazowieckie	256	71	27,8	127	49,6	31	12,1	27	10,5
Opolskie	232	46	19,8	40	17,2	7	3,0	139	60,0
Podkarpackie	324	83	25,6	127	39,3	16	4,9	98	30,2
Podlaskie	169	32	18,9	73	43,2	12	7,1	52	30,8
Pomorskie	226	44	19,5	71	31,4	28	12,4	83	36,7
Śląskie	387	106	27,4	133	34,4	69	17,8	79	20,4
Świętokrzyskie	130	22	16,9	51	39,2	9	6,9	48	37,0
Warmińsko- mazurskie	146	34	23,3	69	47,3	5	3,4	38	26,0
Wielkopolskie	379	84	22,2	137	36,1	24	6,3	134	35,4
Zachodniopomorskie	321	29	9,1	63	19,6	28	8,7	201	62,6

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania K-07.

**Jaką bazą materialną dysponują domy kultury, ośrodki kultury, kluby i świetlice w poszczególnych województwach?** Większość lokalnych instytucji kultury dysponuje własnym lokalem (2561 z 4027 jednostek, czyli 63,6%). Jedynym województwem, w którym występuje odwrotna sytuacja jest województwo świętokrzyskie (66 ze 130 jednostek użytkuje pomieszczenie w innym obiekcie). Najlepsza sytuacja jest w województwach - lubuskim (75 z 90 jednostek) i dolnośląskim (191 z 262 jednostek).

**Tabl. 27. Instytucje kultury działające w samodzielnym obiekcie i w innym obiekcie według województw w 2009 r.**  
Stan w dniu 31 XII

Województwa	Ogółem	Jednostki posiadające			
		samodzielny obiekt		pomieszczenie użytkowane w innym obiekcie	
		razem	w % ogółem	razem	w % ogółem
<b>Polska</b>	<b>4027</b>	<b>2561</b>	<b>63,6</b>	<b>1466</b>	<b>36,4</b>
Dolnośląskie	262	191	72,9	71	27,1
Kujawsko-pomorskie	199	139	69,8	60	30,2
Lubelskie	188	135	71,8	53	28,2
Lubuskie	90	75	83,3	15	16,7
Łódzkie	238	139	58,4	99	41,6
Małopolskie	480	241	50,2	239	49,8
Mazowieckie	256	173	67,6	83	32,4
Opolskie	232	138	59,5	94	40,5
Podkarpackie	324	230	71,0	94	29,0
Podlaskie	169	104	61,5	65	38,5
Pomorskie	226	151	66,8	75	33,2
Śląskie	387	228	58,9	159	41,1
Świętokrzyskie	130	64	49,2	66	50,8
Warmińsko-mazurskie	146	100	68,5	46	31,5
Wielkopolskie	379	266	70,2	113	29,8
Zachodniopomorskie	321	187	58,3	134	41,7

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania K-07.

Analiza jednostek znajdujących się w województwach o największej i o najmniejszej liczbie samodzielnych lokali nie wykazała, że różnice w typie konkretnych placówek mogą mieć silny związek z posiadaniem samodzielnego lokalu. Jak podano w publikacji *Kultura w 2009 r.*, zazwyczaj samodzielnym lokalem dysponują domy kultury (82%) i ośrodki kultury (72%), podczas gdy odsetek świetlic (48,7%) i klubów (37,7%) jest mniejszy. W przypadku województwa lubuskiego (75 jednostek na 90 posiada samodzielny lokal) struktura poszczególnych placówek wygląda następująco: 22 (88%) domy kultury, 33 (89,2%) ośrodki kultury, 20 (83,3%) świetlic (w województwie znajdują się cztery kluby, użytkujące pomieszczenie w innym lokalu). W województwie świętokrzyskim (64 jednostki na 130) domy kultury stanowią - 16 (72,7 %), ośrodki kultury - 27 (52,9%), kluby 4 (44,4%) i świetlice 17 (35,4%). Wyniki w województwach o skrajnych wartościach nie odbiegają zatem od globalnej prawidłowości, zgodnie z którą domy i ośrodki kultury w większości posiadają samodzielny lokal, rozbieżności są efektem różnic w kategorii świetlice. Ta prawidłowość jest zauważalna także na tle innych województw - im większa liczba świetlic w danym województwie ma samodzielny lokal, tym wynik województwa jest wyższy. Z relacją posiadania samodzielnego lokalu wiąże się jeszcze jedna istotna obserwacja, bowiem jednostki zakwalifikowane do tej kategorii charakteryzują się większą powierzchnią użytkową. Mediana dla jednostek z samodzielnym lokalem wynosi 300m<sup>2</sup>, a dla tych, które użytkują lokal w innym obiekcie jedynie 126 m<sup>2</sup>. Większa powierzchnia użytkowa to inne możliwości lokalowe. Wśród placówek z samodzielnym lokalem jest wyższy odsetek tych, które posiadają salę widowiskową, gdyż na 1855 jednostek aż 81,9% posiadających salę to właśnie jednostki z samodzielnym lokalem. Zależność tę można wytłumaczyć poprzez dany typ instytucji. To przede wszystkim większe i wielofunkcyjne domy i ośrodki kultury mają takie pomieszczenie. Podobnie można tłumaczyć posiadanie specjalistycznych pracowni i biblioteki, będących atrybutem tego typu instytucji.

**Jak wygląda zatrudnienie w domach kultury, ośrodkach kultury, klubach i świetlicach?** Placówki z samodzielnym lokalem zatrudniają więcej pracowników niż jednostki użytkujące lokal w innym obiekcie. Mediana dla tych pierwszych wynosi 6, zaś dla jednostek użytkujących lokal w innym obiekcie 2. Samodzielnym obiektem zazwyczaj dysponują domy i ośrodki kultury, które są większymi i bardziej zdywersyfikowanymi instytucjami, zatrudniają zatem większą liczbę pracowników niż kluby i świetlice, które w większości użytkują lokal w innym obiekcie. Wysokie wartości miar dyspersji wskazują na duży stopień rozproszenia wyników – od 0 (brak zatrudnionych pracowników na pełny etat), po kilkunastu zatrudnionych w danej placówce. Ze względu na asymetryczność rozkładu właściwą miarą tendencji centralnej ponownie będzie mediana, która osiąga następujące wartości: 9 dla domów kultury, 7 dla ośrodków kultury, 2 dla klubów i 1 dla świetlic.

**Tabl. 28. Wybrane statystyki dotyczące zatrudnienia ogółem w domach, ośrodkach kultury, klubach i świetlicach w 2009 r.**  
Stan w dniu 31 XII

Wyszczególnienie	Rodzaj jednostki			
	domy kultury	ośrodki kultury	kluby	świetlice
Średnia	14,1	10,2	3,7	1,0
95% przedział ufności średniej				
dolna granica	12,9	9,7	3,2	0,9
górną granica	15,3	10,7	4,00	1,1
5% średnia obciążenia	11,7	8,9	3,2	0,8
Mediana	9,00	7,00	2,00	1,00
Odchylenie standardowe	18,1	10,0	4,0	1,6
Współczynnik zmienności	1,3	1,0	1,0	1,6
Rozstęp	199	98	42	31

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania K-07.

Zależność zatrudnienia od typu jednostki jest widoczna na poziomie województw. W województwach, które mają większy odsetek domów i ośrodków kultury, przeciętne zatrudnienie jest wyższe. Jednocześnie w województwach, w których odsetek świetlic jest znaczący, przeciętne zatrudnienie osiąga najmniejszą wartość. W województwach o dominującej liczbie domów i ośrodków kultury wartości miar tendencji centralnej są następujące - w mazowieckim (średnia 12,41, mediana 8), w dolnośląskim (średnia 9,72 i mediana 7) i lubelskim (średnia 9,49 i mediana 7). W województwach o dużej liczbie świetlic miary te przyjmują wartości w województwie opolskim: średnia 4,91 i mediana 1, i w województwie zachodniopomorskim: średnia 5,04 i mediana 1. Przy porównaniu tablicy 28 z mapą 3 widoczna jest symetryczna zależność, którą można sformułować następująco: **im większą wartość wskaźnika liczby jednostek lokalnych instytucji kultury na 10 tys. ludności uzyskało dane województwo, tym bardziej znaczący odsetek stanowią w jego strukturze świetlice i mniejsze jest przeciętne zatrudnienie. Im niższa wartość tego wskaźnika w danym województwie, tym większy odsetek stanowią w jego strukturze domy kultury i ośrodki kultury, i tym większe jest przeciętne zatrudnienie.**

**Tabl. 29. Wybrane statystyki dotyczące zatrudnienia ogółem w domach, ośrodkach kultury, klubach i świetlicach w województwach w 2009 r.**  
Stan w dniu 31 XII

Województwo	Średnia	5% średnia obciążona	Mediana	Odchylenie standardowe	Współczynnik zmienności	Rozstęp
Dolnośląskie	9,7	8,3	7,0	11,5	1,2	98
Kujawsko-pomorskie	7,8	5,8	3,0	13,9	1,8	152
Lubelskie	9,5	8,0	7,0	10,1	1,0	68
Lubuskie	9,5	8,3	6,0	10,3	1,1	60
Łódzkie	8,2	6,6	5,0	11,6	1,4	105
Małopolskie	6,9	5,0	3,0	12,0	1,7	113
Mazowieckie	12,4	10,4	8,0	16,3	1,3	176
Opolskie	4,9	3,0	1,0	14,6	2,9	199
Podkarpackie	5,8	4,4	2,0	8,8	1,5	61
Podlaskie	6,3	4,7	3,0	9,5	1,5	60
Pomorskie	6,2	4,8	2,0	9,4	1,5	71
Śląskie	9,7	8,2	5,0	11,6	1,3	78
Świętokrzyskie	7,3	5,5	3,0	10,7	1,5	61
Warmińsko-mazurskie	8,7	7,5	6,0	9,4	1,1	53
Wielkopolskie	6,2	4,6	3,0	10,7	1,7	124
Zachodniopomorskie	5,0	3,3	1,0	11,7	2,3	150

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania K-07.

Wysokie wartości miar dyspersji świadczą o dużej dywersyfikacji zatrudnienia w jednostkach lokalnych instytucji kultury na poziomie województwa. Współczynnik zmienności, który pozwala porównać stopień rozproszenia wartości w różnych województwach, wskazuje, że najwyższe rozproszenie jest w województwach opolskim (2,9) i zachodniopomorskim (2,3), co wiąże się z typem jednostek w mieście i na wsi w tych województwach, a w konsekwencji dużymi dysproporcjami w zatrudnieniu. Na terenach wiejskich znajduje się większość świetlic, które stanowią znaczny odsetek w strukturze lokalnych instytucji w danym województwie (wśród 139 świetlic w województwie opolskim, aż 131 znajduje się na wsi, w województwie zachodniopomorskim wśród 201 jednostek 191 zlokalizowanych jest na wsi). Podobnie można tłumaczyć wysoką wartość współczynnika zmienności dla województw – kujawsko-pomorskiego (1,8) i małopolskiego (1,7). Wartość współczynnika zmienności dla województw: lubuskiego (1,1), warmińsko-mazurskiego (1,1) i dolnośląskiego (1,2) jest efektem silnego związku między typem lokalnych instytucji na terenie tych województw i zatrudnieniem w nich (miary siły związku przyjmują wartości wyższe od 0,6), co wskazuje na mniejsze różnice w zatrudnieniu między jednostkami zlokalizowanymi w mieście i na wsi w tych województwach. Podczas gdy najniższa wartość współczynnika zmienności dla województwa lubelskiego (1,0) wynika ze struktury lokalnych instytucji kultury na jego terenie, w której dominują przede wszystkim ośrodki kultury (63,3%).

**Aktywność jednostek i uczestnictwo.** Organizacja imprez w danym województwie ma silny związek z typem instytucji na danym terenie (miary przyjmują wartość wyższą od 0,5). Wartości miar siły związku są jeszcze wyższe dla poszczególnych województw, gdy zostaje uwzględniony podział na miasto i wieś. Dla miasta w poszczególnych województwach Lambda, Tau Goodmana i Kruskala oraz współczynnik niepewności

przyjmują wartości wyższe niż 0,7. Dla wsi zaś te miary przyjmuje wartości zazwyczaj wyższe niż 0,6. Według publikacji *Kultura w 2009 r.* najwięcej imprez w 2009 roku zorganizowały ośrodki kultury - 109 427, potem domy kultury - 86 237, a następnie świetlice - 21 465 i kluby - 20 800.

**Tabl. 30. Imprezy zorganizowane przez domy i ośrodki kultury, kluby i świetlice w miastach i na wsi w 2009 r.**

Województwa	Ogółem	Na 1 instytucję	Miasta		Wieś	
			razem	na 1 instytucję	razem	na 1 instytucję
<b>Polska</b>	<b>237929</b>	<b>59</b>	<b>174908</b>	<b>106</b>	<b>63021</b>	<b>27</b>
Dolnośląskie	17731	68	14158	104	3573	28
Kujawsko-pomorskie	9951	50	7299	90	2652	22
Lubelskie	14080	75	9331	126	4749	42
Lubuskie	6309	70	5377	110	932	23
Łódzkie	13494	57	10089	90	3405	27
Małopolskie	29561	62	22078	129	7483	24
Mazowieckie	23671	92	20226	132	3445	33
Opolskie	10496	45	5377	112	5119	28
Podkarpackie	17051	53	9571	114	7480	31
Podlaskie	9221	55	6130	101	3091	29
Pomorskie	11986	53	7704	117	4282	27
Śląskie	22284	58	17629	71	4655	33
Świętokrzyskie	6326	49	3825	71	2501	33
Warmińsko-mazurskie	10931	75	8745	135	2186	27
Wielkopolskie	18924	50	14823	99	4101	18
Zachodniopomorskie	15913	50	12546	124	3367	15

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania K-07.

Zależność między typem danej instytucji, a liczbą organizowanych imprez, jest widoczna na poziomie województw. Wskaźnik „liczba imprez na jedną instytucję” osiągnął najwyższe wartości w województwach mazowieckim (92), lubelskim (75) i warmińsko-mazurskim (75), w strukturze których dominują ośrodki i domy kultury (dla województwa mazowieckiego stanowią one 77,4% całej populacji w tym województwie, w województwie lubelskim 89,9% całej populacji, a w warmińsko-mazurskim 70,6%). Najniższe wartości wskaźnik uzyskał dla województw opolskiego (45), świętokrzyskiego (49), kujawsko-pomorskiego (50), wielkopolskiego (50) i zachodniopomorskiego (50). W strukturze tych województw ośrodki i domy kultury miały następujący udział: opolskie (37%), świętokrzyskie (56,1%), kujawsko-pomorskie (60,3%), wielkopolskie (58,3%) i zachodniopomorskie (28,7%). Duże dysproporcje między imprezami organizowanymi w mieście i na wsi według województwa, mają swoje odzwierciedlenie w typach placówek na obszarach zurbanizowanych i wiejskich danego województwa. Im większa jest różnica między liczbą ośrodków i domów kultury między miastem i wsią w danym województwie, tym większa jest różnica między wartościami wskaźnika „liczba imprez przypadająca na jedną instytucję” w mieście i na wsi. Czasami zależność ta jest zaburzona, jak w przypadku województwa małopolskiego, kiedy na różnicę wpływa wysoka aktywność jednostek zlokalizowanych w mieście wojewódzkim.

Między liczbą imprez w danym województwie, a liczbą ich uczestników istnieje silna zależność liniowa na poziomie  $r = 0,8$ , którą należy interpretować w ten sposób, że wraz z rosnącą liczbą organizowanych imprez w jednostkach rośnie liczba uczestników. Tablica 32 przedstawia hierarchicznie uporządkowane wartości (od największych), jakie przyjmują województwa w danej aktywności wraz z ich odbiorem. Indeks aktywności



województw pokazuje, że między liczbą pozostałych aktywności z oferty placówek w danym województwie (zespoły, koła zainteresowań, kursy), a ich odbiorem, nie ma wyraźnej zależności liniowej. Potwierdzają to niskie wartości współczynnika korelacji, który dla zespołów przyjmuje  $r = -0,22$ , dla kół  $r = -0,18$  i dla kursów  $r = 0,17$ .

**Tabl. 31. Uczestnicy imprez zorganizowanych przez domy i ośrodki kultury, kluby i świetlice w miastach i na wsi w 2009 r.**

Województwo	Ogółem	Na 1 instytucję	Miasta		Wieś	
			razem	na 1 instytucję	razem	na 1 instytucję
<b>Polska</b>	<b>34455370</b>	<b>8556</b>	<b>27104240</b>	<b>16407</b>	<b>7351130</b>	<b>3095</b>
Dolnośląskie	3449587	13166	3061163	22509	388424	3083
Kujawsko-pomorskie	1416314	7117	1143785	14121	272529	2310
Lubelskie	2175070	11570	1522308	20572	652762	5726
Lubuskie	971492	10794	845268	17250	126224	3079
Łódzkie	1603566	6738	1311772	11712	291794	2316
Małopolskie	3992759	8318	3099251	18124	893508	2892
Mazowieckie	3180100	12422	2632501	17206	547599	5316
Opolskie	1210172	5216	885563	18449	324609	1764
Podkarpackie	2377553	7338	1530796	18224	846757	3528
Podlaskie	1514046	8959	1094780	17947	419266	3882
Pomorskie	1384313	6125	984479	14916	399834	2499
Śląskie	3692280	9541	3047190	12287	645090	4641
Świętokrzyskie	1201545	9243	717435	13286	484110	6370
Warmińsko-mazurskie	1414910	9691	1168599	17978	246311	3041
Wielkopolskie	2870937	7575	2253955	15127	616982	2683
Zachodniopomorskie	2000726	6233	1805395	17875	195331	888

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania K-07.

**Tabl. 32. Ranking województw według aktywności domów, ośrodków kultury, klubów i świetlic, i ich odbiorców w 2009 r.**

Stan w dniu 31 XII<sup>a</sup>

Imprezy na 1 instytucję	Uczestnicy imprez na 1 instytucję	Zespoły na 1 instytucję	Członkowie zespołów na 1 zespół	Koła na 1 instytucję	Członkowie kół na 1 koło	Kursy na 1 instytucję	Absolwenci na 1 kurs
Mazowieckie	Dolnośląskie	Lubelskie	Śląskie	Warmińsko-mazurskie	Wielkopolskie	Mazowieckie	Pomorskie
Lubelskie	Mazowieckie	Mazowieckie	Lubuskie	Pomorskie	Lubuskie	Małopolskie	Dolnośląskie
Warmińsko-mazurskie	Lubelskie	Warmińsko-mazurskie	Małopolskie	Lubelskie	Mazowieckie	Śląskie	Lubuskie
Lubuskie	Lubuskie	Dolnośląskie	Mazowieckie	Mazowieckie	Łódzkie	Warmińsko-mazurskie	Podkarpackie
Dolnośląskie	Warmińsko-mazurskie	Śląskie	Podkarpackie	Dolnośląskie	Podkarpackie	Łódzkie	Śląskie
Małopolskie	Śląskie	Wielkopolskie	Wielkopolskie	Małopolskie	Pomorskie	Lubelskie	Wielkopolskie
Śląskie	Świętokrzyskie	Kujawsko-pomorskie	Opolskie	Podlaskie	Dolnośląskie	Świętokrzyskie	Lubelskie
Łódzkie	Podlaskie	Łódzkie	Dolnośląskie	Wielkopolskie	Świętokrzyskie	Dolnośląskie	Łódzkie
Podlaskie	Małopolskie	Lubuskie	Łódzkie	Kujawsko-pomorskie	Śląskie	Pomorskie	Małopolskie
Podkarpackie	Wielkopolskie	Świętokrzyskie	Kujawsko-pomorskie	Podkarpackie	Opolskie	Podlaskie	Mazowieckie
Pomorskie	Podkarpackie	Podlaskie	Świętokrzyskie	Opolskie	Zachodnio-pomorskie	Wielkopolskie	Podlaskie
Wielkopolskie	Kujawsko-pomorskie	Małopolskie	Podlaskie	Łódzkie	Warmińsko-mazurskie	Opolskie	Kujawsko-pomorskie
Kujawsko-pomorskie	Łódzkie	Podkarpackie	Pomorskie	Śląskie	Podlaskie	Podkarpackie	Opolskie
Zachodnio-pomorskie	Zachodnio-pomorskie	Pomorskie	Zachodnio-pomorskie	Lubuskie	Lubelskie	Kujawsko-pomorskie	Zachodnio-pomorskie
Świętokrzyskie	Pomorskie	Zachodnio-pomorskie	Lubelskie	Zachodnio-pomorskie	Małopolskie	Lubuskie	Warmińsko-mazurskie
Opolskie	Opolskie	Opolskie	Warmińsko-mazurskie	Świętokrzyskie	Kujawsko-pomorskie	Zachodnio-pomorskie	Świętokrzyskie

<sup>a</sup> Dotyczy członków, kół i zespołów.

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania K-07.

Zespoły artystyczne organizowane są przede wszystkim przez wielofunkcyjne i duże placówki (na 18302 zespoły, aż 8 809 zespołów artystycznych, czyli 48,1%, działa w ośrodkach kultury, niewiele mniej zespołów jest przyporządkowanych do domów kultury - 7 905 czyli 43,2% całej populacji). Ta zależność jest dobrze widoczna w tablicy 32, gdzie na przeciwległych biegunach znajdują się województwa, w których strukturze dominują ośrodki i domy kultury (lubelskie i mazowieckie) i województwa, w których strukturze jest tego typu placówek mniej (zachodniopomorskie i opolskie). Nie jest ona natomiast już tak widoczna w przypadku kół zainteresowań i kursów, mimo że tego typu aktywności są wciąż organizowane w większości przez domy i ośrodki kultury (83,5% ogółu dla kół zainteresowań i 84% dla kursów). Nadal jednak województwa, w strukturze których jest więcej domów i ośrodków, zajmują wyższe pozycje.

**Uczestnicy poniżej 15 roku życia.** Znaczącą grupą odbiorców oferty domów i ośrodków kultury, klubów i świetlic są dzieci i młodzież poniżej 15 roku życia. Publikacja *Kultura w 2009 r.* podaje, że małoletni członkowie stanowią ponad połowę aktywnych uczestników przedsięwzięć organizowanych w tych placówkach (54,3%). W zależności od typu instytucji, dzieci i młodzież stanowią różny odsetek uczestników. Są odbiorcami przede wszystkim oferty świetlic i domów kultury. Z wybranych form aktywności domów kultury, ośrodków kultury, klubów i świetlic najczęściej uczęszczanymi przez dzieci i młodzież poniżej 15 roku życia są: zajęcia zespołów artystycznych i kursy. Tablica 33 pokazuje, że dzieci i młodzież poniżej 15 roku życia są znaczącymi uczestnikami proponowanych przez tego typu placówki form aktywności, o czym świadczy ich wysoki odsetek w populacji generalnej uczestników.

**Tabl. 33. Uczestnicy zespołów artystycznych i klubów oraz absolwenci<sup>a</sup> kursów poniżej 15 roku życia w 2009 r.**  
Stan w dniu 31 XII

Rodzaj instytucji	Forma aktywności	Uczestnicy poniżej 15 roku życia	
		w liczbach bezwzględnych	w % ogółu uczestników
Domy kultury	zespoły artystyczne	72 109	57,0
	koła	57 915	43,2
	kursy	20 172	48,7
Ośrodki kultury	zespoły artystyczne	71 004	51,2
	koła	30 827	32,7
	kursy	24 415	42,7
Kluby	zespoły artystyczne	8 268	59,8
	koła	9 929	28,2
	kursy	6 836	52,7
Świetlice	zespoły artystyczne	4 655	55,0
	kluby (koła)	5 557	52,4
	kursy	2 712	72,5

a Absolwenci odnoszą się do kursów, natomiast uczestnicy do zespołów artystycznych i kół.

Źródło: publikacja *Kultura w 2009 r.*

Domy, ośrodki kultury, kluby i świetlice pełnią istotną rolę w realizacji *Międzyresortowego programu edukacji kulturalnej*, którego zadaniem jest edukacja kulturalna i promowanie dziedzictwa kulturalnego wśród młodego pokolenia Polaków. Według pomysłodawców to „kultura wyzwala wartości i zapobiega regresowi człowieczeństwa, co jest szczególnie ważne dziś, kiedy szerzy się przemoc, agresja i brutalność.” Jednocześnie

wiedza o dorobku kultury własnego narodu i regionu ma budować tożsamość dzieci i młodzieży (*Uchwała Senatu RP z 20.08.1997 roku w sprawie edukacji kulturalnej, dziedzictwa kulturowego w regionie oraz promocji i rozwoju uzdolnień młodego pokolenia Polaków, M.P. Nr 54 poz. 512*).

**Tabl. 34. Międzyresortowy program edukacji kulturalnej realizowany przez domy i ośrodki kultury, kluby i świetlice w 2009 r.**

Rodzaj instytucji	Rodzaj zajęć	Liczba zajęć	Uczestnicy	
			ogółem	na 1 zajęcia
Domy kultury	muzyczne	4205	50938	12
	teatralne	1791	14036	8
	plastyczne	3245	12160	4
	inne	1761	20934	12
Ośrodki kultury	muzyczne	5726	24826	4
	teatralne	2017	27616	14
	plastyczne	3169	20690	6
	inne	2281	67558	30
Kluby	muzyczne	414	3533	8
	teatralne	67	1129	17
	plastyczne	663	10168	15
	inne	340	6255	18
Świetlice	muzyczne	808	3830	5
	teatralne	196	4117	21
	plastyczne	1815	7506	4
	inne	251	6265	25

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania K-07.

Zajęcia teatralne angażują większą liczbę uczestników niż zajęcia muzyczne i plastyczne. Jednocześnie najczęściej organizowanymi zajęciami w małych placówkach są zajęcia plastyczne, podczas gdy w placówkach wielofunkcyjnych są to zajęcia muzyczne. Wartości kategorii „inne imprezy” pokazują, że placówki często mają pomysły wychodzące poza klasyczny schemat zajęć. Większe placówki realizują też program w zakresie szerszym niż jedna dziedzina.

**Uczestnicy poniżej 15 roku życia według województw.** Najwyższe wartości wskaźnik uczestników *Międzyresortowego programu edukacji kulturalnej* na 1000 dzieci i młodzieży poniżej 15 roku życia przyjmuje dla województw w zachodniej Polsce, natomiast najmniejsze wartości dla województw podkarpackiego i małopolskiego (na temat dwóch województw – podlaskiego i pomorskiego - brak danych). Najwięcej uczestników na 1 zajęcia przypada w województwach śląskim, łódzkim i zachodniopomorskim, najmniej w województwie małopolskim i świętokrzyskim. Wyniki uczestnictwa dzieci i młodzieży poniżej 15 roku życia nie pokrywają się ze strukturalnymi aspektami organizacji domów, ośrodków kultury, klubów i świetlicy w danym województwie.

Nie ma wyraźnej zależności między uczestnictwem dzieci i młodzieży poniżej 15 roku życia w oferowanych przez placówki formach aktywności (zespołach, kołach zainteresowań i kursach), a strukturą jednostek w danym województwie. Wskaźnik uczestników poniżej 15 roku życia na 1000 dzieci i młodzieży poniżej 15 roku życia przyjmuje niższe wartości dla województw świętokrzyskiego (52) i pomorskiego (55), w strukturze których relatywnie mały odsetek stanowią domy kultury. Jednak wskaźnik osiąga także wysokie wartości dla województw opolskiego i dolnośląskiego, w strukturze których odsetek domów kultury jest mały.

Najlepszy wynik uzyskało województwo małopolskie (147), w strukturze którego wielofunkcyjne placówki (domy i ośrodki kultury) stanowią 59,4% całej populacji.

**Tabl. 35. Uczestnicy poniżej 15 roku życia Międzyresortowego programu edukacji kulturalnej i form Aktywności organizowanych przez domy i ośrodki kultury, kluby i świetlice w 2009 r.**

Województwo	Międzyresortowy program edukacji kulturalnej			Formy aktywności dla dzieci i młodzieży poniżej 15 roku życia		
	uczestnicy					
	ogółem	na 1000 dzieci i młodzieży poniżej 15 roku życia	na 1 zajęcia	ogółem	na 1000 dzieci i młodzieży poniżej 15 roku życia	na 1 zajęcia
<b>Polska</b>	<b>281561</b>	<b>73</b>	<b>10</b>	<b>314399</b>	<b>82</b>	<b>8</b>
Dolnośląskie	45799	174	16	21164	80	9
Kujawsko-pomorskie	7243	34	11	17919	83	8
Lubelskie	18142	60	14	17844	79	8
Lubuskie	17360	169	8	6937	67	9
Łódzkie	22374	95	20	19784	84	8
Małopolskie	9697	27	2	52133	147	10
Mazowieckie	33008	64	11	36351	71	10
Opolskie	12192	127	12	9635	100	9
Podkarpackie	5790	25	5	19449	83	9
Podlaskie	-	-	-	8483	69	7
Pomorskie	-	-	-	13165	55	9
Śląskie	47050	111	21	38943	92	10
Świętokrzyskie	6001	48	2	6620	52	6
Warmińsko-mazurskie	9311	60	6	10149	66	6
Wielkopolskie	40625	113	11	24018	67	8
Zachodniopomorskie	6969	41	19	11805	70	8

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania K-07.

**Czy istnieje zależność między aktywnym uczestnictwem dzieci i młodzieży w domach, ośrodkach kultury, klubach, świetlicach a przestępczością wśród nieletnich?** Istnienie ujemnego związku pomiędzy obydwoma zmiennymi wskazywałoby, że działalność analizowanych instytucji może przyczynić się do zapobiegania społecznym patologiom i rozwoju kapitału społecznego, zgodnie z intencjami twórców *Międzyresortowego programu edukacji kulturalnej*. Z kolei związek dodatni można byłoby interpretować jako rezultat intensyfikowania działalności w ramach wspomnianego programu w regionach szczególnie dotkniętych problemem przestępczości nieletnich. Żadna z tych hipotez nie znajduje potwierdzenia w danych.

Analiza danych wskazuje na istnienie słabej zależności liniowej między formami aktywności i działalności domów, ośrodków, klubów i świetlic nakierowanymi na odbiorców poniżej 15 roku życia, a liczbą przestępstw dokonanych przez nieletnich w danym województwie. Współczynnik korelacji przyjmuje wartość  $r = 0,55$  dla zależności między liczbą czynów karalnych nieletnich, a liczbą uczestników *Międzyresortowego programu edukacji kulturalnej*, a dla innych działań aktywizujących dzieci i młodzieży w placówkach na terytorium danego województwa  $r = 0,2$ . Wyższa wartość współczynnika korelacji wskazywałaby na zależność, że wraz ze wzrastającą liczbą czynów karalnych przez nieletnich rośnie liczba uczestników *Międzyresortowego programu edukacji kulturalnej*. Brak jest tutaj jednak pewności, że działania domów, ośrodków kultury, klubów

i świetlic pełnią działania prewencyjne, co potwierdza słaba wartość współczynnika korelacji dla związku między uczestnictwem dzieci i młodzieży w formach aktywności placówek, a czynami karalnymi nieletnich w danym województwie.

Istnieje także słaba zależność liniowa między typem jednostek na danym terenie, a liczbą czynów karalnych popełnionych przez nieletnich. Współczynnik korelacji osiąga wartość  $r = 0,44$ . Należy zatem stwierdzić, że nie ma silnego związku między czynnym uczestnictwem dzieci i młodzieży w programach i formach aktywności oferowanym przez domy, ośrodki kultury, klubami i świetlicami, a przestępczością wśród nieletnich.

**Tabl. 36. Czyny karalne nieletnich, placówki oraz uczestnicy poniżej 15 roku życia form aktywności oferowanych przez domy i ośrodki kultury, kluby i świetlice w 2009 r.**  
Stan w dniu 31 XII

Województwo	Czyny karalne (na 10 tys. ludności)	Czyny karalne nieletnich (na 10 tys. ludności w wieku 17 lat i mniej)	Placówki (na 100 tys. ludności)	Międzyresor- towy program edukacji kulturalnej	Oferta domów, ośrodków kultury, klubów i świetlic
				uczestnicy na 1000 dzieci poniżej 15 roku życia	
<b>Polska</b>	<b>296</b>	<b>190</b>	<b>11</b>	<b>73</b>	<b>82</b>
Dolnośląskie	380	11	9	174	80
Kujawsko- pomorskie	283	5	10	34	83
Lubelskie	224	2	9	60	79
Lubuskie	370	5	9	169	67
Łódzkie	280	13	9	95	84
Małopolskie	267	35	14	27	147
Mazowieckie	278	31	5	64	71
Opolskie	272	7	22	127	100
Podkarpackie	184	2	15	25	83
Podlaskie	217	4	14	-	69
Pomorskie	407	15	10	-	55
Śląskie	339	69	8	111	92
Świętokrzyskie	280	3	10	48	52
Warmińsko- mazurskie	272	4	10	60	66
Wielkopolskie	287	43	11	113	67
Zachodnio- pomorskie	345	1	19	41	70

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania K-07. W zakresie czynów karalnych i czynów karalnych nieletnich dane Komendy Głównej Policji.

## **Rozdział 5. Biblioteki specjalistyczne<sup>50</sup>: kwestie metodologiczne, związane z badaniem i analiza wybranych wskaźników działalności**

Celem niniejszego rozdziału jest zwrócenie uwagi na problemy związane z doбором jednostek do badania. Chodzi w szczególności o pokazanie, jak istotna dla badania jest ciągła aktualizacja jego operatu oraz że jej brak może w efekcie prowadzić do zmiany celu badania. Podstawą dla ilustracji tej tezy będzie analiza danych zgromadzonych przez Główny Urząd Statystyczny dla bibliotek specjalistycznych za lata nieparzyste w okresie 2001 – 2009.

Wśród danych zbieranych przez GUS znajdują się informacje dotyczące bibliotek specjalistycznych. Termin ten nie jest wewnątrznie jednorodny i obejmuje swym desygnatem takie jednostki jak: **biblioteki naukowe**<sup>51</sup> – wśród których znajdują się: biblioteki szkół wyższych, biblioteki Polskiej Akademii Nauk i jej placówek, biblioteki jednostek badawczo-rozwojowych, Biblioteka Narodowa oraz inne biblioteki, których wykaz został podany w Rozporządzeniu Ministra Kultury i Sztuki<sup>52</sup>. Wśród bibliotek specjalistycznych wyróżniamy także **biblioteki pedagogiczne** służące potrzebom kształcących się i doskonalących nauczycieli oraz studentów przygotowujących się do zawodu nauczyciela oraz **biblioteki towarzystw naukowych** takich jak na przykład: Polskie Towarzystwo Ludoznawcze. Z drugiej strony funkcjonują **biblioteki zakładów pracy**, które obejmują: **biblioteki fachowe** (instytucji, urzędów, przedsiębiorstw, zakładów usługowych, muzeów, teatrów itp.), **fachowo-beletrystyczne** - dysponujące księgozbiorem fachowym, właściwym dla charakteru instytucji, która je powołała i zbiorami z dziedziny beletrystyki. W skład bibliotek zakładów pracy wchodzi także **ośrodki informacji naukowej, technicznej i ekonomicznej (inte)**.

Wykres 22 pokazuje, że w analizowanym okresie liczba placówek bibliotecznych systematycznie spada. Możemy jednak zaobserwować dwa tempa spadku. Wolniejszy dotyczy bibliotek pedagogicznych oraz naukowych, w przypadku których - w stosunku do 2001 roku - zlikwidowana została średnio co dziesiąta biblioteka. Szybszy, obejmuje biblioteki fachowe, fachowo-beletrystyczne, ośrodki informacji naukowej, technicznej, ekonomicznej oraz biblioteki towarzystw naukowych, w przypadku których zlikwidowana została średnio co druga biblioteka.

Przed przystąpieniem do właściwej analizy należy rozważyć kwestię definicji oraz operatu używanego w badaniu bibliotek specjalistycznych. W szczególności dotyczy to bibliotek zakładowych: fachowych, fachowo-beletrystycznych oraz ośrodków informacji naukowej, technicznej i ekonomicznej. Są to biblioteki tworzone przy zakładach pracy. Jest to pojęcie zaczerpnięte z poprzedniego ustroju politycznego i bardziej odpowiada realiom tamtych czasów, niż czasów współczesnych. Do 1989 roku listy bibliotek zakładów pracy, które wchodziły do operatu badania, były ustalane wspólnie przez GUS oraz wyznaczone przez ministerstwa jednostki centralne określonych typów bibliotek. Po tym okresie zaprzestano współpracy i można z dużym

---

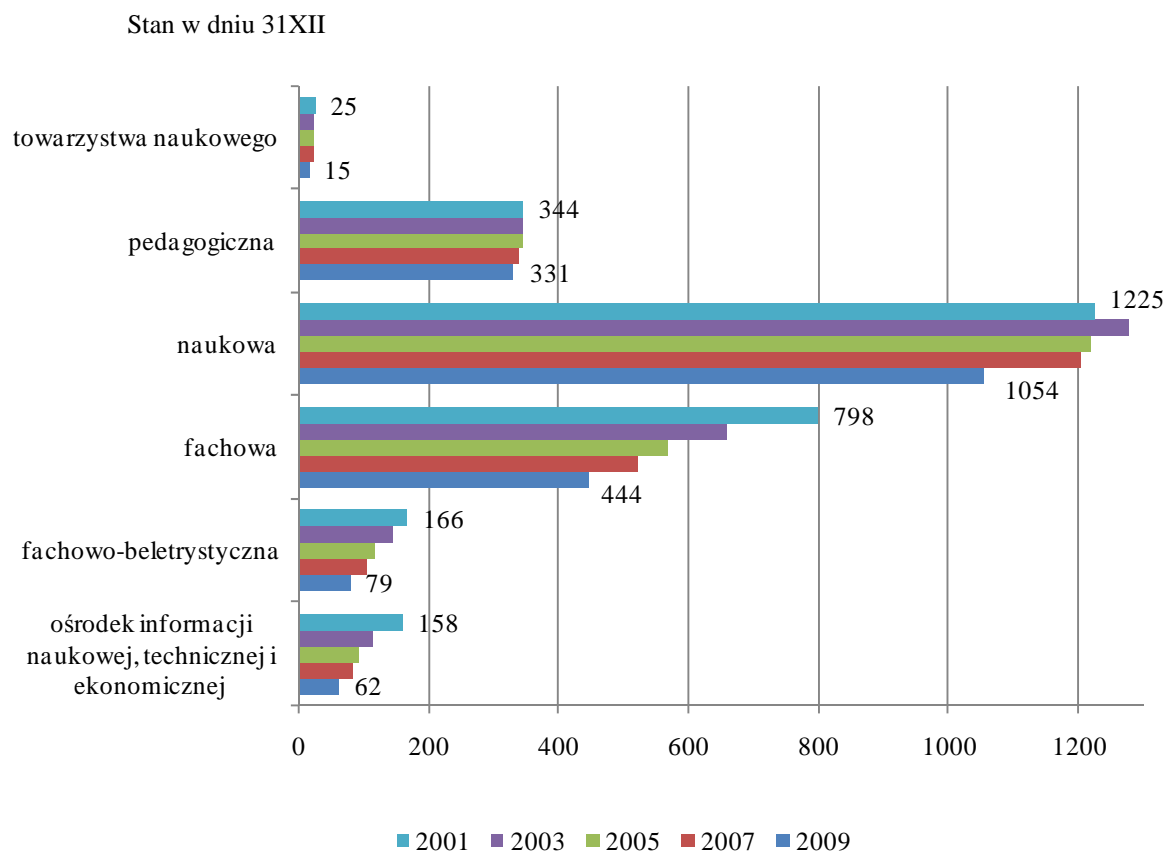
<sup>50</sup> Aby uniknąć powtarzania całej nazwy, przyjęto termin biblioteki specjalistyczne na określenie bibliotek naukowych, bibliotek pedagogicznych, bibliotek towarzystw naukowych, bibliotek zakładów pracy, bibliotek fachowo-beletrystycznych, ośrodków informacji naukowej, technicznej i ekonomicznej (inte).

<sup>51</sup> Zgodnie z ustawą z dnia 27 czerwca 1997 o bibliotekach (Dz. U. Nr 85, poz. 539) z późniejszymi zmianami.

<sup>52</sup> Rozporządzenie Ministra Kultury i Sztuki z dnia 19 marca 1998 r. w sprawie zasad i trybu zaliczania bibliotek do bibliotek naukowych oraz ustalania ich wykazu (Dz.U. Nr 44, poz. 269), z późniejszymi zmianami.

prawdopodobieństwem przypuszczać, że liczba bibliotek zakładów pracy nie była już aktualizowana. Liczbę bibliotek zakładów pracy pokazuje wykres 23. Ich liczba systematycznie malała po 1989 roku. Na wykresie brakuje części danych, nie zmienia to jednak wysuniętego wniosku.

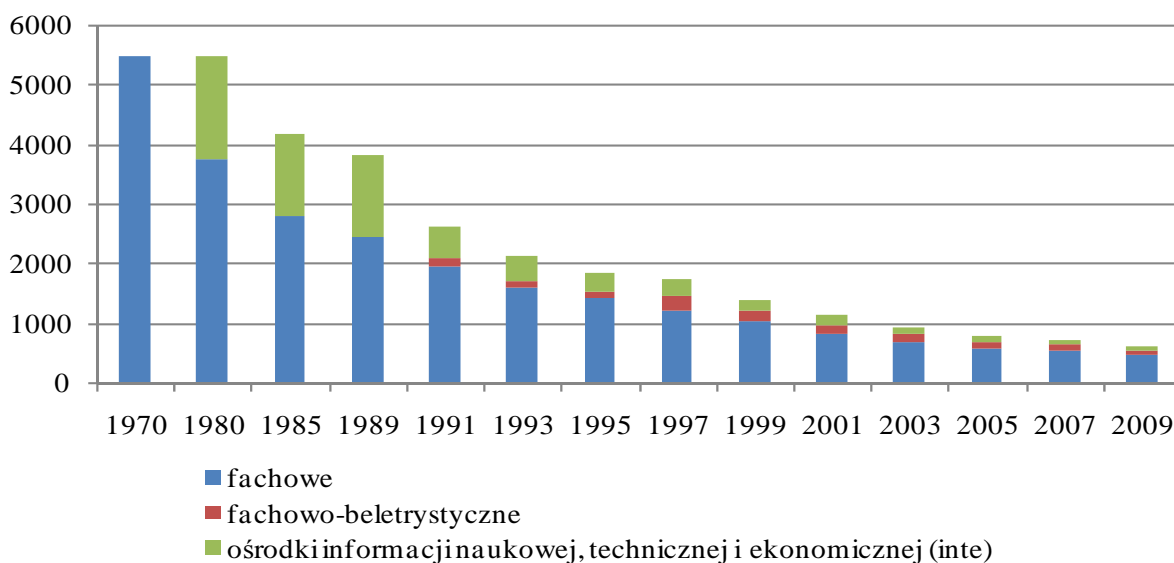
**Wykres 22. Biblioteki specjalistyczne według typów placówki**



Źródło: opracowanie własne na podstawie badania K-04.

**Wykres 23. Biblioteki zakładów pracy**

Stan w dniu 31 XII



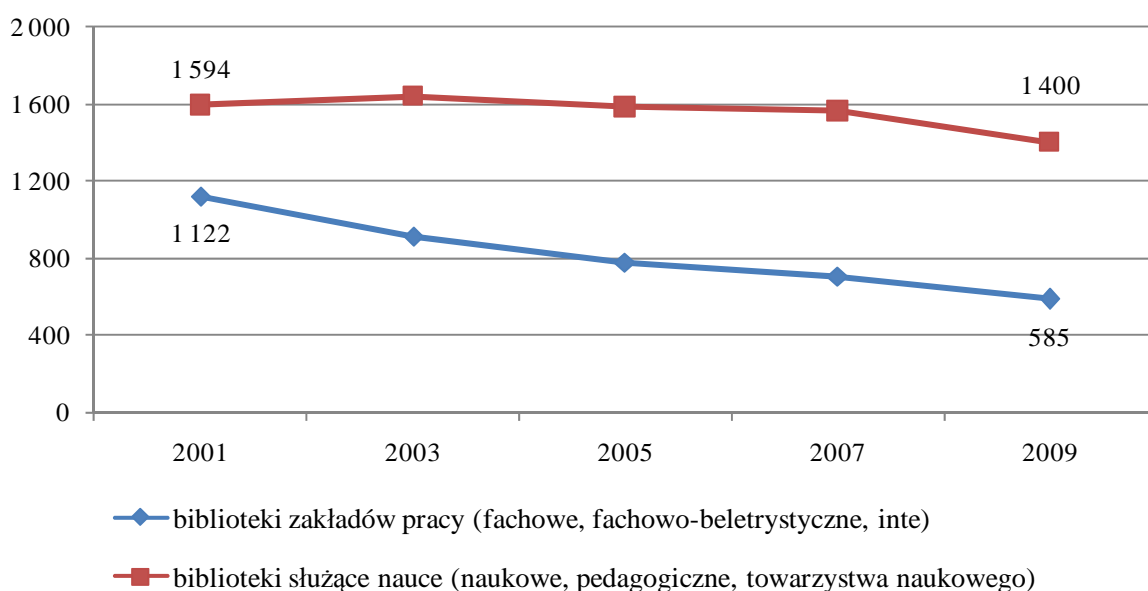
Źródło: opracowanie własne na podstawie badania K-04.



Zatem badanie bibliotek zakładów pracy jest badaniem rzetelnym, informuje o zmianach w badanych bibliotekach, nie jest natomiast badaniem trafnym. Mówiąc inaczej, w operacie znajdziemy biblioteki dużych zakładów pracy, które powstały w czasach PRL, natomiast nie znajdziemy w nim bibliotek, które mogły być założone po 1989 roku. Można zatem powiedzieć, że brak aktualizacji operatu do badania bibliotek fachowych, fachowo-beletrystycznych oraz inte sprawia, że nie jest możliwe dalsze traktowanie bibliotek specjalistycznych jako jednej całości. Tym samym, nie można dokonać łącznej analizy bibliotek specjalistycznych.

W myśl powyższych ustaleń uzasadniony jest podział bibliotek na dwie główne kategorie: **biblioteki służące nauce**, w skład których wchodzi biblioteki naukowe, pedagogiczne oraz towarzystw naukowych oraz **biblioteki zakładów pracy**, w skład których wchodzi biblioteki fachowe, fachowo-beletrystyczne, ośrodki informacji naukowej, technicznej i ekonomicznej (inte). Tym samym widać **jakie procesy zachodzą w bibliotekach służących nauce i jak rozwija się baza dla działalności naukowej**. Z drugiej strony, widać **w jakiej kondycji są biblioteki zakładów pracy zakładane w poprzednim ustroju politycznym**. Wykres 24 pokazuje liczbę bibliotek w podziale na biblioteki zakładów pracy oraz biblioteki służące nauce.

**Wykres 24. Biblioteki zakładów pracy oraz biblioteki służące nauce**  
Stan w dniu 31 XII



Źródło: opracowanie własne na podstawie badania K-04.

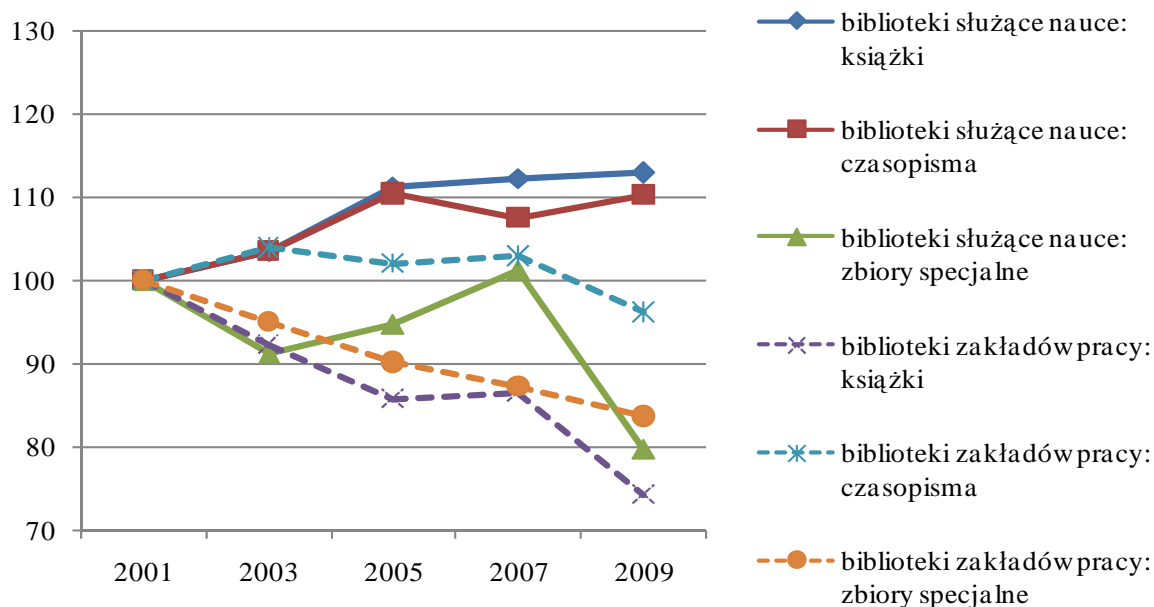
Wykres 24 potwierdza, iż w przypadku bibliotek służących nauce zlikwidowana została prawie co dziesiąta biblioteka, natomiast w przypadku bibliotek zakładów pracy prawie co druga. Liczba likwidowanych bibliotek będzie miała zatem wpływ na pozostałe wskaźniki działalności bibliotek.

Za ofertę biblioteki należy uznać dostęp do zbioru bibliotecznego, na który składa się ogólna liczba książek i czasopism oraz zbiorów specjalnych takich jak: rękopisy, mikroformy, materiały audiowizualne oraz dokumenty elektroniczne. Dodatkowo, opisując biblioteki, należy pokazać poziom informatyzacji, mierzony takimi zmiennymi jak liczba komputerów, liczba komputerów udostępnionych czytelnikom, połączenie do Internetu oraz możliwość korzystania z zewnętrznych baz danych. Zwłaszcza ta ostatnia możliwość, jeżeli daje dostęp do zagranicznych zdigitalizowanych baz czasopism lub książek, jest szczególnie cenna, gdyż pozwala

korzystać z rzadkich zbiorów bibliotecznych. Niestety, w badaniu K-04 nie są zbierane dane, które informowałyby, czy dana biblioteka specjalistyczna posiada dostęp do zagranicznych baz danych. Dlatego też, dane gromadzone przy użyciu formularza K-04 nie pozwalają w pełni scharakteryzować działalności bibliotek specjalistycznych. Chodzi zwłaszcza o informacje dotyczące jakości księgozbioru, jego aktualność lub – w przypadku bibliotek uczelni wyższych - liczby kluczowych publikacji, takich, które są najczęściej wykorzystywane w pracy naukowej czy pedagogicznej. Zatem poniższą analizę należy traktować jako wstęp, formułujący szereg hipotez, które należałoby zweryfikować w dodatkowych, poszerzonych badaniach.

Wykres 24. pokazał jak zmienia się liczba bibliotek służących nauce oraz liczba bibliotek zakładów pracy. Wykres 25 pokazuje, jak kształtowała się dynamika wielkości zbiorów bibliotecznych. Linia ciągłą zaznaczone są zbiory bibliotek służących nauce, a linią przerywaną zbiory bibliotek zakładowych. Rokiem bazowym jest rok 2001.

**Wykres 25. Dynamika wielkości zbiorów bibliotek służących nauce oraz bibliotek zakładów pracy**  
(rok 2001=100)



Źródło: opracowanie własne na podstawie badania K-04.

Wykres udowadnia, że wyróżnienie dwóch typów bibliotek: służących nauce oraz bibliotek zakładów pracy ma sens analityczny. Biblioteki służące nauce notują w analizowanym okresie wzrost liczby książek i czasopism, szczególnie duży w okresie 2003-2005. Z kolei zbiory specjalne pomimo, iż w latach 2003-2007 zanotowały wzrost, to w całym analizowanym okresie czasu charakteryzują się spadkiem. Oznacza to, że biblioteki służące nauce zwiększając swoje księgozbiory wypełniają powierzone im ustawowo funkcje. Zbiory specjalne, ze względu na ich większe zróżnicowanie, zostaną omówione bardziej szczegółowo w dalszej części rozdziału.

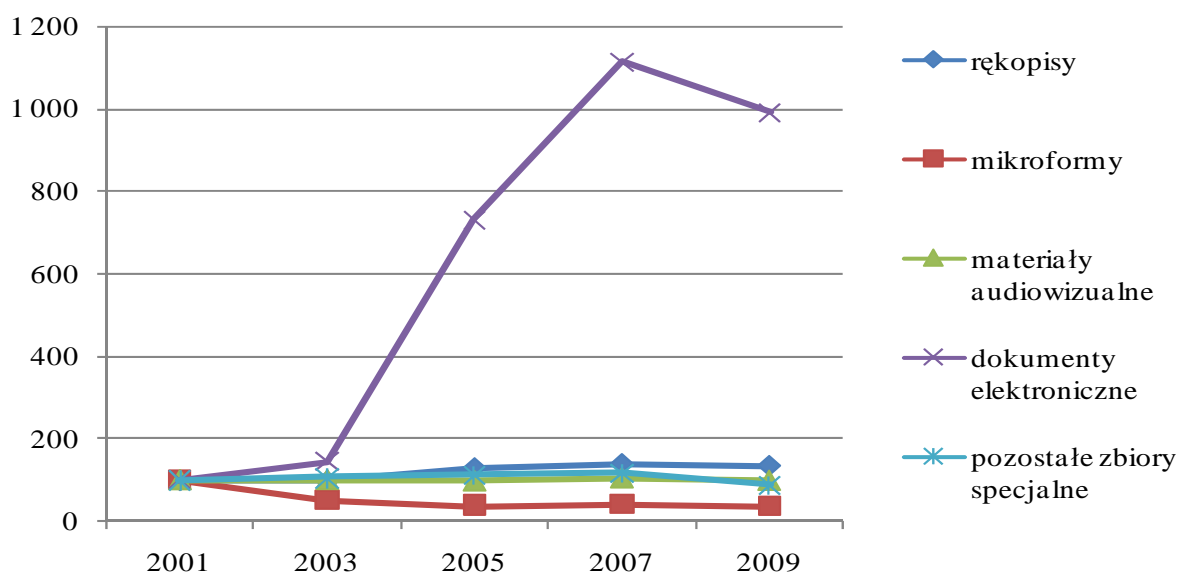
Z kolei w bibliotekach zakładów pracy od 2001 roku notuje się systematyczny spadek wielkości zbiorów. Dotyczy to zbiorów specjalnych książek i czasopism. Można przypuszczać, że wolniejszy spadek liczby czasopism jest związany z próbą przekształcenia bibliotek zakładów pracy w czytelnie czasopism specjalistycznych. Omawiany spadek związany jest niewątpliwie z likwidowaniem tego typu bibliotek (porównaj wykres 23), jednakże w 2009 roku pozostało jedynie 58% bibliotek zakładów pracy działających

w 2001 roku. Jednocześnie wielkość zbiorów bibliotecznych w 2009 r. wynosiła 81% tego, który był dostępny w 2001 roku. Zatem wielkość księgozbioru spada wolniej niż liczba bibliotek. Może to oznaczać, że likwidowane są jednostki z małym księgozbiorem, a ich księgozbiór przekazywany jest innym bibliotekom zakładów pracy lub część bibliotek zakładów pracy systematycznie zwiększa wielkość swego księgozbioru.

Należy jednak zwrócić uwagę na to, że łącznie omawianych zbiorów było w bibliotekach służących nauce 120,4 mln pozycji, natomiast w bibliotekach zakładów pracy 24,2 mln. Wartości te wskazują także dodatkowo na różnice w wielkości tych typów bibliotek oraz pośrednio wpływają na zachodzące tam zmiany.

N wykresie 26 zaprezentowana została dynamika przyrostu liczby zbiorów specjalnych w bibliotekach służących nauce. Rokiem bazowym jest rok 2001.

**Wykres 26. Dynamika wielkości zbiorów specjalnych bibliotek służących nauce**  
(rok 2001=100)

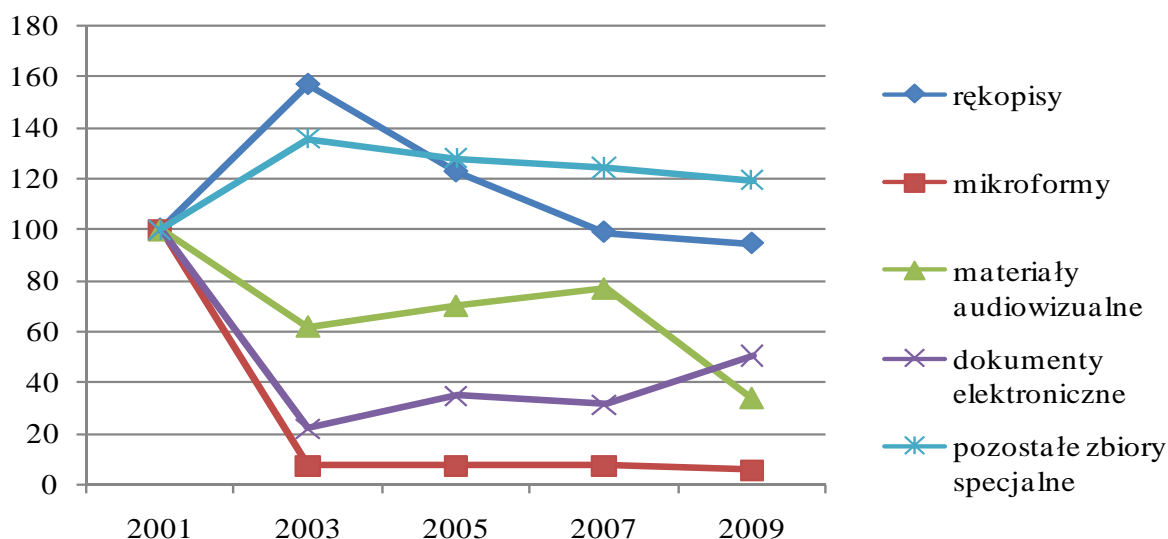


Źródło: opracowanie własne na podstawie badania K-04.

Uwagę przyciągają zwłaszcza dwa typy zbiorów specjalnych: mikroformy, których liczba w stosunku do 2001 roku zmniejszyła się o 2/3, przy jednoczesnym ogromnym wzroście liczby dokumentów elektronicznych. Może to oznaczać zmianę nośnika, na którym przechowywane są dane. Pomimo tak ogromnego tempa wzrostu, dokumenty elektroniczne stanowią jedynie 3,6% ogółu zbiorów specjalnych. W przypadku bibliotek zakładów pracy (wykres 27) obserwujemy spadek trzech z pięciu kategorii zbiorów specjalnych. W okresie 2001-2003 ogromnej redukcji uległa liczba mikroform, dokumentów elektronicznych oraz materiałów audiowizualnych.

W tym samym okresie wzrosła liczba rękopisów oraz pozostałych zbiorów specjalnych, by w następnym okresie zacząć sukcesywnie spadać. W przypadku bibliotek zakładów pracy 96% zbiorów specjalnych stanowią pozostałe zbiory specjalne, niemożliwe do zidentyfikowania z poziomu formularza K-04.

**Wykres 27. Dynamika wielkości zbiorów specjalnych bibliotek zakładów pracy**  
(rok 2001=100)



Źródło: opracowanie własne na podstawie badania K-04.

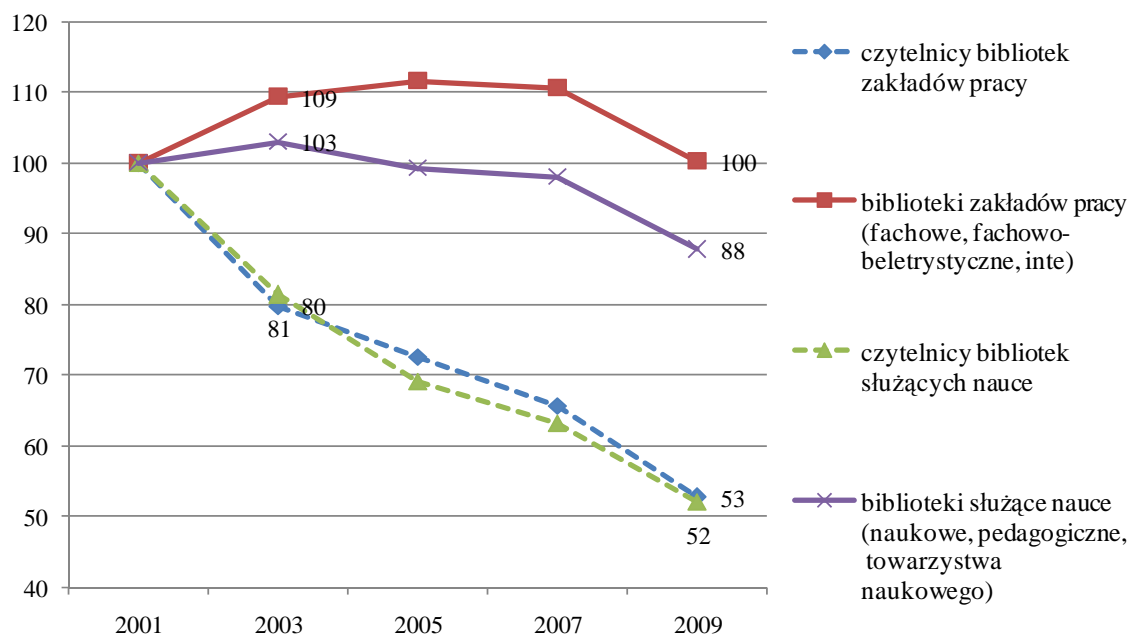
Poza przechowywaniem zbiorów bibliotecznych głównym celem biblioteki jest ich wypożyczenie. Wykres 28 pokazuje dynamikę zmiany liczby zarejestrowanych czytelników w podziale na biblioteki zakładów pracy i służące nauce oraz procentową zmianę liczby bibliotek zakładów pracy oraz liczby bibliotek służących nauce. Rokiem bazowym jest 2001. Linie przerywane charakteryzują biblioteki zakładów pracy.

Nakładające się linie przerywane (wykres 28.) świadczą o tym, że czytelnicy bibliotek zakładów pracy są ściśle związani z daną biblioteką specjalistyczną. Jej likwidacja, nie powoduje migracji tych czytelników do innej biblioteki specjalistycznej. Świadczy o tym dodatkowo liczba czytelników na jedną bibliotekę zakładu pracy, która wynosi niezmiennie 276,5 i waha się  $\pm 7^{53}$  oraz wartość współczynnika korelacji liniowej mierzonego między liczbą bibliotek zakładów pracy, a liczbą ich czytelników, która jest równa 0,99. Wykres 28 pokazuje, że w analizowanym czasie spada liczba bibliotek służących nauce, podczas gdy wzrasta liczba ich czytelników. Widzimy to zwłaszcza w latach 2001-2007. W 2009 r. notujemy spadek liczby czytelników do poziomu z roku 2001. Jednoczesny spadek liczby bibliotek w analizowanym czasie skutkuje zwiększeniem poziomu obciążenia bibliotek, mierzony liczbą czytelników na jedną jednostkę biblioteczną. W 2001 r. wynosiła ona 1708,5 podczas gdy w 2009 r. wyniosła 1950,5.

Liczba zarejestrowanych czytelników różni się od liczby wypożyczeń zbiorów bibliotecznych. Część czytelników może być w ogóle nieaktywna, podczas gdy pozostali mogą wypożyczać dużą liczbę zbiorów. Co więcej, liczba wypożyczeń nie jest równa liczbie zamówień składanych przez czytelników. Wykres 29 pokazuje relacje pomiędzy liczbą zamówień składanych przez zarejestrowanych czytelników bibliotek, a liczbą dokonanych przez nich wypożyczeń. Linia ciągłą zaznaczono czytelników zarejestrowanych w bibliotekach służących nauce. Oś pomocnicza (OY) umieszczona z prawej strony dotyczy bibliotek zakładów pracy.

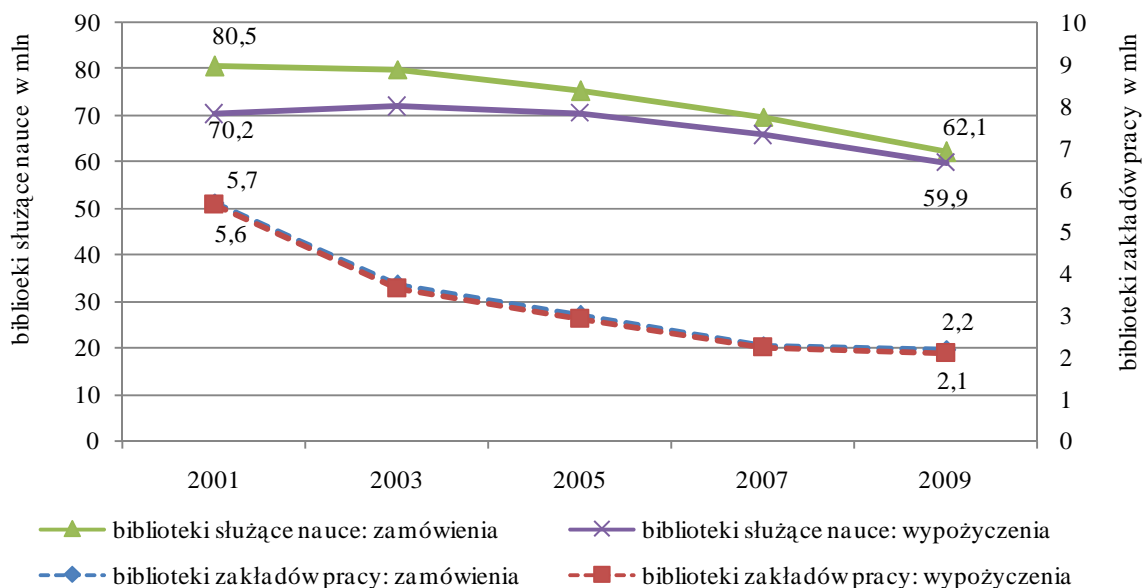
<sup>53</sup> Wartość odchylenia standardowego.

**Wykres 28. Dynamika liczby czytelników, bibliotek zakładów pracy oraz bibliotek służących nauce**  
(rok 2001=100)



Źródło: opracowanie własne na podstawie badania K-04.

**Wykres 29. Zamówienia i wypożyczenia w bibliotekach służących nauce oraz w bibliotekach zakładów pracy<sup>a</sup>**  
Stan w dniu 31 XII



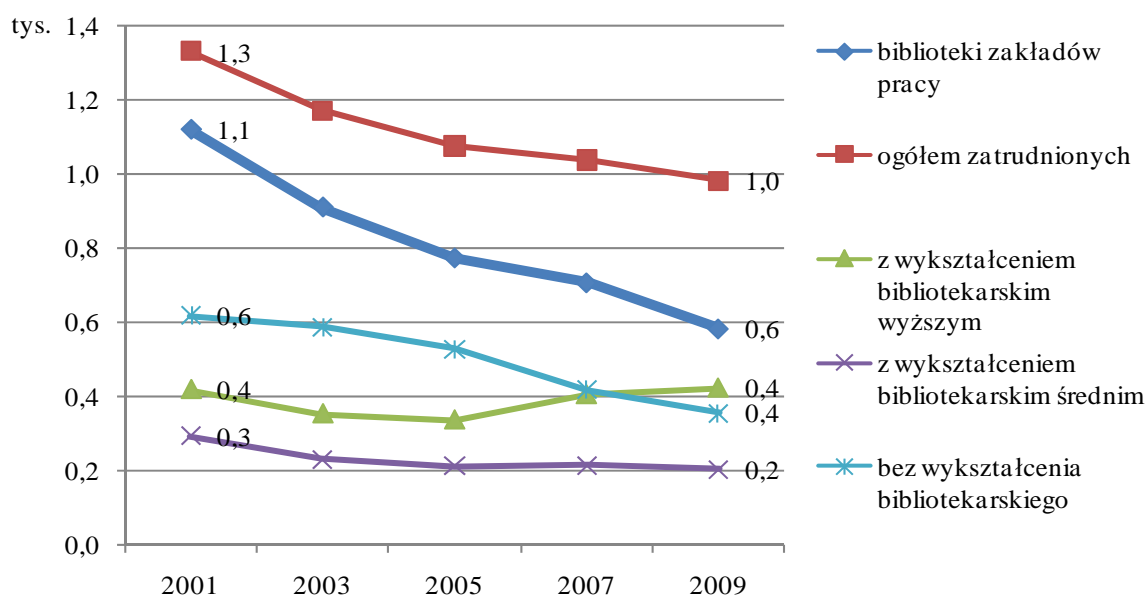
<sup>a</sup> Jedną z błędnych wartości z 2003 roku została wyliczona metodą regresji liniowej  
Źródło: opracowanie własne na podstawie badania K-04.

W przypadku bibliotek zakładów pracy widzimy wyraźnie, że w zasadzie liczba zamówień odpowiada liczbie wypożyczeń. Jednakże, gdy w 2001 r. stosunek liczby wypożyczeń do liczby zamówień wynosił 99,2%,

to przez kolejne lata powoli, ale systematycznie malał, by w 2009 r. wynieść 95,8%. Odwrotna sytuacja występuje w bibliotekach służących nauce, gdzie stosunek liczby wypożyczeń do liczby zamówień wzrasta, tj. w 2001 r. wynosił 87,3% podczas gdy w 2009 r. wzrósł do poziomu 96,4%. Spadek liczby wypożyczeń w bibliotekach zakładów pracy może być związany ze zmniejszeniem się liczby zbiorów bibliotecznych tych placówek (porównaj wykres 27), a tym samym z pojawiającym się rozdźwiękiem pomiędzy potrzebami czytelników, a możliwościami ich zaspokojenia przez biblioteki zakładów pracy. Jeżeli chodzi natomiast o biblioteki służące nauce, to spadek liczby wypożyczeń przy jednoczesnym wzroście liczby książek i czasopism spowodował wzrost liczby realizowanych zamówień.

W dalszej kolejności podane zostaną informacje dotyczące zaplecza bibliotek zakładów pracy i bibliotek służących nauce. Będą to dane dotyczące pomieszczeń bibliotecznych, liczby pracowników, ich poziomu wykształcenia, ogólnej liczby komputerów oraz komputerów podłączonych do Internetu. Wykres 30 charakteryzuje ogół pracowników bibliotecznych w bibliotekach zakładów pracy na tle liczby bibliotek zakładów pracy (oznaczona grubszą linią).

**Wykres 30. Zatrudnienie w bibliotekach zakładów pracy**  
Stan w dniu 31 XII

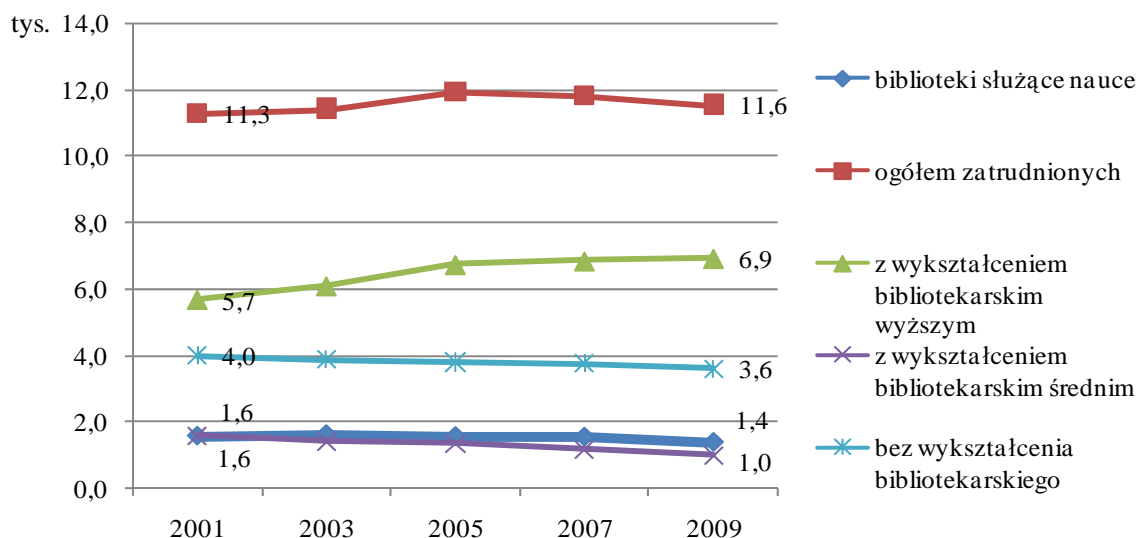


Źródło: opracowanie własne na podstawie badania K-04.

Analizując wykres 30 można powiedzieć, że za likwidacją bibliotek zakładów pracy podąża redukcja stanowisk pracy. W 2001 roku na jedną bibliotekę zakładów pracy przypadało 1,2 osoby, podczas gdy w 2009 roku wartość ta wyniosła 1,7. Następuje spadek liczby osób o wykształceniu innym niż bibliotekarskie oraz nieznaczne zmniejszanie się liczby osób z wykształceniem średnim bibliotekarskim.

Sytuacja kształtuje się nieco inaczej w przypadku bibliotek służących nauce. Analizę zatrudnienia w bibliotekach służących nauce na tle liczby tych bibliotek (zaznaczona grubszą kreską) prezentuje wykres 31.

**Wykres 31. Zatrudnienie w bibliotekach służących nauce**  
Stan w dniu 31 XII



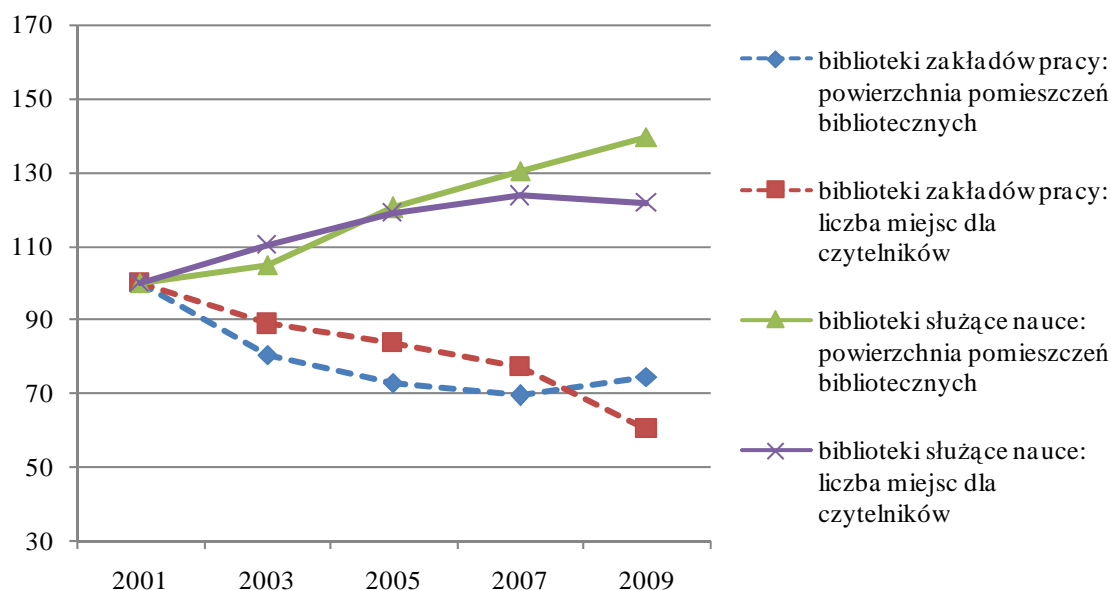
Źródło: opracowanie własne na podstawie badania K-04.

W tym przypadku spadek liczby bibliotek nie powoduje spadku liczby pracowników. Przyjmując jako bazowy rok 2001, liczba bibliotek w 2009 r. stanowiła 87,8%, natomiast liczba pracowników 102,3% zanotowanej wówczas wielkości. Niewątpliwie w bibliotekach służących nauce notujemy wzrost poziomu wykształcenia pracowników bibliotek. Wykres pokazuje spadek liczby osób z wykształceniem średnim bibliotekarskim oraz osób bez wykształcenia bibliotekarskiego, przy równoczesnym wzroście liczby osób z wykształceniem bibliotekarskim wyższym. W analizowanym okresie obserwujemy wzrost liczby osób pracujących na jedną bibliotekę służącą nauce. Mianowicie w 2001 roku ich liczba wyniosła 7,1 zaś w 2009 roku 8,3. Zasadne jest zatem pytanie, czym spowodowany jest wzrost liczby pracowników na jedną placówkę? Nie wiąże się to ze wzrostem liczby zamówień na jedną bibliotekę, ponieważ tempo spadku liczby zamówień na jedną bibliotekę jest równe tempu spadku liczby bibliotek służących nauce. Może to być natomiast związane ze zwiększeniem liczby realizowanych zamówień (porównaj wykres 29.). Z drugiej strony wzrost liczby pracowników może wiązać się z pierwszym zadaniem biblioteki, którym zgodnie z ustawą jest gromadzenie, opracowywanie oraz ochrona zbiorów bibliotecznych. Wykres 26 potwierdza to przypuszczenie obrazując ich wzrost w analizowanym okresie. Równocześnie możemy zaobserwować dynamikę przyrostu wielkości powierzchni bibliotecznych, w relacji do dynamiki przyrostu liczby miejsc dostępnych dla czytelników. Wielkością bazową jest wartość za 2001 rok.

Analiza wykresu 32 ponownie potwierdza zasadność połączenia bibliotek fachowych, fachowo-beletrystycznych i ośrodków informacji naukowej, technicznej i ekonomicznej w biblioteki zakładów pracy oraz bibliotek naukowych, pedagogicznych oraz towarzystw naukowych w biblioteki służące nauce. W bibliotekach zakładów pracy notujemy spadek, a w bibliotekach służących nauce notujemy wzrost wartości obu analizowanych zmiennych. Wykres pokazuje, że likwidacja bibliotek zakładów pracy skutkuje jednoczesnym zmniejszeniem powierzchni bibliotecznej. W przypadku bibliotek naukowych obserwujemy wzrost powierzchni

bibliotecznej, jak i wzrost liczby miejsc dla czytelników. Jednakże po 2005 roku powierzchnia pomieszczeń bibliotecznych przyrasta szybciej, niż miejsca dla czytelników.

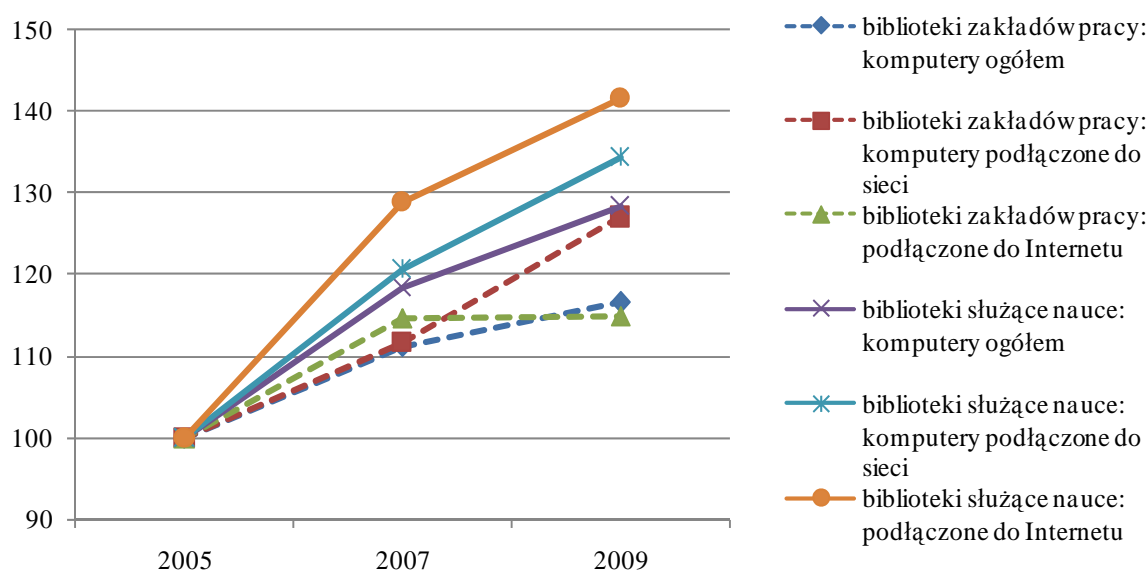
**Wykres 32. Dynamika wielkości powierzchni bibliotecznych oraz miejsc dla czytelników**  
(rok 2001=100)



Źródło: opracowanie własne na podstawie badania K-04.

Uzupełnieniem informacji o infrastrukturze bibliotek specjalistycznych będą dane dotyczące dynamiki liczby komputerów znajdujących się w bibliotekach specjalistycznych. Wykres 33 pokazuje dynamikę zjawiska w trzech kategoriach w latach 2005-2009. Rokiem bazowym jest 2005. Linią przerywaną oznaczone są biblioteki zakładów pracy.

**Wykres 33. Dynamika liczby komputerów podłączonych do sieci oraz Internetu w bibliotekach zakładów pracy oraz bibliotekach służących nauce**  
(rok 2005=100)

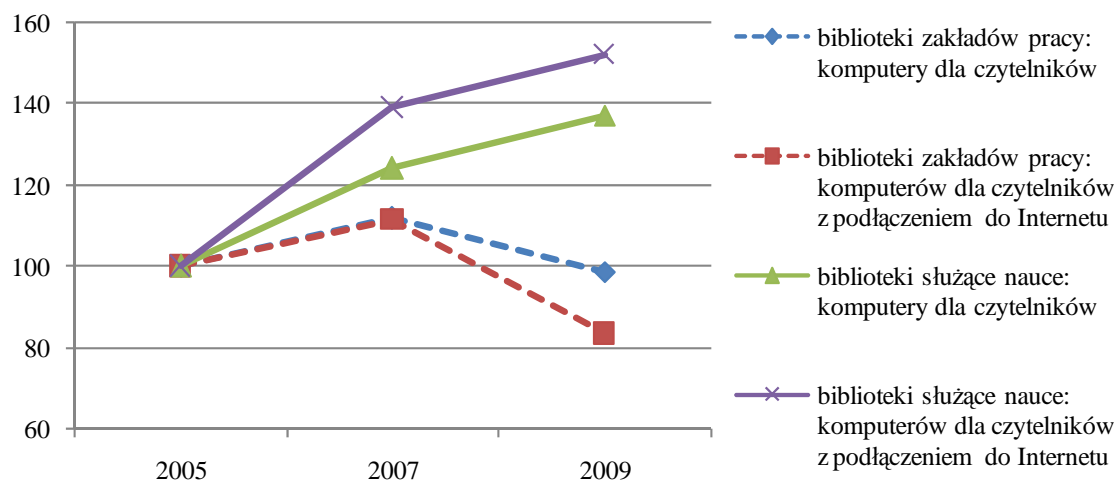


Źródło: opracowanie własne na podstawie badania K-04.



W obu typach bibliotek: zakładów pracy oraz służących nauce wzrost liczby połączeń do sieci przebiega szybciej niż wzrost liczby komputerów. Oznacza to, że podłączane są nie tylko nowo zakupione jednostki, ale również starszy sprzęt. Z tą różnicą, że w przypadku bibliotek zakładowych połączenia odbywają się głównie do sieci wewnętrznej danej biblioteki, a w przypadku bibliotek naukowych komputery podłączane są do Internetu. W 2009 roku na statystyczną bibliotekę zakładów pracy przypadało 1,8 komputera, zaś w przypadku bibliotek służących nauce 16,6 komputera.

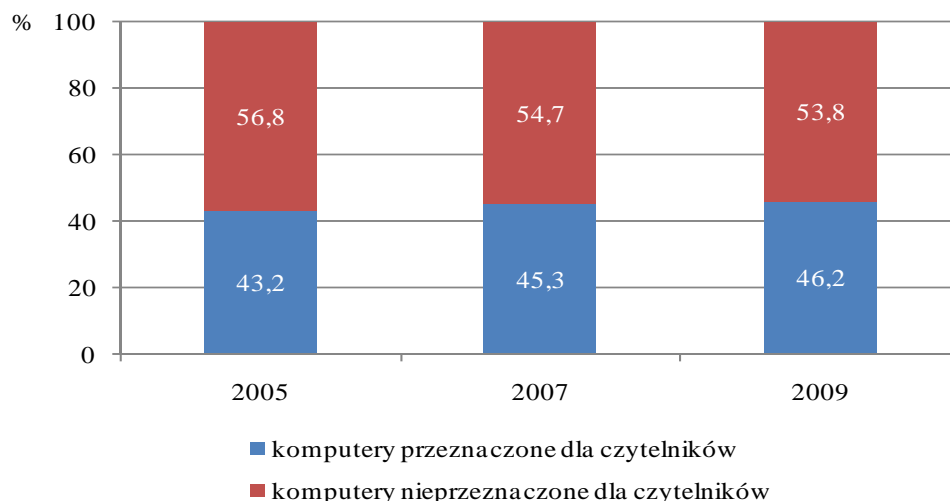
**Wykres 34. Dynamika liczby komputerów w bibliotekach zakładów pracy oraz w bibliotekach służących nauce**



Źródło: opracowanie własne na podstawie badania K-04.

**Wykres 35. Struktura komputerów w bibliotekach służących nauce**

Stan w dniu 31XII

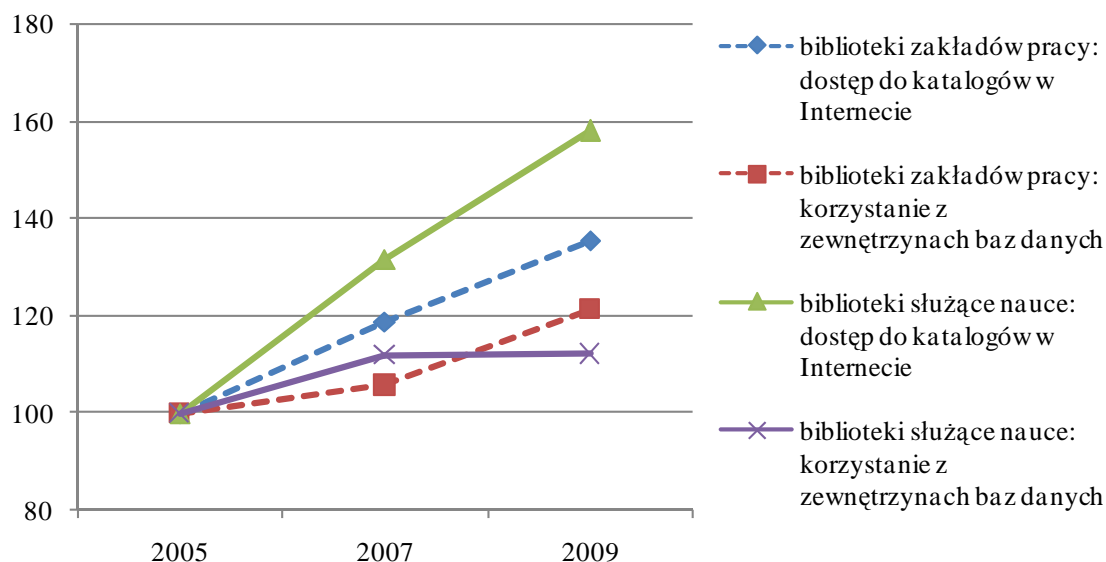


Źródło: opracowanie własne na podstawie badania K-04.

Z kolei wykres 34 pokazuje, że w przypadku bibliotek zakładów pracy liczba komputerów po początkowym wzroście spadła, dotyczy to także liczby komputerów dla czytelników z podłączeniem do Internetu. W przypadku bibliotek służących nauce sytuacja przedstawia się odmiennie. W analizowanych latach obserwujemy zwiększanie liczby komputerów dostępnych dla czytelników, także tych podłączonych do

Internetu. Pogłębiając analizę, można pokazać jaki procent komputerów jest przeznaczony dla czytelników w stosunku do komputerów nieprzeznaczonych dla czytelników w bibliotekach służących nauce (wykres 35).

**Wykres 36. Dynamika dostępu do katalogów w Internecie oraz możliwość korzystania z zewnętrznych baz danych**  
(rok 2005=100)



Źródło: opracowanie własne na podstawie badania K-04.

Na zakończenie zostaną omówione dane dotyczące dostępności katalogów biblioteki w Internecie oraz informacje o tym, czy biblioteka daje możliwość korzystania z zewnętrznych baz danych. Rokiem bazowym jest 2005. Linia przerywaną zaznaczono biblioteki zakładów pracy (wykres 36).

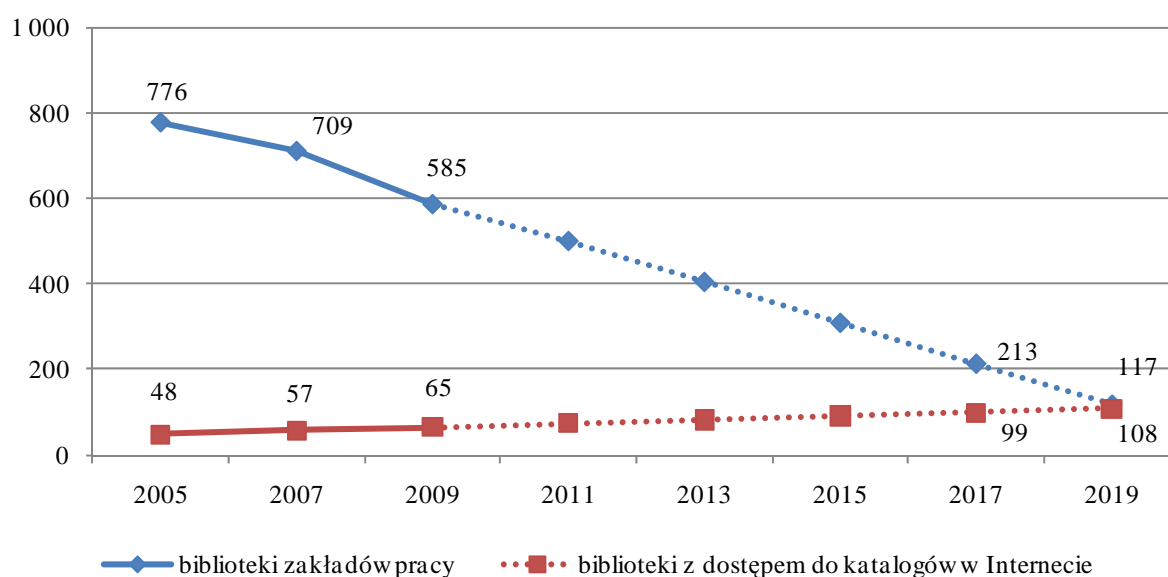
Udostępnienie zbiorów bibliotek w Internecie można traktować jako jeden z ważniejszych wskaźników informatyzacji biblioteki. W 2009 roku 11,1% bibliotek zakładowych oferowało dostęp do własnych katalogów w Internecie, w stosunku do 6,2% w 2001, dostęp do baz danych 29,1% w 2009 w stosunku do 18,0% w 2005. Jeżeli chodzi natomiast o biblioteki służące nauce, to 64,8% w 2009 umożliwiło dostęp do własnych katalogów w Internecie, w stosunku do 36,2% w 2005, zaś możliwość korzystania z zewnętrznych baz danych dawało 76,4% palcówek w stosunku do 60,2% w 2005. Widać zatem, że istnieje znacząca różnica w poziomie informatyzacji bibliotek zakładów pracy i służących nauce.

Podsumowując można powiedzieć, że podział na biblioteki zakładów pracy oraz biblioteki służące nauce jest analitycznie trafny. Zjawiska, które były poddane analizie zachodzą różnie w zależności od tego, o której z dwóch typów bibliotek jest mowa. Wraz ze spadkiem liczby bibliotek zakładów pracy ma także miejsce spadek: wielkości księgozbioru, liczby czytelników i wypożyczeń. Należy jednak pamiętać, że likwidowane są raczej małe biblioteki. Z drugiej strony część tych bibliotek umożliwia dostęp do własnych zbiorów w Internecie. Zakładając, że nie jest to siła inercji, lecz przejaw trwającej modernizacji, to możemy oczekiwać dalszej likwidacji bibliotek zakładów pracy, przy jednoczesnym wyłanianiu się grupy bibliotek, które umocnią swoją pozycję wśród bibliotek zakładów pracy. Poniżej został przedstawiony wykres prezentujący przewidywaną liczbę bibliotek zakładów pracy po 2009 roku.

Wykres 37 został utworzony przez nałożenie na siebie dwóch linii utworzonych przy pomocy analizy regresji liniowej. Czerwona linia to przewidywanie dotyczące liczby bibliotek zakładowych na podstawie

danych z lat 2005-2009. Niebieska linia to liczba bibliotek umożliwiająca dostęp do własnych katalogów w Internecie, utworzona na podstawie danych z tych samych lat. Istnieje wiele zastrzeżeń do takiego przewidywania. Główne jest takie, że rzadko zdarza się, by jakieś zjawisko (zwłaszcza społeczne), zależało w pełni od drugiego zjawiska. Nawet jeżeli założymy, że dostęp do własnych katalogów w Internecie jest dobrym wskaźnikiem modernizacji, to nie wszystkie biblioteki będą chciały udostępniać swoje zbiory w Internecie. Dodatkowo zmianie może ulec tempo wzrostu liczby bibliotek, które stwarzają taką możliwość. Zgodnie z prognozą punkt przecięcia się obu linii to liczba bibliotek specjalistycznych, które po przeprowadzonej modernizacji będą dalej działać. Punkt ten wypada w 2019 r. w przedziale między 108-117. Jednakże, biorąc pod uwagę powyższe zastrzeżenia należy oczekiwać, że liczba ta będzie wyższa.

**Wykres 37. Przewidywana liczba bibliotek zakładów pracy**  
Stan w dniu 31 XII



U w a g a. W latach 2005-2009 dane rzeczywiste.

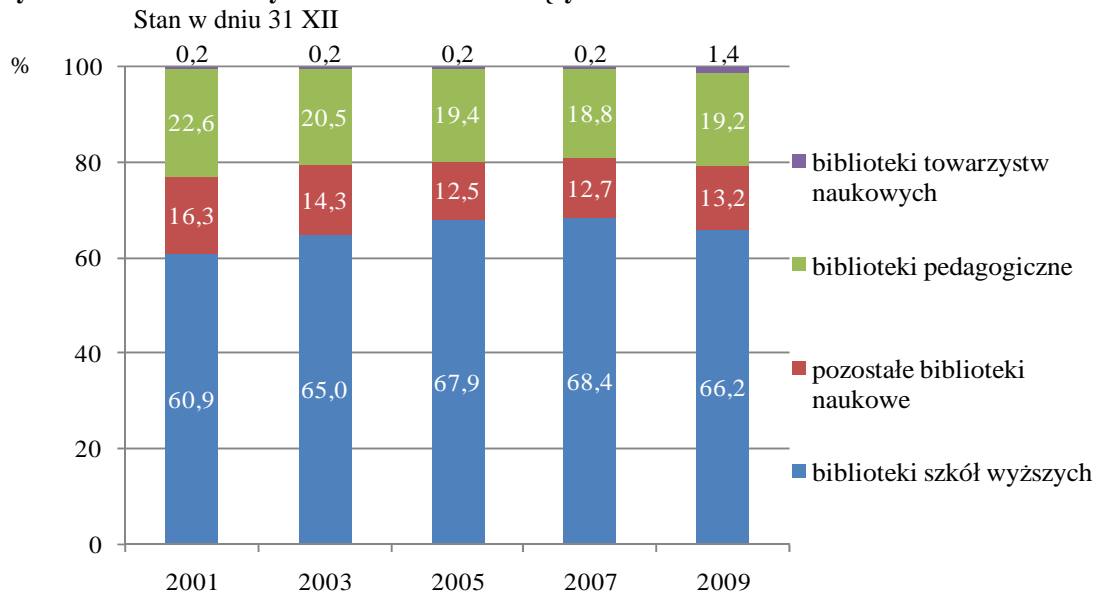
Źródło: opracowanie własne na podstawie badania K-04.

Nieco inaczej kształtuje się liczba bibliotek służących nauce. Pomimo, iż liczba tych bibliotek maleje, to inne wskaźniki dotyczące wielkości księgozbioru, powierzchni bibliotecznej, liczby komputerów, dostępu do Internetu rosną. Spadek liczby zarejestrowanych czytelników i - co za tym częściowo idzie - spadek liczby wypożyczeń może być związany z faktem, iż znaczną część bibliotek naukowych stanowią biblioteki szkół wyższych, których dominującą grupę czytelników stanowią studenci. Dlatego wahania w liczbie wypożyczeń związane będą z liczbą studentów studiów wyższych. Przyjrzyjmy się zatem raz jeszcze bibliotekom służącym nauce, tym razem dzieląc je na cztery kategorie: biblioteki szkół wyższych, pozostałe biblioteki naukowe (łącznie oba typy tworzą biblioteki naukowe), biblioteki pedagogiczne, biblioteki towarzystw naukowych. Wykres 38 prezentuje udział poszczególnych bibliotek w liczbie zarejestrowanych czytelników.

Liczba zarejestrowanych czytelników w wyróżnionych typach bibliotek jest zarazem wagą, czyli realną siłą, jaką każda z wyróżnionych typów ma na liczbę czytelników w bibliotekach służących nauce. Fakt, że aż 66,2% zarejestrowanych czytelników bibliotek naukowych stanowią czytelnicy bibliotek szkół wyższych będzie skutkowało tym, że zmiany w tym typie bibliotek będą najbardziej wpływać na liczbę zarejestrowanych czytelników bibliotek służących nauce. Ponadto, na wielkość liczby studentów wpływa także liczba osób

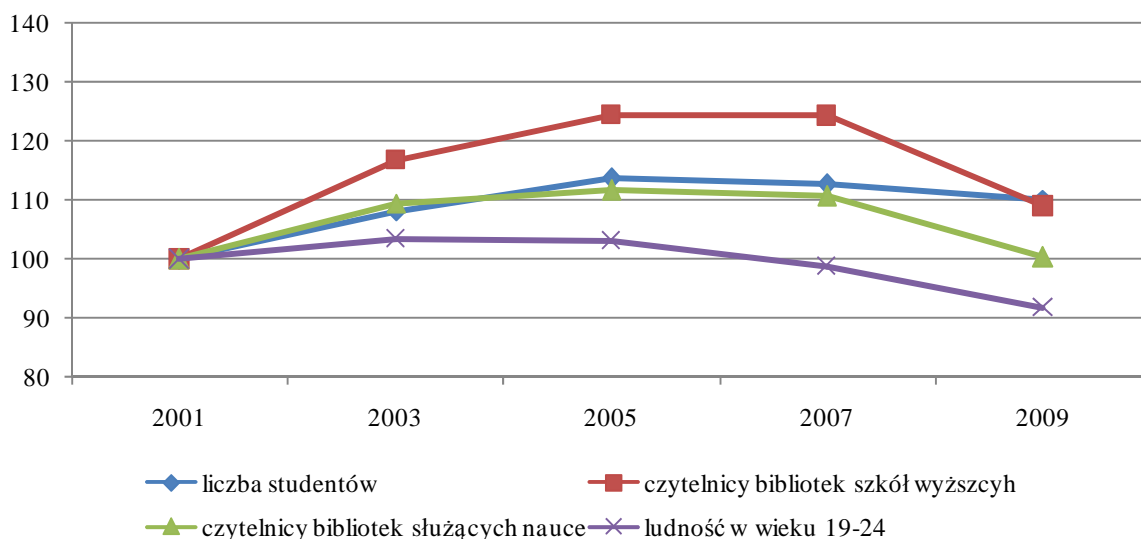
w wieku 19-24. Zobaczymy zatem, czy założona zależność o wpływie liczby osób w wieku 19-24 na liczbę studentów i kolejno na liczbę zarejestrowanych czytelników bibliotek szkół wyższych znajduje potwierdzenie w danych. Na wykresie 39 zaprezentowano dynamikę liczby zarejestrowanych czytelników bibliotek służących nauce, bibliotek szkół wyższych, liczby studentów oraz liczby osób w przedziale 19-24 lata. Rokiem bazowym jest 2001.

**Wykres 38. Struktura czytelników bibliotek służących nauce**



Źródło: opracowanie własne na podstawie badania K-04.

**Wykres 39. Dynamika danych demograficznych oraz liczby czytelników bibliotek służących nauce (2001=100)**



Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z formularza K-04 oraz danych demograficznych GUS

Widzimy, że kształt czterech linii w znacznej mierze się ze sobą pokrywa. Potwierdza to założoną zależność, że na spadek liczby zarejestrowanych czytelników w bibliotekach szkół wyższych w znacznej mierze wpływa sytuacja demograficzna. Natomiast duża waga biblioteki szkół wyższych wśród bibliotek służących

nauce powoduje, że spadek liczby zarejestrowanych czytelników bibliotek szkół wyższych wpływa na spadek liczby czytelników bibliotek służących nauce. Dokładniejsze wskazanie uwarunkowań liczby wypożyczeń w bibliotekach służących nauce wymagałoby poszerzonych badań.

Należy jednak pamiętać, że spadek liczby bibliotek oraz liczby czytelników może być dodatkowo związany z rozwojem środków komunikacji elektronicznej. Obecnie możliwe staje się korzystanie z zasobów wiedzy bez konieczności bycia czytelnikiem bibliotecznym. Dokumenty elektroniczne, np. w postaci e-booków, dają możliwość zastąpienia książki drukowanej. Zatem związek pomiędzy działalnością bibliotek specjalistycznych, a rozwojem naukowo-zawodowym ulega coraz większemu rozluźnieniu i wymaga odrębnych badań.

Podsumowując - celem rozdziału było pokazanie wpływu sposobu doboru jednostek do badania na cel badania. W tym celu wykorzystano dane zgromadzone na formularzu K-04, przy pomocy którego zbierane są informacje na temat bibliotek specjalistycznych. Jednakże - ponieważ grupa ta jest wewnętrznie niejednorodna - w artykule podzielono biblioteki specjalistyczne na dwie grupy: zakładów pracy oraz służące nauce. Brak aktualizacji operatu bibliotek zakładów pracy, związany ze zmianą ustroju politycznego, a w szczególności z brakiem instytucji, której celem byłby nadzór na nimi sprawił, że badania bibliotek zakładów pracy w coraz mniejszym stopniu pokrywały ich rzeczywistą populację, tj. w operacie nie pojawiały się nowe biblioteki założone przy zakładach pracy po 1989 roku. Tym samym z biegiem czasu realizowanie celu badania, jakim było monitorowanie bibliotek działających przy zakładach pracy, przestało być możliwe. Dlatego obecnie badanie K-04 bibliotek specjalistycznych składa się z dwóch odrębnych części, posiadających dwa niezależne cele. Pierwszym jest monitorowanie wybranych aspektów działania bibliotek służących nauce. Drugi, rekonstruowany, informuje o tym, w jakiej kondycji są biblioteki zakładów pracy zakładane w poprzednim ustroju politycznym.

**ANEKS**

**Tabl. 37. Podział terytorialny Polski w 2009 r.**  
Stan w dniu 1 I

Wyszczególnienie	Jednostki podziału terytorialnego						Miasta		Jednostki pomocnicze	
	powiaty	miasta na prawach powiatu	gminy				razem	w tym w gminach miejsko-wiejskich	dzielnice <sup>a</sup>	delegatury
			ogółem	miejskie	wiejskie	miejsko-wiejskie				
<b>POLSKA</b>	<b>314</b>	<b>65</b>	<b>2 478</b>	<b>306</b>	<b>1 581</b>	<b>591</b>	<b>897</b>	<b>591</b>	<b>18</b>	<b>19</b>
Dolnośląskie	26	3	169	36	78	55	91	55	-	5
Kujawsko-pomorskie	19	4	144	17	92	35	52	35	-	-
Lubelskie	20	4	213	20	172	21	41	21	-	-
Lubuskie	12	2	83	9	41	33	42	33	-	-
Łódzkie	21	3	177	18	134	25	43	25	-	5
Małopolskie	19	3	182	14	123	45	59	45	-	4
Mazowieckie	37	5	314	35	229	50	85	50	18	-
Opolskie	11	1	71	3	36	32	35	32	-	-
Podkarpackie	21	4	159	16	112	31	47	31	-	-
Podlaskie	14	3	118	13	80	25	38	25	-	-
Pomorskie	16	4	123	25	81	17	42	17	-	-
Śląskie	17	19	167	49	96	22	71	22	-	-
Świętokrzyskie	13	1	102	5	71	26	31	26	-	-
Warmińsko-mazurskie	19	2	116	16	67	33	49	33	-	-
Wielkopolskie	31	4	226	19	117	90	109	90	-	5
Zachodniopomorskie	18	3	114	11	52	51	62	51	-	-

a Dzielnice m. st. Warszawy.

Źródło: TERYT

**Tabl. 38. Podział terytorialny Polski w 2010 r.**  
Stan w dniu 1 I

Wyszczególnienie	Jednostki podziału terytorialnego						Miasta		Jednostki pomocnicze	
	powiaty	miasta na prawach powiatu	gminy				ogółem	w tym w gminach miejsko-wiejskich	dzielnice <sup>a</sup>	delegatury
			ogółem	miejskie	wiejskie	miejsko-wiejskie				
<b>POLSKA</b>	<b>314</b>	<b>65</b>	<b>2479</b>	<b>306</b>	<b>1576</b>	<b>597</b>	<b>903</b>	<b>597</b>	<b>18</b>	<b>19</b>
Dolnośląskie	26	3	169	36	78	55	91	55	-	5
Kujawsko-pomorskie	19	4	144	17	92	35	52	35	-	-
Lubelskie	20	4	213	20	171	22	42	22	-	-
Lubuskie	12	2	83	9	41	33	42	33	-	-
Łódzkie	21	3	177	18	134	25	43	25	-	5
Małopolskie	19	3	182	14	122	46	60	46	-	4
Mazowieckie	37	5	314	35	229	50	85	50	18	-
Opolskie	11	1	71	3	36	32	35	32	-	-
Podkarpackie	21	4	160	16	111	33	49	33	-	-
Podlaskie	14	3	118	13	79	26	39	26	-	-
Pomorskie	16	4	123	25	81	17	42	17	-	-
Śląskie	17	19	167	49	96	22	71	22	-	-
Świętokrzyskie	13	1	102	5	71	26	31	26	-	-
Warmińsko-mazurskie	19	2	116	16	67	33	49	33	-	-
Wielkopolskie	31	4	226	19	117	90	109	90	-	5
Zachodniopomorskie	18	3	114	11	51	52	63	52	-	-

a Dzielnice m. st. Warszawy.

Źródło: TERYT